

Občianske vzdelávanie a výchova mládeže k občianstvu

Európska únia
Európsky sociálny fond

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť/
Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Občianske vzdelávanie a výchova mládeže k občianstvu

Národná správa
z medzinárodného výskumu
občianskeho vzdelávania ICCS 2009

Júl 2011

NÚCEM

NÁRODNÝ ÚSTAV CERTIFIKOVANÝCH
MERANÍ VZDELÁVANIA

Občianske vzdelávanie a výchova mládeže k občianstvu
Národná správa z medzinárodného výskumu občianskeho vzdelávania ICCS 2009

Autori publikácie: Prof. Mgr. Ladislav Macháček, CSc.
Mgr. Ervin Šťava

Recenzenti: Mgr. Paulína Koršňáková PhD.
PhDr. Romana Kanovská
Mgr. Andrea Galádová
Mgr. Timotej Kubiš

Vydal: © Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania, Žehrianska 9, 851 07 Bratislava, www.nucem.sk

Rok vydania: 2012

Vydanie: prvé

Počet strán: 108

Náklad: 500 ks

Tlač: Dolis, Bratislava

ISBN 978-80-970261-7-2

Zoznam tabuliek, grafov a ukážok.....	6
Stručný súhrn.....	9
1. Úvod	14
1.1. Predchádzajúce štúdie a výskumy	14
1.1.1. Hlavné medzinárodné zistenia výskumu CIVED v roku 1999	14
1.1.2. Cieľové skupiny, príprava testovania, testovacie nástroje a testovanie	17
1.1.3. Základné výskumné otázky	21
2. Edukácia k demokratickému občianstvu na Slovensku	24
2.1. Zmeny v rokoch 1989 – 1998.....	24
2.2. Zmeny v rokoch 1999 – 2009.....	25
2.3. Participácia žiakov na samosprávnej demokracii v strednej škole.....	26
3. Vedomosti slovenských 14-ročných žiakov z oblasti občianskej náuky	30
3.1. Občianske vedomosti	30
3.1.1. Občianska spoločnosť a systémy.....	31
3.1.2. Občianske princípy.....	32
3.1.3. Občianska angažovanosť.....	33
3.1.4. Občianske identity.....	33
3.2. Celková škála vedomostí a porozumenia.....	34
3.3. Vedomostný test a jeho oblasti.....	40
3.4. Výsledky vedomostného testu a SEI	42
3.5. Čo sa zmenilo v roku 2009 oproti roku 1999.....	44
3.6. Zhrnutie analýzy občianskych vedomostí 14-ročných žiakov	45
4. Občianske názory, postoje a aktivity 14-ročných	48
4.1. Školské a voľnočasové aktivity žiakov	48
4.2. Školská klíma	52
4.3. Vzťah občanov k spoločnosti.....	55
4.4. Vzťah žiakov k spoločnosti.....	59
4.5. Názory na rovnosť mužov a žien a tolerancia k menšinám.....	60
4.6. Dôvera k inštitúciám a postoje k Slovenskej republike	63
4.7. Preferencie politických strán.....	64
4.8. Účasť žiakov na dianí v spoločnosti v budúcnosti	65
4.9. Náboženstvo.....	68
4.10. Záver	69
5. EÚ a Európa – vedomosti a postoje 14-ročných žiakov	72
5.1. Výsledky vedomostného testu.....	73
5.1.1. Európska únia a jej inštitúcie – fakty.....	73
5.1.2. Európska únia – zákony a politika.....	75
5.1.3. Európska mena (peniaze) euro.....	76
5.1.4. Vedomosti žiakov o Európskej únii – súhrnná škála	77
5.1.5. Sebahodnotenie žiakov	78
5.2. Výsledky dotazníka v európskom module.....	79
5.2.1. Európska a národná identita.....	79
5.2.2. Účasť na aktivitách za hranicami Slovenskej republiky.....	80
5.2.3. Možnosti na získanie medzinárodných skúseností v škole	82
5.2.4. Záujem o dianie v Európe a v Európskej únii.....	82
5.2.5. Znalosť cudzích jazykov a postoje k výučbe cudzích jazykov.....	83

5.2.6. Postoje k migrácii v rámci Európy.....	85
5.2.7. Názory na rovnosť príležitostí pre cudzincov v Slovenskej republike.....	86
5.2.8. Názory na jednotnú európsku politiku.....	86
5.2.9. Názory na rozširovanie Európskej únie	88
5.3. Zhrnutie.....	88
5.3.1. Medzinárodné komparácie.....	89
5.3.2. Národné komparácie.....	89
6. Výučba občianskej náuky a výchovy k občianstvu v SR podľa výpovedí učiteľov a riaditeľov.....	92
6.1. Učitelia občianskej a etickej výchovy.....	92
6.2. Postavenie predmetu občianska výchova na školách v SR.....	94
6.2.1. Chápanie občianskej výchovy riaditeľmi škôl	94
6.3. Zdroje tém na vyučovanie občianskej alebo etickej výchovy a formy výučby týchto predmetov	97
6.4. Sebadôvera učiteľa pri využívaní vyučovacích metód a prístupov pri vyučovaní.....	99
6.5. Hodnotiace postupy učiteľov	101
6.6. Podiel aktívnych žiakov na hodinách.....	102
6.7. Občianska atmosféra v škole	103
6.7.1. Zohľadňovanie názorov žiakov	103
6.7.2. Účasť učiteľov na občianskych aktivitách	103
6.8. Záver	106
Literatúra.....	107

ZOZNAM TABULIEK

Tabuľka č. 1. Krajiny, ktoré vyhoveli kritériám výberu výskumnej vzorky ICCS 2009.....	17
Tabuľka č. 2. Pokrytie domén v teste a v dotazníku pre žiakov	17
Tabuľka č. 3. Zastúpenie žiakov podľa krajov.....	19
Tabuľka č. 4. Počty žiakov podľa pohlavia	19
Tabuľka č. 5. Zastúpenie žiakov podľa veľkosti sídla školy	20
Tabuľka č. 6. Zastúpenie žiakov podľa SEI – sociálno-ekonomického indexu rodiny.....	20
Tabuľka č. 7. Časový priebeh prípravy a zberu dát.....	20
Tabuľka č. 8. Medzinárodné porovnania vedomostnej úrovne v šiestich oblastiach.....	40
Tabuľka č. 9. Národné porovnania vedomostnej úrovne v šiestich oblastiach.....	41
Tabuľka č. 10. Vplyv SEI na priemerné občianske vedomosti žiakov	42
Tabuľka č. 11. Občianske európske vedomosti	77
Tabuľka č. 12. Závislosť preferencie cieľa OV a EV „Riešenie konfliktných situácií“ od veku učiteľov	96

ZOZNAM GRAFOV

Graf č. 1. Priemerné hodnoty občianskych vedomostí, testovaný ročník, priemerný vek a graf percentilov pre jednotlivé krajiny	35
Graf č. 2. Percentuálne podiely žiakov podľa stupňa úrovne občianskych vedomostí.....	36
Graf č. 3. Vedomostná úroveň žiakov SR.....	38
Graf č. 4. Rozdiely občianskych vedomostí podľa pohlavia	39
Graf č. 5. Závislosť očakávaného vzdelania žiakov od SEI rodiny a typu školy.....	43
Graf č. 6. Zmeny v občianskych vedomostiach oproti roku 1999	44
Graf č. 7. Voľnočasové aktivity žiakov mimo školy počas bežného školského dňa	48
Graf č. 8. Frekvencia niektorých činností mimo školy	50
Graf č. 9. Aktivity žiakov v kluboch, skupinách a v občianskych organizáciách	50
Graf č. 10. Frekvencia niektorých činností v škole.....	51
Graf č. 11. Výskyt situácií na vyučovaní počas diskusií o politických a spoločenských témach	52
Graf č. 12. Miera akceptovania názorov žiakov v diskusiách o nasledujúcich témach	53
Graf č. 13. Vzťahy s učiteľmi a spolužiakmi	54
Graf č. 14. Participácia žiakov na daniach v škole.....	55

Graf č. 15. Podpora demokratických hodnôt a vnímanie občianskej spoločnosti žiakmi	56
Graf č. 16. Dôležitosť prejavov správania dobrého dospelého občana.....	58
Graf č. 17. Záujem o politické a sociálne témy	59
Graf č. 18. Orientácia žiakov v politike	60
Graf č. 19. Postoje k rodovej rovnosti	60
Graf č. 20. Postoje žiakov k rovnosti pohlaví	61
Graf č. 21. Postoje k etnickým menšinám	62
Graf č. 22. Postoje k prisťahovalcom	62
Graf č. 23. Dôvera k inštitúciám a skupinám	63
Graf č. 24. Postoje k vlastnej krajine – k Slovenskej republike.....	64
Graf č. 25. Podpora niektorej politickej strany, hnutia.....	64
Graf č. 26. Ako dobre by žiaci dokázali vykonávať niektoré činnosti	65
Graf č. 27. Možná účasť na niektorej z foriem protestu.....	66
Graf č. 28. Možná účasť na niektorej z nelegálnych foriem protestu	66
Graf č. 29. Predpokladaná účasť vo voľbách	67
Graf č. 30. Predpokladaná účasť na politickom a občianskom živote.....	67
Graf č. 31. Predpokladaná účasť na politickom a občianskom živote.....	68
Graf č. 32. Postoje k náboženstvu	69
Graf č. 33. Správne odpovede slovenských žiakov na otázky o Európskej únii.....	73
Graf č. 34. Sebahodnotenie žiakov SR v oblasti poznatkov o EÚ.....	78
Graf č. 35. Postoje žiakov k európskemu občianstvu	79
Graf č. 36. Postoje žiakov k EÚ	79
Graf č. 37. Účasť žiakov na aktivitách presahujúcich hranice SR.....	80
Graf č. 38. Možnosti, ktoré škola poskytuje žiakom na poznávanie Európy	82
Graf č. 39. Záujem žiakov o dianie v Európe a v Európskej únii	83
Graf č. 40. Ovládanie niektorého z jazykov, ktorým sa hovorí v európskych krajinách, a miera jeho ovládania.....	84
Graf č. 41. Postoje k učeniu sa európskych jazykov.....	84
Graf č. 42. Postoje žiakov k migrácii v Európe.....	85
Graf č. 43. Postoje žiakov k migrácii do SR.....	86
Graf č. 44. Postoje žiakov k jednotnej európskej politike	87
Graf č. 45. Postoje k spoločnej mene euro.....	88
Graf č. 46. Postoje k rozširovaniu EÚ	88
Graf č. 47. Veková štruktúra učiteľov občianskej a etickej výchovy.....	92
Graf č. 48. Podiel učiteľov OV a EV podľa veľkosti sídla školy.....	93
Graf č. 49. Podiel učiteľov OV a EV podľa regiónov SR.....	93
Graf č. 50. Veková štruktúra riaditeľov škôl.....	93
Graf č. 51. Podiel riaditeľov podľa veľkosti sídla školy	94
Graf č. 52. Vyučovanie občianskej výchovy na školách.....	94
Graf č. 53. Zodpovednosť za vyučovanie občianskej výchovy podľa učiteľov	95
Graf č. 54. Najdôležitejšie ciele OV a EV podľa učiteľov a riaditeľov	95
Graf č. 55. Zdroje tém na vyučovanie OV a EV.....	97
Graf č. 56. Formy výučby občianskej alebo etickej výučby.....	98
Graf č. 57. Sebaistota učiteľov občianskej a etickej výchovy pri využívaní vyučovacích metód a prístupov.....	99
Graf č. 58. Istota učiteľov občianskej a etickej výchovy pri výučbe jednotlivých tém	100
Graf č. 59. Možnosti zlepšenia výučby občianskej alebo etickej výchovy podľa učiteľov	101
Graf č. 60. Hodnotiace postupy učiteľov občianskej a etickej výchovy	102
Graf č. 61. Aktivity žiakov z pohľadu učiteľov OV a EV.....	102
Graf č. 62. Zohľadňovanie názorov žiakov na niektoré otázky	103
Graf č. 63. Účasť učiteľov, ktorí učia alebo neučia OV a EV, na občianskych aktivitách	105
Graf č. 64. Účasť učiteľov na chode školy	105

ZOZNAM UKÁŽOK

<i>Ukážka č. 1.</i>	Úloha na tému: Občianska spoločnosť a systémy.....	31
<i>Ukážka č. 2.</i>	Úloha na tému: Občianska spoločnosť a systémy.....	31
<i>Ukážka č. 3.</i>	Úloha na tému: Občianska spoločnosť a systémy.....	32
<i>Ukážka č. 4.</i>	Úloha na tému: Občianske princípy.....	32
<i>Ukážka č. 5.</i>	Úloha na tému: Občianske princípy.....	32
<i>Ukážka č. 6.</i>	Úloha na tému: Občianska angažovanosť.....	33
<i>Ukážka č. 7.</i>	Úloha na tému: Občianska angažovanosť.....	33
<i>Ukážka č. 8.</i>	Úloha na tému: Občianske identity.....	34

ZOZNAM PRÍLOH

Príloha A – Dotazník pre žiaka.....	na CD
Príloha B – EuroTest.....	na CD
Príloha C – EuroDotazník.....	na CD
Príloha D – Dotazník pre učiteľa.....	na CD
Príloha E – Školský dotazník.....	na CD
Príloha F.....	na CD
ICCS_MS_EM_SVK – Medzinárodná štúdia občianskeho vzdelávania, ICCS 2009 Hlavné testovanie, Európsky modul, Zošit – 1. časť.....	na CD
ICCS_MS_ScQ_SVK – Medzinárodná štúdia občianskeho vzdelávania, ICCS 2009 Hlavné testovanie, Školský dotazník.....	na CD
ICCS_MS_StQ_SVK – Medzinárodná štúdia občianskeho vzdelávania, ICCS 2009 Hlavné testovanie, Dotazník pre žiaka.....	na CD
ICCS_MS_TQ_SVK – Medzinárodná štúdia občianskeho vzdelávania, ICCS 2009 Hlavné testovanie, Dotazník pre učiteľa.....	na CD

Stručný súhrn

Cieľom výskumu International Civic and Citizenship Education Study 2009 (Medzinárodný výskum občianskeho vzdelávania a výchovy k občianstvu, ďalej „ICCS 2009“) bolo skúmať, ako sa mladí ľudia pripravujú prevziať svoje úlohy občanov v rôznych krajinách v 21. storočí. Výskum ICCS 2009 sústredil svoju pozornosť na nové oblasti civilizačných zmien a výziev:

- zvýšené vonkajšie ohrozenie modernej demokratickej spoločnosti vzostupom hrozby teroristických útokov,
- migrácia obyvateľstva v rámci kontinentov sa stáva výzvou pre udržiavanie sociálnej solidarity a súdržnosti,
- sociálna a ekonomická nerovnosť obyvateľov mnohých krajín ohrozuje demokratický systém vládnutia,
- rastie význam aktívnych občanov participujúcich na činnosti nevládných dobrovoľníckych organizácií rozličného typu,
- prehlbujúca sa informačno-technologická modernizácia a globalizácia spoločnosti napomáha aj vzrastu spotrebiteľskej orientácie a individualizmu mladých ľudí.

Cieľová skupina. Tvorili ju žiaci 8. ročníka ZŠ (alebo jeho ekvivalentov) a 4. ročníka stredných škôl ISCED 3 (alebo jeho ekvivalentov), teda žiaci vo veku 14 rokov. Žiaci riešili vedomostný test, ktorým sa zisťovali vedomosti a porozumenie problematike občianstva, a dotazník pre žiaka, ktorým sa zisťovali dispozície žiakov vo vzťahu k občianskej náuke a k občianstvu. Regionálny modul pre Európu obsahoval krátky vedomostný test a dotazník zisťujúci postoje a vzťah žiakov k občianstvu v Európe. Okrem žiakov vyplnili riaditelia škôl školský dotazník zameraný na riadenie školy a problematiku školskej klímy. Dotazník pre učiteľa bol zameraný na identifikáciu cieľov občianskej výchovy, vyučovacích postupov v triede a ďalších faktorov, ktoré majú vzťah k vedomostiam a postojom žiakov v oblasti občianskej výchovy a občianstva.

V SR sa testovania v máji 2009 zúčastnilo 138 škôl (z toho 12 osemročných gymnázií), 2 970 žiakov a 1 984 učiteľov. Vzhľadom na vysokú účasť vybraných respondentov (97,8 % žiakov a 99,3 % učiteľov) ohodnotila IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement – Medzinárodná asociácia pre hodnotenie výsledkov vo vzdelávaní), ktorej členmi je 68 krajín, účasť SR na výskume ICCS 2009 podľa jej klasifikačných kritérií najvyšším stupňom 1. Samotné testovanie prebiehalo v školách od 18. do 30. mája 2009.

Slovenská republika si týmto výskumom overovala, či sa po roku 1999, v ktorom sa uskutočnil podobný výskum CIVED 1999, objavili zmeny vo vyučovacích postupoch v triede, v riadení školy, v školskej klíme a v iných faktoroch, ktoré by mohli mať vzťah k občianskym vedomostiam a postojom žiakov k občianskej participácii.

Okrem samosprávneho orgánu školy – rady školy, v ktorej majú zastúpenie aj žiaci, vznikli na základe § 26 zákona o štátnej správe v školstve a školskej samospráve č. 596/2003 Z. z. aj žiacke školské rady (ďalej ŽŠR), t. j. akési študentské parlamenty.

Zaujímalo nás, či sa prejavili výsledky novo skoncipovaného predmetu občianska výchova z r. 1993 a ustanovenie § 26 zákona č. 596/2003 Z. z. o ŽŠR. Zákon o štátnej správe v školstve a školskej samospráve umožňuje, aby sa ŽŠR vyjadrovala k podstatným otázkam, návrhom a opatreniam školy v oblasti výchovy a vzdelávania, aby sa podieľala na tvorbe a dodržiavaní školského poriadku, zastupovala žiakov vo vzťahu k riaditeľovi a vedeniu školy a aby volila svojich zástupcov do rady školy.

Občianske vedomosti žiakov. Medzinárodné porovnania umožňujú preukázať, že 14-roční žiaci na Slovensku dosahujú výsledky v teste ICCS nad priemerom zúčastnených krajín vo všetkých skúmaných oblastiach. Porovnania Slovenska s Českom nám dovoľujú skonštatovať, že naši žiaci dosahujú lepšie výsledky vo všetkých oblastiach. Lepšie výsledky dosahujú slovenskí žiaci aj v porovnaní so žiakmi 23 krajín EÚ. Výsledky signalizujú, že pre žiakov SR je najproblematickejšou oblasťou tá, ktorá si vyžaduje porozumenie otázke (čitateľskú gramotnosť) a logické myslenie.

Porovnania výsledkov v rámci Slovenska potvrdzujú, že dievčatá dosahujú vo všetkých oblastiach lepšie výsledky ako chlapci. Najlepšie výsledky dosahujú žiaci gymnázií a ZŠ v krajských sídlach. Tieto rozdiely nie sú až tak výrazné, ako je to v prípade žiakov s odlišným sociálnym a ekonomickým prostredím rodiny vyjadreným sociálno-ekonomickým indexom rodiny (ďalej „SEI“). Osobitne sa to týka žiakov s nižším SEI rodiny, ktorých výsledky klesajú v niektorých oblastiach hlbšie pod priemer.

Dostupné analýzy potvrdzujú, že SEI rodín našich žiakov ovplyvňuje úroveň ich občianskych vedomostí. Prvá skupina s nižším SEI dosahuje podpriemernú úroveň (490,8 bodov), druhá a najmä tretia skupina s vyšším SEI (565,8 bodov) v testoch jednoznačne dominuje (priemer za všetkých žiakov projektu ICCS je 500 bodov). Tomu zodpovedajú aj výsledky dosiahnuté v teste občianskych vedomostí, ktoré uvádzame na mnohých miestach tohto výskumu. Pri porovnaní výsledkov žiakov gymnázií malá skupina s nižším SEI rodiny dosahuje také isté výsledky (609,4 bodov) ako relatívne veľká skupina s vyšším SEI (609,6 bodov). To neplatí v prípade žiakov základných škôl, kde výsledky v testoch sa viažu na úroveň SEI a postupne s jeho rastúcou úrovňou žiaci dosahujú lepšie výsledky (495,1 – 528,8 – 556,6 bodov). V zásade sa dá konštatovať, že žiaci gymnázií dosahujú relatívne rovnaké výsledky, ale práve v tomto kontexte sú výsledky žiakov z rodín s nižším SEI povšimnutiahodné.

Občianske postoje a aktivity žiakov. Výskum priniesol informácie o školských a voľnočasových aktivitách žiakov, školskej klíme, názoroch žiakov na občianstvo a rolu občana v súčasnej spoločnosti, o ich správaní a predpokladaných aktivitách v dospelosti, ale aj o ich postojoch k rovnosti mužov a žien, k menšinám a prisťahovalcom, k národnej identite, o ich dôvere v inštitúcie a podobne. *Všetky prezentované výsledky nám približujú 14-ročných žiakov ako mladých ľudí, ktorých hodnotová, občianska a politická orientácia je pozoruhodne zrelá.*

Pri interpretácii jednotlivých oblastí, otázok a indikátorov sme sa presvedčili, že v oblasti občianskej a najmä politickej participácie sa okrem typických rozdielov medzi pohlaviami čoraz viac prejavujú rozdiely medzi školami. A to ani nie tak preto, že školy majú nejaké osobitosti v edukačnej oblasti (napr. špecifické programy občianskeho vzdelávania a fungovania školskej samosprávy s účasťou žiakov), skôr tu pôsobí faktor sociálno-ekonomického postavenia rodiny, ale aj širšieho kultúrneho pozadia školy, ktoré sa prezentuje raz ako vidiecke či malomestské a inokedy ako mestské až veľkomestské. V gymnáziách sa sústreďujú žiaci z rodín s vyšším sociálno-ekonomickým indexom. Celkovo možno skonštatovať, že **sociálna diferenciácia spoločnosti sa začína plne prejavovať aj v názoroch a postojoch žiakov v občianskej sfére.** **Potvrdzujú** to mnohé konkrétne príklady. Napr. najväčší nesúhlas s tým, aby vláda vlastnila všetky noviny v krajine prejavili žiaci z rodín s vyšším SEI (40,9 %), potom stredným SEI (31,8 %) a napokon nižším SEI (26,9 %).

Relatívne významný vplyv má aj *regionálny kontext občianskej edukácie žiakov*. Zistili sme, že žiaci na východnom Slovensku v porovnaní so žiakmi zo západného Slovenska prejavujú väčšiu pripravenosť na budúce aktivity v občianskej politike.

Napokon sme porovnali výsledky žiakov na Slovensku so žiakmi v iných krajinách. Skutočne relevantný komparatívny rámec v občianskej oblasti máme v prípade žiakov z Českej republiky. **Pozoruhodné je zistenie, že vo väčšine prípadov je Slovensko bližšie k ostatným 23 krajinám EÚ ako k Českej republike. Napriek česko-slovenskej vzájomnosti a historickej tradícii spoločného politického vývoja existujú podstatné odlišnosti v občianskych postojoch a názoroch žiakov, ktoré majú jednak hlbšie kultúrne tradície, ale sú aj dôsledkom samostatného politicko-ekonomického vývoja SR po roku 1993.**

Mládež a európska integrácia. Vzťah k Európe a Európskej únii sme analyzovali prostredníctvom jednotlivých položiek vedomostného testu a dotazníka tzv. európskeho modulu¹ a na základe škály odvodennej z týchto položiek. Cieľom bolo zistiť vedomosti slovenských žiakov o Európe a Európskej únii a ich postoje k Európe a EÚ. **Slovenskí žiaci boli pri vyplňovaní vedomostného testu mimoriadne úspešní a svojimi vedomosťami vysoko prevýšili medzinárodný priemer.** V niektorých sledovaných oblastiach je táto úspešnosť lepšia a v iných sa pohybuje na medzinárodnom priemere. Slovenskí žiaci prejavili k Európe a EÚ veľmi ústretové postoje, prejavujú záujem o dianie v EÚ a oceňujú jej prínos pre rozvoj slovenskej spoločnosti vo všetkých sledovaných oblastiach.

Medzinárodné komparácie. Porovnávanie slovenských a českých žiakov v tejto oblasti je podnetné nielen vzhľadom na spoločné tradície a podobnosti edukačných systémov v občianskej oblasti, ale aj preto, že Slovensko malo odlišnú cestu k prijatiu do EÚ, a aj proces integrácie pokročil oveľa viac, najmä s prihliadnutím na prijatie spoločnej meny euro, ktoré sa uskutočnilo zhodou okolností už v roku 2009. Postoje

¹ Krajiny v Latinskej Amerike a v Ázii a Oceánii použili vlastné moduly.

slovenských žiakov k spoločnej mene „euro“ sú najpozitívnejšie. Českí žiaci boli v čase zberu dát skôr odporcovia spoločnej meny i ďalšej politickej unifikácie EÚ.

Staršie členské krajiny EÚ majú problémy sledovať dramatický proces rozširovania EÚ o nové krajiny. *Novšie členské krajiny, ako napr. SR, majú tendenciu domnievať sa, že finančné príspevky v prospech projektov EÚ dávajú všetky členské krajiny rovnako.*

Národné komparácie. Vo väčšine prípadov dosahujú chlapci a dievčatá porovnateľné výsledky. V niektorých prípadoch uviedli správne odpovede častejšie dievčatá (napr. počet členských krajín EU), v iných chlapci (existencia ekologických zákonov). V oblasti postojov chlapci a dievčatá nevykazujú rozdiely, s výnimkou oblasti kultúry a športu: chlapci sa tradične orientujú vo sfére športu a dievčatá vo sfére umenia a kultúry.

Rozdiel medzi základnou školou a gymnáziom sa javí ako najvýznamnejší z pohľadu dosahovaných výsledkov. *Gymnazisti prevyšujú žiakov základných škôl celkovo lepšími výsledkami vedomostí, ale aj postojmi smerujúcimi k väčšej otvorenosti EÚ, tolerancii k imigrantom, odmietajú opatrenie obmedzovania cestovania európskych občanov s predpokladaným cieľom posilniť boj proti terorizmu.*

Vo väčšine prípadov dosahujú lepšie výsledky žiaci z podnetnejšieho rodinného prostredia. SEI sa prejavuje všade tam, kde sa môže prejaviť finančné situovanie rodičov a ich orientácia na investície do budúceho uplatnenia ich detí. Najviac žiakov navštívilo inú európsku krajinu vo svojom voľnom čase alebo cez prázdniny. Tu už je rozdiel medzi sociálno-ekonomickými skupinami rodičov žiakov klasický: z rodín s nižším SEI sa pobytu v cudzine zúčastnilo 31,9 % žiakov, so stredným SEI 48,5 %, ale s vyšším SEI až 65,1 % žiakov.

Tam, kde žiaci vycestovali **do cudziny z iniciatívy a prostredníctvom školy alebo občianskeho združenia, sme zaznamenali výrazne sociálne vyrovnávajúci vplyv, čo nesporne spája žiakov z hľadiska rovnosti príležitostí a môže mať vplyv na sociálnu súdržnosť (kohéziu) našej spoločnosti aj v budúcnosti.**

Samosprávna demokracia na škole. Dôležitá oblasť na realizáciu participatívneho občianstva je aktivita, ktorá sa týka zapojenia žiakov do rozhodovacích činností v rámci školy. Občiansky potenciál žiakov sa prejavuje zapojením sa do rozhodovacích činností v rámci školy nielen diskutovaním o spoločných záujmoch so spolužiakmi.

Voľba predsedov tried alebo školských parlamentov je bežnejšia agenda na gymnáziách (85,7 % žiakov v porovnaní so 70,5 % žiakov ZŠ). Viac žiakov kandidovalo do týchto pozícií v ZŠ (43,5 %) ako v gymnáziách (35 %). Účasť na procedúrach spojených s demokraciou na škole však nemusí značiť, že sa žiaci aj skutočne zúčastnili na rozhodovacích procesoch o fungovaní školy.

Kontext občianskeho formovania žiaka predstavuje aj *školská klíma*. Vo výskume 14-ročných žiakov sa školská klíma rozdelila na štyri podoblasti. Prvá z nich sa týka *otvorenosti diskusie* počas vyučovacích hodín. Druhá podoblasť, ktorá nám pomáha pochopiť *školskú klímu*, sa týka vplyvu žiakov na *vnútorný chod školy*. Treťou podoblasťou je hodnotenie *vzťahov žiakov a učiteľov*. Posledná podoblasť sa zaoberá účasťou žiaka na chode školy špecifickým spôsobom – prostredníctvom *spoločných akcií spolužiakov*.

Žiaci si uvedomujú, že spoločné úsilie má veľký význam pre pozitívne zmeny v škole a má väčší efekt ako individuálny počin žiaka. Preto prikladajú dôležitosť organizovaniu skupín žiakov, aby mohli artikulovať spoločný názor na problémy v škole. Samotná reálna účasť žiakov na fungovaní školy môže podľa ich vyjadrení chod školy zlepšiť. Neznamená to však, že všetci žiaci tieto spoločné problémy a ich spoločné riešenia spájajú so školským parlamentom či žiackou školskou radou. Táto školská inštitúcia samosprávnej demokracie nie je taká žiadaná v Česku a na Slovensku (27 %), ako v ostatných krajinách EÚ (41,5 %) alebo dokonca na iných kontinentoch (46 – 49 %). **To ukazuje rozdiel medzi tradičnými demokraciami a post-totalitnými krajinami v EÚ, ktorý sa môže prejavovať v úrovni občianskej pripravenosti mladých ľudí na politickú participáciu a rozvíjanie demokracie v našej krajine.**

Vyučovanie občianskej výchovy. Riaditelia škôl charakterizovali predmet občianska výchova ako samostatný predmet, ktorý vyučujú učitelia občianskej výchovy. Predmet je súčasťou školských osnov. Riaditelia zdôraznili, že jeho hlavným cieľom sú vedomosti o občianskych právach a povinnostiach, rozvíjanie kritického myslenia žiakov a rozvíjanie schopnosti riešiť konfliktné situácie. Podľa učiteľov v oblasti občianskej výchovy sa pozornosť sústreďuje nielen na faktografické ciele (osvojenie si vedomostí), ale najmä na ciele rozvoja kompetencií (podporu kritického myslenia, rozvoj schopnosti riešiť konflikty a obhajovať vlastné názory).

Celkovo možno skonštatovať, že *občianska výchova sa vyučuje už aj komunikatívnejšími formami*, v ktorých sa akcentuje diskusia medzi žiakmi a učiteľom a podporuje sa skupinová a individuálna práca žiakov. To však neznamená, že na Slovensku sa menej často využívajú tradičné formy, ako napríklad výklad učiteľa, samostatná práca s učebnicou, pracovné listy a cvičenia.

Z výsledkov zisťovania úrovne „zohľadňovania“ názorov žiakov, ktorá sa pokladá za istú formu podpory ich participácie, vyplýva, že väčšinou sa názory žiakov rešpektujú. Sú tu však podstatné rozdiely. Najviac sa zohľadňuje názor žiakov na záujmové mimoškolské aktivity a na pravidlá regulujúce správanie sa žiakov v triede, t. j. triedny poriadok. Ostatné oblasti sa skôr všeobecne učiteľmi pokladajú za ich „autonómne“ kompetencie (rozvrh hodín a výber učebníc).

Dôležitým faktorom ovplyvňujúcim výsledky občianskej výchovy 14 ročných žiakov je aj *občianska aktivita učiteľa, ktorá spoluvytvára „osobitú klímu“ dôveryhodnosti učiteľa*. Zistili sme, že učitelia občianskej výchovy (v porovnaní s ostatnými učiteľmi) sa prejavujú ako aktívnejší „občania“ v prípade kultúrnych aktivít (viac približne o 5 %) i v prípade ľudsko-právnych organizácií či pomoci znevýhodneným osobám (viac až o 10 %). To zodpovedá očakávaniam, že učiteľ občianskej výchovy ide svojim žiakom aj osobným príkladom a súčasne túto svoju aktivitu dokáže kreatívne zúročiť aj na vyučovacej hodine.

Úvod

1

Medzinárodný výskum občianskeho vzdelávania a výchovy k občianstvu ICCS 2009 podáva správu o vedomostiach žiakov v oblasti občianskej výchovy a o ich porozumení úlohám testu a tiež o vzťahu žiakov k občianskej výchove a občianstvu. Taktiež poskytuje informácie o vyučovacích postupoch v triede, o riadení školy, o školskej klíme a iných faktoroch, ktoré majú vzťah k vedomostiam a postojom žiakov v oblasti občianskej výchovy a občianstva.

Cieľom výskumu ICCS 2009 bolo skúmať a vyhľadávať spôsoby, ktorými sa mladí ľudia pripravujú preziať svoje úlohy občanov v rôznych krajinách sveta v 21. storočí. SR sa výskumu ICCS 2009 zúčastnila vďaka podpore Európskej komisie (grant EACEA na úhradu časti účastníckeho poplatku), za čo jej patrí poďakovanie.

Výskum zahŕňa aj národný kontext a zbiera informácie o špecifikách občianstva a občianskej výchovy (politických, kultúrnych a edukačných súvislostiach v každej účastníckej krajine).

Výskum vychádza z predchádzajúceho výskumu IEA CIVED 1999, zameraného na občiansku výchovu, a je odpoveďou na nové výzvy prípravy mladých ľudí ako občanov.

1.1 Predchádzajúce štúdie a výskumy²

Prvý výskum občianskeho vzdelávania IEA, nazvaný *Study of Civic Education* (Výskum občianskeho vzdelávania), sa uskutočnil v roku 1971. Cieľom druhého výskumu IEA o občianskom vzdelávaní CIVED – *Civic Education Study* (Výskum občianskeho vzdelávania) bolo skúmať jeho úroveň v zúčastnených krajinách. Projekt bol koncipovaný v roku 1994 ako dvojfázový – Slovenská republika sa zúčastnila na oboch fázach. V prvej fáze každá krajina vytvorila kvalitatívnu analýzu – kazuistickú štúdiu o priebehu občianskeho vzdelávania vo svojej krajine. Tá poskytla celkový prehľad a bohaté kontextové informácie o občianskom vzdelávaní. V druhej fáze – v kvantitatívnej analýze – 28 zúčastnených krajín testovalo a podrobne skúmalo národnú reprezentatívnu vzorku štrnásťročných žiakov. Hlavné testovanie sa uskutočnilo v roku 1999. Hlavným cieľom výskumu CIVED bolo získať obraz o úrovni občianskych vedomostí, zručností, o chápaní pojmov, o postojoch a očakávanej účasti mladých ľudí na živote spoločnosti a poskytnúť informácie o tom, čo vedia 14-roční žiaci o živote spoločnosti, a či veria demokratickým inštitúciám a procesom.

Okrem medzinárodne formulovaných cieľov mala Slovenská republika záujem výskumom overiť, či novo skoncipovaný predmet občianska výchova (v r. 1993) je porovnateľný svojou koncepciou, obsahom a metódami vyučovania s krajinami, ktoré majú v občianskom vzdelávaní dlhodobé tradície. Zároveň mala záujem získať ďalšie informácie o pozitívnych trendoch zdokonaľovania občianskeho vzdelávania v iných krajinách.

1.1.1 Hlavné medzinárodné zistenia štúdie CIVED v roku 1999

Výberový súbor

V roku 1999 tvorilo výberový súbor 150 škôl vybraných z 2 626 škôl v SR [2 484 ZŠ a 142 osemročných gymnázií (ďalej OGY)]. Na spracovanie boli využité testy a dotazníky od 3 463 žiakov, dotazníky od 382 učiteľov a 145 riaditeľov škôl. Základné zistenia výskumu CIVED 1999 sú formulované nasledovne³:

Občianske vedomosti

- Žiaci vo väčšine krajín rozumejú základným demokratickým hodnotám a inštitúciám – ich chápanie je však často povrchné.

² Citované zo zdroja (čiastočne upravené): ČAPOVÁ, M., - SKLENÁROVÁ, I.: Výskum občianskeho vzdelávania štrnásťročných žiakov v SR. Bratislava, Štátny pedagogický ústav, 2002. 158 s. ISBN 80-85756-74-9

³ http://www.nucem.sk/documents//27/medzinarodne_merania/iccs/predchadzajuca_studie__cived_/Hlavné_medzinárodné_zistenia_.pdf

- Skoro vo všetkých zúčastnených krajinách žiaci, ktorí pochádzajú z domáceho prostredia, v ktorom sa nachádza viac kníh, prejavili viac občianskych vedomostí ako žiaci, ktorí mali vysokú úroveň aspirácií pre budúce vzdelanie.
- Školy, ktoré realizujú model demokratických metód vyučovania a vytvárajú otvorené prostredie na prediskutovanie problémov, sú efektívnejšie pri osvojovaní občianskych vedomostí a konania žiakov. Medzi zúčastnenými krajinami však bolo dosť žiakov, ktorí nemali skúsenosť s takýmto pozitívnym typom prostredia triedy.
- Rozdiely podľa pohlavia vo vzťahu k občianskym vedomostiam sú minimálne, ale v niektorých postojoch sa vyskytli. Práva prisťahovalcov a žien podporujú viac dievčatá ako chlapci. Chlapci sa viac zaujímajú o politické otázky ako dievčatá a sú ochotnejší ako dievčatá zapojiť sa do nelegálneho protestného správania sa.
- Vo výskume sa zistilo, že v krajinách s novo nastolenou demokraciou a aj v krajinách s dlhšími demokratickými tradíciami sa využívajú rôzne metódy osvojovania si občianskych vedomostí a postojov vo vzťahu k demokratickým aktivitám. Medzi štáty s najlepším hodnotením testu občianskych vedomostí patria krajiny z oboch skupín – tak štáty s dlhšími demokratickými tradíciami (Fínsko, Cyprus, Grécko, Hongkong, USA, Taliansko, Nórsko) ako aj štáty, ktoré nedávno uskutočnili podstatné politické zmeny (Poľsko, Slovenská republika, Česká republika). Žiaci z krajín s menej ako 40 ročnou tradíciou demokracie majú nižšiu úroveň dôvery vo vládne inštitúcie.

Občianske konanie

- Mladí ľudia sa zhodujú v tom, že dobrého občana charakterizuje pocit povinnosti ísť voliť a potreba dodržiavať zákony. Napriek tomu, štyria z piatich žiakov nemajú v budúcnosti v úmysle sa zúčastňovať na tradičných politických aktivitách, ktoré sa väčšinou spájajú s účasťou dospelých na politickom živote, ako napr. politická angažovanosť, členstvo v politickej strane, písanie článkov do novín, kandidovanie do miestneho zastupiteľstva a pod.
- Žiaci sú však ochotní zapájať sa do iných foriem občianskeho života, ako napr. zbierať finančné prostriedky pre dobročinné účely alebo charitu. Domnievajú sa, že je dôležité, aby dospelí pracovali buď v miestnych alebo environmentálnych organizáciách, chápu to ako spôsob prejavu svojho kladného občianskeho postoja.
- Žiaci, ktorí majú viac občianskych vedomostí sa s väčšou pravdepodobnosťou v budúcnosti zúčastnia na voľbách, a takto budú realizovať svoju občiansku povinnosť. Zdá sa, že dôraz, ktorý jednotlivé školy kladú na učebné osnovy jednotlivých predmetov, tiež zohráva úlohu pri formovaní budúcich postojov a správania žiakov.
- Žiaci často uprednostňujú členstvo v organizáciách, v ktorých môžu pracovať s rovesníkmi a priamo vidia výsledky svojho úsilia. Preto mládežnícke organizácie na pôde školy a mimo nej majú možnosť pozitívne vplývať na budúcu občiansku angažovanosť mladých ľudí.

Občianske postoje

- Ako najvýznamnejší zdroj informácií o politickom dianí žiaci uvádzajú televízne noviny. Vo väčšine krajín sú televízne noviny zároveň najvierohodnejším zdrojom informácií, po nich nasledujú informácie z rozhlasu a novín. USA sa javia ako výnimka, kde žiaci najviac dôverujú novinám.
- Žiaci ostatných krajín priemerne dôverujú ich vládnym inštitúciám.
- Súdom a polícii dôverujú najviac, za nimi nasledujú národná vláda a mieste štátne orgány. Najmenej dôverujú politickým stranám.
- Žiaci prejavujú všeobecne kladné postoje vo vzťahu k politickým a ekonomickým právam žien. Zo súčasného výskumu vyplýva, že postoje voči právam žien sú o niečo pozitívnejšie ako boli v roku 1971 vo výskume CIVED. Práve pri odpovediach na túto otázku sa prejavili najväčšie rozdiely podľa pohlavia.

V čom boli v roku 1999 silné a slabé stránky občianskeho vzdelávania v Slovenskej republike?

Vyššie hodnotenie ako bol medzinárodný priemer **SR dosiahla v oblastiach:**

- ▲ občianske vedomosti – faktografické vedomosti
- ▲ občianske vedomosti – interpretačné zručnosti
- ▲ občianske postoje – tradičné občianstvo
- ▲ občianske postoje – občianstvo orientované na sociálne hnutia
- ▲ občianske postoje – ekonomické kompetencie vlády
- ▲ občianske postoje – sociálne kompetencie vlády
- ▲ občianske postoje – pozitívne postoje k národu
- ▲ občianske postoje – dôvera k vládnym inštitúciám.

Na úrovni medzinárodného priemeru dosiahla SR hodnotenie v oblastiach:

- občianske postoje – aktívne zapájanie sa do života školy
- občianske postoje – otvorená atmosféra na diskusiu v triede.

Na nižšej úrovni ako bol medzinárodný priemer **bola SR hodnotená v oblastiach:**

- ▼ občianska angažovanosť – očakávaná účasť v politických aktivitách
- ▼ občianske postoje – postoj voči prisťahovalcom
- ▼ občianske postoje – podpora politických a ekonomických práv žien.

- ▲ priemerné hodnoty SR významne vyššie ako medzinárodný priemer na hladine významnosti $p < 0,05$
- ▼ priemerné hodnoty SR významne nižšie ako medzinárodný priemer na hladine významnosti $p < 0,05$

Výskum ICCS 2009

Cieľom výskumu CIVED bolo objasnenie úrovne osvojených poznatkov z občianskej výchovy štrnásťročnými žiakmi a ich občianskej participácie v spoločnosti vo vzťahu k značným zmenám v oblasti občianstva, predovšetkým vládnutia a medzinárodných vzťahov.

Cieľom výskumu ICCS 2009 bolo hľadanie odpovedí na nové – globálne výzvy pre vzdelávanie mladých ľudí ako občanov. Medzinárodný výskum občianskeho vzdelávania a výchovy k občianstvu ICCS 2009 bol druhým takýmto výskumom, ktorého sa zúčastnila aj SR.

Novou výzvou pre jednotlivé krajiny sveta sa stali:

- zmeny vonkajšieho ohrozenia občianskej spoločnosti – vzostup teroristických útokov by mal vyústiť do zvýšenia významu občianskej výchovy,
- migrácia obyvateľstva v rámci krajiny a kontinentov je výzvou pre koncept identity a uľahčenie udržiavanie sociálnej súdržnosti na komunálnej aj celospoločenskej súdržnosti,
- obyvateľstvo mnohých krajín uznáva hodnoty demokratického systému vládnutia, ktoré však ohrozuje spoločenská a ekonomická nerovnosť,
- zvýšenie dôležitosti mimovládnych organizácií ako sprostredkovateľa pre aktívnych občanov pri ich participácii na ochrane širokého spektra práv – od náboženských až po ľudské práva – či na ochrane životného prostredia,
- pokračujúca modernizácia a globalizácia spoločnosti sprístupnila nielen nové médiá, ale aj vzrast konzumu a individualizmu.

Výskum ICCS 2009 skúma spôsoby, ako sa mladí ľudia pripravujú prevziať občianske roly v rôznych krajinách v 21. storočí. Zahŕňa tak národný ako aj regionálny kontext (EÚ) a zbiera informácie o špecifikách občianskeho vzdelávania a občianskej výchovy, o politických, kultúrnych a výchovných súvislostiach v každej účastníckej krajine. Do výskumu ICCS 2009 boli pozvané všetky účastnícke krajiny IEA. Z nich sa zúčastnilo tohto výskumu 38 krajín vrátane Slovenskej republiky.

Tabuľka č. 1. **Krajiny, ktoré vyhoveli kritériám výberu výskumnej vzorky ICCS 2009**

Európa*			Latinská Amerika	Ázia a Oceánia*
Anglicko	Írsko	Rakúsko	Dominikánska republika	Indonézia
Belgicko (flámska časť)	Lichtenštajnsko	Ruská federácia	Guatemala	Republika Kórea
Bulharsko	Litva	Slovensko	Chile	Nový Zéland
Cyprus	Lotyšsko	Slovinsko	Kolumbia	Taiwan
Česká republika	Luxembursko	Španielsko	Mexiko	Thajsko
Dánsko	Malta	Švajčiarsko	Paraguaj	
Estónsko	Nórsko	Švédsko		
Fínsko	Poľsko	Taliansko		
Grécko				

* Krajiny Holandsko a Hongkong nevyhoveli kritériám výberu vzorky.

Rámec testovania ICCS pozostával z dvoch častí:

- základný rámec občianstva a občianskeho vzdelávania: návrh vedomostného testu a postojového dotazníka pre žiakov.
- kontextuálny rámec: zisťuje predpokladané vplyvy pôsobiace na vedomosti a postoje žiakov umožňujúce vysvetliť ich variabilitu.

Základné rámcové domény ICCS boli spracované do konkrétneho počtu položiek v teste a v dotazníku, uvedeného v tabuľke č. 2.

Tabuľka č. 2. **Pokrytie domén v teste a v dotazníku pre žiakov**

		Obsahové domény				
		1. Občianska spoločnosť a systémy	2. Občianske princípy	3. Občianska angažovanosť	4. Občianska identita	Spolu
Kognitívne domény	vedomosti	15	3	1	-	19
	analýza a argumentácia	17	22	17	5	61
	spolu	32	25	18	5	80
Afektívno-behaviorálne domény	presvedčenie o hodnotách	12	12	-	-	24
	postoje	12	18	18	14	62
	očakávané správanie	-	-	21	-	21
	súčasnú správanie	-	-	14	-	14
	spolu	24	30	53	14	121
Spolu						201

1.1.2 Cielové skupiny, príprava testovania, testovacie nástroje a testovanie

Cielovou skupinou boli žiaci 8. ročníka základných škôl (alebo jeho ekvivalentov) a 4. ročníka osemročných gymnázií (OGY) alebo jeho ekvivalentov, teda žiaci vo veku štrnástich rokov. Inováciou v ICCS 2009 pri porovnaní s výskumom CIVED 1999 bolo použitie regionálnych modulov. Krajiny v tom istom geografickom regióne mohli použiť príslušný modul – špecificky vytvorený nástroj pre žiakov. Väčšina zúčastnených krajín využila túto možnosť. Regionálny modul pre Európu obsahoval krátky vedomostný test a dotazník zisťujúci postoje a vzťah žiakov k občianstvu v Európe. Riaditelia vyplňali školský dotazník zameraný na

riadenie školy a školskú klímu. Dotazník pre učiteľa bol zameraný na identifikáciu cieľov občianskej výchovy, vyučovacích postupov v triede a ďalších faktorov, ktoré majú vzťah k vedomostiam a postojom žiakov v oblasti občianskej výchovy a občianstva.

Čo ICCS monitoruje?

ICCS skúma obsah štyroch domén:

1. doména: občianska spoločnosť a systémy

Občania: roly, práva, zodpovednosť a príležitosti.

Štátne inštitúcie: centrálné vládnuce a zákonodarné inštitúcie.

Občianske inštitúcie: sprostredkujúce styk so štátnymi inštitúciami.

2. doména: občianske princípy

Rovnosť: spravodlivé zaobchádzanie pre všetkých.

Sloboda a nezávislosť: prejavu.

Sociálna súdržnosť: spolupatričnosť s inými a v rámci komunít k celej spoločnosti.

3. doména: občianska angažovanosť

Rozhodovanie.

Ovplyvňovanie: diskutovanie, demonštrovanie, selektívne nakupovanie.

Účasť na živote komunity: dobrovoľníctvo, členstvo v organizáciách.

4. doména: občianska identita

Obraz samého seba: podľa postavenia v komunite.

Občianska seberealizácia: v komunite.

Výskumný projekt ICCS 2009 bol riadený spoločenstvom, ktoré pozostávalo z troch partnerských organizácií:

- Austrálska rada pre výskum vo vzdelávaní – ACER (The Australian Council for Education Research),
- Národný fond pre pedagogický výskum – NFER (The National Foundation for Educational Research) v Anglicku,
- Ústav experimentálnej pedagogiky – LPS (Laboratorio di Pedagogia Sperimentale) na Rímskej univerzite v Taliansku.

Medzinárodné spoločenstvo úzko spolupracovalo s IEA:

- IEA Sekretariát (Amsterdam, Holandsko)
- a IEA Centrum na spracovanie dát – IEA DPC (Hamburg, Nemecko).

Spolu sa z 38 zúčastnených krajín testovania zúčastnilo viac ako 140 000 žiakov 8. ročníka ZŠ (alebo jeho ekvivalentov) a 4. ročníka OGY (alebo jeho ekvivalentov) z viac ako 5 300 škôl. Údaje zozbierané od žiakov boli doplnené údajmi od viac ako 62 000 učiteľov, ktorí týchto žiakov v čase zberu dát učili, od riaditeľov škôl a z národných centier.

Výskum ICCS 2009 zisťoval na Slovensku v testovanej škole vedomosti, postoje a názory žiakov 8. ročníka ZŠ a 4. ročníka OGY, názory a postoje učiteľov týchto žiakov a riaditeľov škôl. V SR sa tohto výskumu zúčastnilo 138 škôl (z toho 12 OGY). Na spracovanie boli použité testy a dotazníky od 2 970 žiakov a 1 984 učiteľov, ktorí vyplnili výskumné nástroje. Vzhľadom na vysokú návratnosť dotazníkov od vybraných respondentov (97,8 % žiakov a 99,3 % učiteľov) IEA ohodnotila účasť SR vo výskume ICCS 2009 podľa svojich klasifikačných kritérií najvyšším stupňom 1.

Hlavného testovania sa zúčastnili vybrané školy s vyučovacím jazykom slovenským.⁴ Samotné testovanie prebiehalo v školách od 18. do 30. mája 2009.

Výber škôl do výskumnej vzorky sa uskutočnil na základe dvoch kritérií: kraj (región) a veľkosť sídla (mestské resp. vidiecke prostredie). Výber vzorky bol dvojstupňový. V prvom kroku na základe dvoch kritérií (typ školy – ZŠ/OGY a kraj) v Statistics Canada vybrali školy. Druhý krok sa uskutočnil s použitím softvéru IEA DPC. V tomto kroku sa náhodným výberom vybrala v každej zo zúčastnených škôl jedna trieda, ktorej žiaci sa zúčastnili výskumu, a učelia, ktorí v tejto škole v čase administrácie žiakov vybraných ročníkov učili.

⁴ Výskumu sa zúčastnili iba žiaci, ktorí navštevovali školy s vyučovacím jazykom slovenským. Vzorka nezahŕňala žiakov zo škôl s vyučovacím jazykom maďarským, keďže SR nedisponovala nástrojmi v maďarskom jazyku.

Použili sme výhradne papierové **testovacie nástroje**:

- Vedomostný test,
- Dotazník pre žiaka,
- Euromodul s testovou a dotazníkovou časťou,
- Dotazník pre učiteľa,
- Školský dotazník pre riaditeľa.

Zber údajov v každej škole organizoval koordinátor, ktorý sa zúčastnil školenia v jednom z troch regiónov SR – v západoslovenskom v Bratislave, v stredoslovenskom v Banskej Bystrici alebo vo východoslovenskom v Košiciach. Každý koordinátor dostal podrobný návod na vykonanie administrácie testovacích nástrojov. Kvalita administrácie bola kontrolovaná vo vybraných školách zo sekretariátu IEA a z NÚCEM.

Kódovanie odpovedí na otvorené otázky v testoch vykonali zaškolení pracovníci NÚCEM a ŠPÚ, údaje do databáz zapísali externí spolupracovníci. Zapísané údaje boli skontrolované v IEA DPC v Hamburgu, kde vytvorili aj všetky normované a odvodené škálové hodnoty.

Pre porovnanie žiakov podľa ich sociálno-ekonomického prostredia (rodina) bol použitý osobitný **Sociálno-ekonomický index rodiny žiaka (SEI)**. Vznikol na základe kombinácie indikátorov „postavenie otca a matky v zamestnaní“. Dosahoval hodnoty od 16 do 90 bodov. Jeho hodnota pod 40 bodov je nižší SEI, od 40 do 59 bodov je stredný SEI a nad 60 bodov je vyšší SEI. Pre ilustráciu uvádzame, že napr. hodnotu 90 dosiahol sudca, 80 – lekár, 70 – vysoký štátny úradník, 60 – nižší dôstojník a optik, 50 – technický inžinier, 40 – vojak, elektrikár a kvalifikovaný robotník, 30 – operátor vo výrobe, murár a kuchár, 20 – predavač v stánku, balič vo výrobe a pomocný robotník v poľnohospodárstve.

Tabuľka č. 3. Zastúpenie škôl podľa krajov

Kraj	Typ školy	Počet	Podiel v %
BA	ZŠ	215	7,2
	OGY	36	1,2
TT	ZŠ	240	8,1
TN	ZŠ	341	11,5
	OGY	31	1,0
NR	ZŠ	281	9,5
	OGY	29	1,0
ZA	ZŠ	436	14,7
	OGY	33	1,1
BB	ZŠ	302	10,2
	OGY	22	0,7
PO	ZŠ	452	15,2
	OGY	117	3,9
KE	ZŠ	376	12,7
	OGY	59	2,0
Spolu		2970	100,0

Tabuľka č. 4. Počty žiakov podľa pohlavia

	Počet	%
Chlapci	1 473	49,6
Dievčatá	1 493	50,3
Spolu chlapci + dievčatá	2 966	99,9
Vynechané, neuvedené	4	0,1
Spolu	2 970	100,0

Tabuľka č. 5. Zastúpenie žiakov podľa veľkosti sídla školy⁵

	Počet	%
Do 3 000 obyvateľov	656	22,1
3 001 – 15 000	798	26,9
15 001 – 30 000	733	24,7
30 001 – 100 000	520	17,5
Nad 100 000 obyvateľov	263	8,9
Spolu	2 970	100,0

Tabuľka č. 6. Zastúpenie žiakov podľa SEI – sociálno-ekonomického indexu rodiny

	Počet	%
Nízky	995	33,5
Stredný	1365	46,0
Vysoký	514	17,3
Spolu platné hodnoty	2874	96,8
Vynechané, neplatné	96	3,2
Spolu	2 970	100,0

Pre identifikáciu vplyvu mestského a vidieckeho prostredia na výsledky testovania žiakov sme spracovali osobitnú štruktúru sídiel Slovenska podľa ich veľkosti. Veľkosť sídla školy charakterizovali 4 veľkostné typy podľa údajov uvedených v Školskom dotazníku. Pre presnejšie hodnotenie výsledkov sme pôvodnú kategóriu, v ktorej boli mestá od 15 001 – do 100 000 obyvateľov, rozdelili na dve podkategórie: 15 001 – 30 000 a 30 001 – 100 000. Do kategórie sídiel od 30 001 – do 100 000 sa dostali bývalé krajské mestá, ale aj mestá, v ktorých sú nové univerzity alebo vysoké školy. Košice a Bratislava sú v kategórii nad 100 tisíc obyvateľov. Časový priebeh prípravy a zberu dát ICCS 2009 je zobrazený v tabuľke č. 7.

Tabuľka č. 7. Časový priebeh prípravy a zberu dát

Október 2006	→	Predtestovanie
Október – December 2007	→	Pilotné testovanie
Október – December 2008	→	Hlavné testovanie (južná pologuľa)
Marec – Máj 2009	→	Hlavné testovanie (severná pologuľa)
Jún 2010	→	Zverejnenie prvých výsledkov
Október 2010	→	Zverejnenie medzinárodnej správy

IEA DPC postupne vypracovalo medzinárodnú správu a správy za Európu, Latinskú Ameriku, Áziu a Oceániu a ostatné správy týkajúce sa výskumu ICCS 2009, ktoré sú dostupné na stránke <http://www.iea.nl/?id=181>. Príprava podkladov, spracovanie databáz⁵ a písanie jednotlivých častí slovenskej národnej správy prebiehali od novembra 2010 do februára 2012.⁶

1.1.3 Základné výskumné otázky

Výskum bol zameraný na zistenie úrovne občianskych vedomostí, občianskych postojov a dispozícií na zapájanie sa do občianskeho života. Základné výskumné otázky boli nasledovné:

1. Aké sú rozdiely úrovne občianskych vedomostí žiakov medzi zúčastnenými krajinami a v rámci nich? (Pozri kapitolu 3 tejto správy.)
2. Aké zmeny nastali v úrovni občianskych vedomostí od posledného výskumu v roku 1999? (Pozri kapitolu 3 tejto správy.)
3. Aká je miera záujmu a dispozícií 14-ročných mladých ľudí zúčastňovať sa na občianskom živote a politickom dianí, a ktoré okolnosti s tým súvisia? (Pozri kapitolu 4 tejto správy.)
4. Ktoré aspekty škôl a vzdelávacieho systému súvisia s občianskymi vedomosťami a občianskymi postojmi zahŕňajúc:
  - a) všeobecný prístup k občianskemu vzdelávaniu, kurikulum a/alebo štruktúru predmetu a jeho realizáciu,
  - b) pedagogické postupy, najmä tie, ktoré podporujú vyššiu úroveň uvažovania a analýz súvisiacich s občianstvom,
  - c) okolnosti organizácie školy, vrátane možností prispievať k riešeniu konfliktov, účasť na riadiacich procesoch a zapojenie do rozhodovacích procesov.(Pozri kapitolu 2 a 6 tejto správy.)
5. Aké sú vedomosti slovenských žiakov o Európe a o Európskej únii? (Pozri kapitolu 5 tejto správy.)
6. Aké sú postoje slovenských žiakov k Európe a k Európskej únii? (Pozri kapitolu 5 tejto správy.)

⁵ Tabuľky s údajmi z testov a dotazníkov sú na priloženom CD.

⁶ Pri koncipovaní našej správy sme sa inšpirovali národnou správou za Českú republiku: SOUKUP, P. ed. Národní zpráva z Mezinárodní studie občanské výchovy. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání. 217 p. Umožnilo nám to porovnať výsledky za ČR, SR a ostatné zúčastnené štáty.

Edukácia k demokratickému občianstvu na Slovensku

2

2 Edukácia k demokratickému občianstvu na Slovensku

Po roku 1989 sa na Slovensku uskutočňuje komplikovaný zápas politických síl o podobu participácie mládeže na občianskom a politickom živote a o podobu výchovy mládeže v škole. Občianska verejnosť, ale aj učitelia a školskí pracovníci musia akceptovať skutočnosť, že v parlamentnej demokracii sa uskutočňujú zmeny na základe volebných programov politických strán a vládnych programov, ktoré sú výsledkami vyjednávania koalíčných vládnych strán. Takýmto spôsobom sa pripravujú a uskutočňujú aj zmeny v oblasti štátnej školskej politiky ako celku a osobitne sa to týka aj koncepcie výchovy detí a mládeže k demokratickému občianstvu.

V tejto kapitole stručne charakterizujeme situáciu v školskej a mimoškolskej výchove detí a mládeže k demokratickému občianstvu v obdobiach 1989 – 1998 a 1999 – 2009, ktoré nás osobitne zaujímajú, pretože súvisia s medzinárodným výskumom CIVED uskutočneným v roku 1999 a s výskumom ICCS, ktorý sa konal v roku 2009.

2.1 Zmeny v rokoch 1989 – 1998

Po roku 1989 šlo na pôde školy navonok o existenciu špecializovaného predmetu „občianska výchova“. Ale problém skôr spočíval v nedôvere k jeho učiteľom a k tomu, čo bolo pôvodným obsahom tohto predmetu. Napokon sa predmet občianska výchova zachoval aj pod vplyvom európskych projektov⁷ (Eurydice), ktoré sa zaujímali o výchovu k demokratickému občianstvu v takých krajinách, ako je Slovensko, Česko, Poľsko, Slovinsko, Estónsko.

Nakoľko bola celá oblasť výchovy zaťažaná komunistickými ideologickými hodnotami, v prvom období (do 1. 9. 1993) sa tento predmet vyučoval v obmedzenej miere, s minimálnym množstvom učebných pomôcok a de facto bez učebníc. Mnohí učitelia si sami vytvárali učebné materiály, ktoré im nahrádzali učebnice i učebné pomôcky nevyhnutné pre vyučovanie. Niektorí učitelia z vyučovacích hodín občianskej výchovy utvorili diskusné kluby, v ktorých sa venovali spoločným problémom, o ktoré mali žiaci záujem.⁸

V roku 1991 vznikla pri Ministerstve školstva, mládeže a športu SR expertná komisia poverená tvorbou novej koncepcie predmetu a nových osnov pre základné a stredné školy. Práca na novej koncepcii vyučovania predmetu občianska výchova sa skončila v roku 1993 a učebné osnovy novo skoncipovanej občianskej výchovy (na základných školách) a náuky o spoločnosti a občianskej náuky (na stredných školách) boli schválené výnosom Ministerstva školstva a vedy Slovenskej republiky 14. apríla 1993 pod číslom 2166/1993 – 31, s platnosťou od 1. septembra 1993.

Rozhodnutím MŠaV SR zo dňa 19. 8. 1993 sa výučba predmetu občianska výchova v 6. a 7. ročníku ZŠ zrušila v súvislosti so zavedením povinne voliteľného predmetu etická výchova⁹ v alternatíve s náboženskou výchovou na 2. stupni ZŠ. V nasledujúcich štyroch rokoch sa občianska výchova vyučovala len v 8. ročníku a v niekoľkých triedach 9. ročníka ZŠ. Expertná komisia MŠaV SR pre tvorbu novej koncepcie občianskej výchovy a ŠPÚ na základe vyjadrenia odbornej pedagogickej obce požiadali MŠaV SR o možnosť znovu zaradenia povinného vyučovacieho predmetu občianska výchova do učebného plánu v 6. až 9. ročníku základnej školy. MŠaV SR po zvážení všetkých skutočnos-

⁷ EURYDICE. The information network on education in Europe. Citizenship Education at School in Europe Slovakia National Description – 2004/05.

⁸ V tejto časti sme využili niektoré informácie spracované pre potreby encyklopedického hesla ICCS, ktoré pripravilo NUCEM v roku 2010.

⁹ PODMANICKÝ, I. 2005. Status učiteľa etickej výchovy v súčasnej školskej edukácii. In: Proměny pedagogiky. (Ed. Prokop, J. a. Rybičková, M.) Praha : UK v Prahe a ČPS, s. 231–237. ISBN 80-7290-226-1

tí a po predložení návrhu učebných osnov predmetu občianska výchova pre 6. až 9. ročník ZŠ znovu zaradilo tento predmet do učebného plánu základných škôl v 6. až 9. ročníku a dňa 3. apríla 1997 výmerom číslo 1640/1997 – 151 schválilo návrh nových učebných osnov s platnosťou od 1. septembra 1997.¹⁰

Hlavný cieľ občianskej výchovy je sformulovaný nasledovne: „*Občianska výchova cieľavedome ovplyvňuje poznanie i konanie žiakov v duchu humanity, morálky a demokracie. Vedie žiakov k tomu, aby svojimi postojmi a činmi prejavovali občiansku aktivitu, vlastenectvo, pozitívny vzťah k práci a k jej výsledkom. Vplýva na žiakov v tom smere, aby si uvedomili zodpovednosť k sebe, k svojim blízkym, národu a celej spoločnosti.*“¹¹

2.2 Zmeny v rokoch 1999 – 2009

Občianska výchova na prvom stupni základnej školy je integrovaná do jednotlivých vyučovacích predmetov, najmä do materinského jazyka, vlastivedy a prírodovedy. Občianska výchova a vzdelávanie na druhom stupni základnej školy¹² sa realizuje v dvoch úrovniach:

- v užšom zmysle – na vyučovacích hodinách povinného vyučovacieho predmetu občianska výchova,¹³ a to jednu vyučovaciu hodinu týždenne od 6. až po 9. ročník základnej školy,
- v širšom zmysle – prostredníctvom viacerých vyučovacích predmetov, ktoré obsahujú aj čiastkové ciele občianskej výchovy a vzdelávania.

Takto chápaná občianska výchova je náročná na integrovanie poznatkov do dejepisu, zemepisu, materinského jazyka, etickej výchovy a v určitej miere aj do ostatných vyučovacích predmetov. Výsledky výskumov potvrdzujú, že žiaci pozitívne hodnotia „občiansku dimenziu“ obsiahnutú v týchto predmetoch.¹⁴

Kľúčové témy a ich hodinové dotácie v jednotlivých ročníkoch základnej školy do 1. 9. 2008 (pred začiatkom reformy obsahu vzdelávania v základnej a strednej škole) boli nasledovné:

- v šiestom ročníku 10 hodín na témy *človek a spoločnosť; spoločenské správanie; moja obec, mesto, región, vlasť,*
- v siedmom ročníku 8 hodín na tému *rozvoj osobnosti človeka v spoločnosti; po 11 hodín na témy *človek a svet; kultúrno-sociálne aspekty dospievania,**
- v ôsmom ročníku 21 hodín na tému *človek – občan – štát* a 8 hodín na tému *význam právnej výchovy pre mladého človeka,*
- v deviatom ročníku 19 hodín na tému *základná ekonomická orientácia* a 10 hodín na tému *globálne problémy ľudstva.*

Od 1. 9. 2008 nadobudol v Slovenskej republike účinnosť Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon), ktorý legislatívne nastavil začiatok obsahovej reformy v základnom a strednom školstve Slovenskej republiky. Štátny vzdelávací program ISCED 1, ISCED 2, ISCED 3 je pre základné a stredné školy záväzný tým, že vymedzuje povinný obsah výchovy a vzdelávania v školách podľa tohto zákona na získanie kompetencií. Nový školský zákon priniesol zmeny aj v oblasti občianskej výchovy a vzdelávania. Precizoval chápanie výchovy a vzdelávania v základnej a strednej škole na kompetenčnom základe, kde získavanie občianskych kompetencií žiakmi (samozrejme aj s osvojovaním si ďalších kompetencií) je predpokladom ich neskoršieho úspešného pôsobenia v občianskom živote. Predmet občianska náuka je súčasťou vzdelá-

¹⁰ Učebné osnovy Občianska výchova pre 6. až 9. ročník základnej školy. Schválilo Ministerstvo školstva SR dňa 3. apríla 1997, výmerom č. 164/1997 – 151 s platnosťou od 1. septembra 1997. MŠ SR 1997.

¹¹ Učebné osnovy Občianska výchova pre 6. až 9. ročník základnej školy. Bratislava, MEDIA TRADE, 1997, s. 3.

¹² BOCKOVÁ, A., ĐURAJKOVÁ, D., JANASOVÁ, Z. 2002. Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z náuky o spoločnosti pre gymnáziá. Štvorročné štúdium. Ministerstvo školstva SR schválilo vzdelávacie štandard s exemplifikačnými úlohami pre gymnáziá so štvorročným štúdiom dňa 11. januára 2002 pod číslom 045/2002-4. Bratislava: Štátny pedagogický ústav.

¹³ MACHÁČEK, L. 2005. Political knowledge and the political attitudes of youth in EU. In The Central European Dimension of Youth Research. Ed. By L. Macháček, Trnava : UCM, s. 36-46.

¹⁴ Macháček, L.: Formálna a neformálna edukácia stredoškôľakov k demokratickému občianstvu na Slovensku. PEDAGOGIKA.SK, roč. 1, 2010, č. 4 (www.CASOPISPEDAGOGIKA.SK)

vacej oblasti Človek a spoločnosť a jeho zastúpenie v učebnom pláne Štátneho vzdelávacieho programu ISCED 2 je od 5. ročníka až po 9. ročník základnej školy v minimálnej časovej dotácii 4 hodiny týždenne za celé štúdium. Zmenilo sa čiastočne aj obsahové zameranie predmetu, väčší akcent sa u žiakov kladie na osvojovanie si občianskoprávných zručností a vedomostí, rozvíjanie kritického myslenia a osvojovanie si princípov aktívnej občianskej participácie.

2.3 Participácia žiakov na samosprávnej demokracii v strednej škole

Pre hodnotenie výsledkov 14-ročných žiakov v medzinárodnom meraní ICCS 2009 treba rešpektovať zásadnú koncepčnú zmenu, ktorá môže postupne spolupôsobiť ako motivačný faktor učenia sa demokracii v škole. Takúto zmenu priniesol Zákon NR SR 596 z 5. novembra 2003 o štátnej správe v školstve a školskej samospráve. V jeho ustanovení § 26 sa uvádza, že ak je na strednej škole „Žiacka školská rada“ ustanovená:

- a) vyjadruje sa k podstatným otázkam, návrhom a opatreniam školy v oblasti výchovy a vzdelávania,
- b) podieľa sa na tvorbe a dodržiavaní školského poriadku,
- c) zastupuje žiakov vo vzťahu k riaditeľovi a vedeniu školy, predkladá im svoje stanoviská a návrhy, zastupuje žiakov aj navonok,
- d) volí a odvoláva svojich zástupcov do rady školy.

Na základe odporúčaní prvého sociologického výskumu ÚIPŠ v Bratislave (Bošňáková, 2004) na tému žiackej školskej samosprávy sa začali uskutočňovať pravidelné regionálne a celoslovenské metodicko-vzdelávacie podujatia s cieľom objasniť poslanie participácie mladých ľudí na samospráve škôl a prispieť tak k rozvoju neformálneho vzdelávania v oblasti výchovy mládeže k demokratickému občianstvu.¹⁵

Výskumné zisťovanie rozličných úrovní participácie stredoškôľakov na samosprávnom živote školy v roku 2005 potvrdilo, že sa už utvára akási participačná pyramída, ktorá vyjadruje logiku zastupiteľskej demokracie. Výskumom sa zistilo, že 75 % žiakov vedelo, že na ich strednej škole je žiacka školská rada. Volieb svojich zástupcov do ŽŠR sa zúčastnilo približne 30 % stredoškôľakov. Vo voľbách do ŽŠR kandidovalo 11 % stredoškôľakov.

Participácia študentov na činnosti samosprávnych orgánov škôl nadobúda klasickú hierarchickú podobu – najviac študentov je informovaných o ich existencii, podstatne menej sa zúčastňuje na voľbách, ešte menšia časť sleduje ich činnosť a výsledky aj prípadnou osobnou účasťou na rokovaní, najmenej z nich sa uchádza o kandidatúru vo voľbách a napokon aj po voľbách skutočne pracuje v žiackych samosprávnych orgánoch.

Možno zovšeobecniť, že členovia ŽŠR prechádzajú dôležitou životnou skúsenosťou občianskej socializácie, učia sa, aké zložité je dospieť k spoločnému rozhodnutiu. Učia sa aj to, že od rozhodnutia o nejakej dobrej veci k jej realizácii je väčšinou ďaleko. Napokon sa musia vyrovnávať s tým, že moc má niekedy trpkú príchuť. Najmä ak zistia, že strácajú dôveru tých, ktorí ich zvolili, že ich skvelé nápady nikto nechápe a nepodporuje. Ale aj to patrí do zážitkovej pedagogiky pri učení sa demokracii „jej robením“.

Na prvej celoslovenskej konferencii (IUVENTA Bratislava, 2006) sa objavili pochybnosti o tom, ako prebieha voľba študentov do školskej rady. V diskusii so žiakmi zazneli informácie, že niektorí riaditelia si vyberajú do školskej rady ochotných študentov bez toho, aby boli zvolenými členmi ŽŠR alebo bez toho, aby ich existujúca ŽŠR delegovala, či s takýmto návrhom riaditeľa súhlasila. Takéto praktiky sú príčinou toho, že študenti strácajú motiváciu pre činnosť v školskej samospráve.

Poznatky z výskumu stredoškôľakov (2007) ukazujú, že v 45 % zo skúmaných školských rád mali zastúpenie aj študenti. 10 % z týchto študentov nebolo členmi ŽŠR. O činnosti a problémoch študentov v rade školy však všeobecne zatiaľ nevieme veľa.

Pokiaľ ide o zdroje vedomostí študentov o demokracii, zaujímajú učebné predmety veľmi dôležité postavenie. Najmä predmet občianska výchova je informačným zdrojom aj o poslaní a činnosti školskej

¹⁵ BOŠŇÁKOVÁ, M., MACHÁČEK, L. 2005. Aj nás sa to týka. Bratislava : IUVENTA. 12 s.

BOŠŇÁKOVÁ, M., MIHÁLIKOVÁ, J. 2006. Tretia vlna. Profesionálna podpora žiackych školských rád. Bratislava: IUVENTA. 26 s.

samosprávy. Bude však treba podrobnejšie analyzovať, čo a ako sa skutočne učí v občianskej výchove o ŽŠR na jednotlivých školách a odkiaľ čerpajú svoje informácie učitelia – koordinátori participácie študentov na školskej samospráve.

Hodnovernejšie sú preverené informácie o využívaní dostupných metodických materiálov, ktoré publikuje IUVENTA (Slovenský inštitút mládeže ako metodické stredisko MŠVVaŠ SR pre oblasť neformálneho vzdelávania mládeže) na svojom internetovom portáli a ktoré prezentuje na diskusných stretnutiach a seminároch organizovaných v posledných rokoch.¹⁶

Nakoľko nemôžeme a nechceme byť všetci permanentne na uliciach, demonštrovať na námestiach alebo pred školou či inak prejavovať svoju občiansku vôľu na verejnosti, volíme si svojich zástupcov. Očakávame od nich, že sa postarajú o to, aby sa odstraňovali drobné prekážky a nedostatky pri štúdiu, riešili spory a konflikty žiakov a učiteľov, zlepšovali kvalifikovanosť učiteľov a vybavenosť škôl didaktickou technikou a pod. V tom je podstata zastupiteľskej demokracie (Macháček, 2010).¹⁷

Bolo by nedorozumením, ak by sme poslanie rozvoja samosprávneho života na školách s účasťou študentov redukovali na „učenie sa demokracii hrou na demokraciu v škole“ a chápali ho ako neformálnu edukáciu pre budúci občiansky život stredoškôľakov.

Rozvoj účasti študentov na samosprávnom živote školy je predovšetkým skutočný nástroj riešenia každodenných i perspektívnych problémov v škole.

Netreba zabúdať, že škola nie je iba výchovno-vzdelávacou inštitúciou, ale aj komplikovanou administratívnou organizáciou s príslušnou delbou práce a moci.

¹⁶ S podporou MŠ SR iniciatíve stredoškolskej organizácie mládeže (R. Kusý) vznikla v roku 2009 špecializovaná webstránka pre ŽŠR na Slovensku (www.ziackeskolskerady.sk), na ktorej sú v súčasnosti sústredené všetky dostupné informácie o tomto špecifickom občianskom hnutí stredoškolskej mládeže.

¹⁷ MACHÁČEK L. 2010. Občianska participácia a volebné správanie študentov na Slovensku. Trnava : KP FF UCM. 56 s. ISBN 978-80-970360-0-3

Vedomosti slovenských 14-ročných žiakov z oblasti občianskej náuky

3

3 Vedomosti slovenských 14-ročných žiakov z oblasti občianskej náuky

Táto kapitola sa venuje vyhodnoteniu výsledkov 14-ročných žiakov v medzinárodnom žiackom teste ICCS 2009, ktoré nám dávajú odpovede na prvú a druhú výskumnú otázku:

Otázka č. 1: „Aké sú rozdiely úrovne občianskych vedomostí žiakov medzi zúčastnenými krajinami a v rámci nich?“

Otázka č. 2: „Aké zmeny nastali v úrovni občianskych vedomostí od posledného výskumu v roku 1999?“

3.1 Občianske vedomosti

Občianskymi vedomosťami v tejto analýze rozumieme kognitívne procesy, ktoré žiaci uplatňujú pri odpovediach na jednotlivé otázky, ktoré sa týkajú občianstva a ktoré sú kľúčovým výsledkom občianskeho vzdelávacieho programu. Občianske vedomosti sú pritom z hľadiska efektívnej občianskej participácie zásadne (Schulz, Ainley a kol., 2010a a 2010b).

Úroveň občianskych vedomostí môžu ovplyvňovať najrozličnejšie faktory, ako napríklad individuálne charakteristiky žiaka (jeho vek alebo pohlavie), jeho rodinné zázemie (sociálno-ekonomický index rodiny žiaka – SEI), prostredie školy a triedy, vzdelávací systém, ale aj miestne spoločenstvo. Je teda zrejmé, že sa mladí ľudia o svojich občianskych právach a povinnostiach dozvedajú nielen na hodinách občianskej výchovy, ale tiež prostredníctvom interakcie s občianskymi združeniami, hnutiami a iniciatívami (Torney-Purta a kol., 2001). Faktory, ktoré významne pôsobia na výkon žiaka na vedomostných i postojoyých škálach, budeme identifikovať v tejto, ale aj iných kapitolách národnej správy.

Žiacky test pokrýval štyri obsahové domény: občiansku spoločnosť a systémy, občianske princípy, občiansku angažovanosť a občianske identity.

Podiel jednotlivých položiek týchto 4 domén bol nasledovný:

- občianska spoločnosť a systémy.....40 %,
- občianske princípy ..... 30 %,
- občianska angažovanosť .....20 %,
- občianske identity .....10 %.

Každá z domén obsahovala dve kognitívne oblasti – vedomosti a zdôvodňovanie a analýzu, ako to uvádza *ICCS Assessment Framework* (Schulz a kol., 2008).

Podiel dvoch kognitívnych oblastí (Schulz, Ainley a kol., 2010a a 2010b) bol tiež osobitný:

- vedomosti .....25 %,
- zdôvodňovanie a analýza .....75 %.

Jednotlivé položky v žiackom teste boli priradené k vyššie uvedeným doménam a za každú túto doménu sme skonštruovali škálu vedomostí a porozumenia, ktorých priemer bol pre SR štandardizovaný na hodnotu 100. Vďaka tomu môžeme porovnať výkony žiakov z hľadiska pohlavia, typu a veľkosti školy, veľkosti triedy a sociálno-ekonomického indexu rodiny žiakov medzi jednotlivými regiónmi SR (pozri výskumnú otázku č. 1). Čím lepší boli žiaci, tým vyššie skóre získali v jednotlivých škálach. Údaje zo žiackeho testu sme využili aj na konštrukciu celkovej škály občianskych vedomostí, ktorá umožňuje medzinárodnú komparáciu. Škála občianskych vedomostí reflektuje schopnosť operovať s konkrétnymi faktami a dobre známymi prvkami občianskej výchovy a občianstva i schopnosť porozumieť širšiemu kontextu politiky, ale aj inštitucionálnym procesom fungovania občianskej spoločnosti (Schulz, Ainley a kol., 2010a a 2010b).

Vďaka tomu, že sa do ICCS 2009 zaradili skupiny otázok použitých vo výskume CIVED, môžeme porovnávať výsledky dvoch výskumov a zistiť, či a aké zmeny nastali v občianskych vedomostiach za poslednú dekádu (pozri výskumnú otázku č. 2).

3.1.1 Občianska spoločnosť a systémy

Prvá doména, na ktorú sa zamerl medzinárodný žiacky test vedomostí a porozumenia, bola občianska spoločnosť a systémy. Zaoberá sa tým, ako fungujú spoločnosti z hľadiska formálnych a neformálnych mechanizmov, systémov a organizácií.

Túto oblasť si lepšie objasníme, ak budeme bližšie charakterizovať jej tri podoblasti:¹⁸

1. *občania*: vzťahy medzi jednotlivcami a spoločnosťou, občianske roly, práva, povinnosti, príležitosti,
2. *štátne inštitúcie*: vláda a legislatíva,
3. *občianske inštitúcie*: odbory, politické strany, záujmové organizácie, médiá.

Otázky, ktoré dostali žiaci v tejto oblasti sa týkali takých tém, ako je podpora demokracie, verejná diskusia, politické systémy, ombudsman, záujmové skupiny, médiá, vzťah demokracie a náboženstva, občianska sloboda, občianske práva a ďalšie prejavy demokracie.

Vybrali sme niekoľko otázok, v ktorých nedosiahli žiaci dobré výsledky. Jednotlivé tematické oblasti budeme ilustrovať otázkami, ktorým nemuseli žiaci správne porozumieť. Uvidíme aj odpovede, ktoré žiaci preferovali pred správnou možnosťou. V tejto oblasti najhoršie výsledky dosiahli žiaci pri otázkach na tému vlastníctva médií, ale aj pri otázkach na tému podstaty a fungovania nátlakových skupín. Druhú skupinu otázok so slabšími výsledkami predstavuje téma darov pre politické strany, téma oddelenosti zákonodarnej a súdnej moci v krajine a napokon téma vzťahu diktatúry a demokracie.

Uvádzame na ilustráciu ukážky testovacích otázok, ktoré IEA uvoľnila. Bez toho, aby sme spochybňovali konštrukciu pripravených **odpovedí**, umožňujeme expertom – učiteľom občianskej výchovy, aby sa s niektorými oboznámili a mohli o nich diskutovať. Domnievame sa, že takýto postup upriami pozornosť učiteľov občianskej výchovy na miesta, kde majú žiaci problém porozumieť téme. Údaje predstavujú výsledky žiakov SR.

Ukážka č. 1. Úloha na tému: **Občianska spoločnosť a systémy**

Prečo majú krajiny zákony o obmedzenom vlastníctve médií?		%
☐	Aby rástol zisk mediálnych spoločností.	14,9
☐	Aby umožnili vláde ovplyvňovať informácie uvádzané v médiách.	43,9
☐	Aby zabezpečili dostatočný počet novinárov prinášajúcich správy o vláde.	8,1
☒	Najskôr preto, aby médiá mohli predstavovať rozličné názory.	33,1

(Správna odpoveď je označená krížikom.)

Ukážka č. 2. Úloha na tému: **Občianska spoločnosť a systémy**

V mnohých krajinách jedna skupina ľudí tvorí zákony v parlamente. Iná skupina ľudí tieto zákony používa v praxi na súdoch.		
Čo je najlepší dôvod mať takýto systém?		%
☐	Umožňuje mnohým ľuďom robiť zmeny v zákonoch.	6,6
☐	Jednoduchí občania tak môžu ľahko porozumieť právnemu systému.	36,2
☐	Znamená to, že zákony môžu byť utajené, kým sa použijú v praxi na súdoch.	8,3
☒	Znamená to, že ani jedna skupina nemá úplnú moc nad zákonmi.	49,0

(Správna odpoveď je označená krížikom.)

¹⁸ Viac pozri ICCS Assessment Framework (Schulz a kol., 2008).

Ukážka č. 3. Úloha na tému: **Občianska spoločnosť a systémy**

Diktátor súhlasí s obnovením demokracie vo svojej krajine.		
Ktorá z nasledujúcich činností by bola najpresvedčivejším dôkazom na podporu tvrdenia, že diktátor podporuje demokraciu?		%
☐	Urobí vyhlásenie podporujúce iných predstaviteľov jeho strany.	26,3
☐	V najväčšom meste usporiada slávnostnú prehliadku za demokraciu.	13,2
☒	Súhlasí s dátumom národných volieb vrátane kandidátov viacerých strán.	46,6
☐	Rozpráva sa s reportérom jedných novín o potrebe demokracie.	13,9

(Správna odpoveď je označená krížikom.)

3.1.2 Občianske princípy

Druhá doména zahŕňa princípy, ktoré tvoria základ občianskej spoločnosti. Tvoria ju tri podoblasti: rovnosť (ľudia sú si od narodenia rovní, právo na spravodlivé zaobchádzanie), sloboda (sloboda vyznania a slova, právo žiť bez strachu a nedostatku, aktívna ochrana slobody) a sociálna súdržnosť (spolupatričnosť medzi jednotlivcami a miestnymi spoločenstvami, uznanie rozličnosti).¹⁹

Jednotlivé otázky v tejto oblasti sa zaoberajú napríklad ľudskými právami, toleranciou odlišných názorov, problémom minorít, sociálnou spravodlivosťou, demokratickými princípmi, volebnými princípmi a cenzúrou.

Ukážka č. 4. Úloha na tému: **Občianske princípy**

Na obrázku je nálepka, ktorú si ľudia môžu kúpiť na internete.		
		
Táto nálepka je zostavená zo symbolov predstavujúcich rozličné spôsoby nazerania na svet. Symboly sú usporiadané tak, aby vytvárali anglické slovo „coexist“, koexistovať, čo znamená „spolunažívať“.		
Aký je najpravdepodobnejší cieľ tejto nálepky?		%
☐	Ukázať, že rozličné spôsoby nazerania na svet sú rovnaké.	8,3
☐	Ukázať, že ľudia by mali starostlivo zvažovať, čomu veria.	10,3
☒	Ukázať, že ľudia môžu akceptovať iných, aj keď majú odlišné presvedčenie.	77,0
☐	Ukázať, že ľudia s odlišným nazeraním na svet nikdy nemôžu spolu žiť šťastne.	4,3

(Správna odpoveď je označená krížikom.)

Ukážka č. 5. Úloha na tému: **Občianska princípy**

V krajine K. je menšinová skupina ľudí, ktorých jazyk je odlišný od oficiálneho (štátneho) jazyka krajiny. Táto skupina má svoje vlastné školy, kde sa deti vyučujú a učia iba vo svojom vlastnom tradičnom jazyku.		
Vláda krajiny K. rozhodne, že všetky školy musia vyučovať všetky deti iba v oficiálnom (štátnom) jazyku krajiny. Vláda urobí toto rozhodnutie preto, lebo sa nazdáva, že to pomôže deťom menšinovej skupiny.		
Ktorý z nasledujúcich argumentov najlepšie podporuje rozhodnutie vlády?		%
☐	Bude to mať za následok, že deti prestanú doma hovoriť svojim tradičným jazykom.	2,8
☐	Škola tak bude pre deti zaujímavejšia.	6,3
☒	Deti tak dostanú väčšiu šancu plne sa začleniť do širšieho spoločenstva.	80,0
☐	Pomôže to deťom ľahšie sa naučiť svoj tradičný jazyk doma.	10,9

(Správna odpoveď je označená krížikom.)

¹⁹ Viac v ICCS Assessment Framework (Schulz a kol., 2008).

Čo je najlepší argument proti rozhodnutiu vlády?		%
☐	Vyučovacie predmety by nemali byť ovplyvňované vládami.	15,4
☐	Vlády by mali akceptovať, že je potrebný viac ako jeden oficiálny jazyk.	29,3
☒	Vlády sú zodpovedné za ochranu kultúr menšinových skupín.	48,8
☐	Deti menšinových skupín sa môžu sťažovať na vyučovanie oficiálneho jazyka.	6,5

(Správna odpoveď je označená krížikom.)

3.1.3 Občianska angažovanosť

Doména občianskej angažovanosti sa zaoberá účasťou občanov na aktivitách v ich občianskych spoločenstvách. Občiansku angažovanosť tvoria nasledovné tri podoblasti:

1. *rozhodovanie* (aktívna angažovanosť napr. vo voľbách),
2. *ovplyvňovanie* (účasť na demonštráciách, protestných akciách, etické spotrebiteľstvo, verejné diskusie)
3. *účasť na živote komunity* (dobrovoľníctvo, účasť v rozličných organizáciách).²⁰

Otázky sa v tejto oblasti zamerali predovšetkým na vedomosti o voľbách, o formách verejného protestu a na vedomosti o záujmových skupinách. Výsledky, ktoré žiaci dosiahli boli väčšinou na adekvátnej úrovni, a správne odpovede sa pohybovali na úrovni 80 – 90 % úspešnosti.

Ukážka č. 6. Úloha na tému: **Občianska angažovanosť**

Martin si kúpi nové topánky do školy. Potom sa Martin dozvie, že jeho topánky vyrobila spoločnosť, ktorá v továrni zamestnáva malé deti a platí im za prácu veľmi málo peňazí. Martin hovorí, že už svoje nové topánky nebude nosiť.		
Prečo Martin odmieta nosiť svoje nové topánky?		%
☐	Myslí si, že topánky vyrobené deťmi dlho nevydržia.	8,8
☒	Nechce dať najavo, že podporuje spoločnosť, ktorá ich vyrobila.	61,1
☐	Nechce podporovať deti, ktoré ich vyrobili.	16,4
☐	Je nahneváný, že za topánky zaplatil viac, ako je ich skutočná hodnota.	13,7

(Správna odpoveď je označená krížikom.)

Ukážka č. 7. Úloha na tému: **Občianska angažovanosť**

Martin chce, aby aj iní ľudia odmietli kupovať tieto topánky.		
Ako najlepšie sa môže o to pokúsiť?		%
☐	Kúpiť všetky tie topánky sám, aby ich nemohol kúpiť nikto iný.	1,1
☐	Vrátiť topánky do obchodu a pýtať si naspäť peniaze.	4,0
☐	Zablokovať vchod do obchodu, aby tam ľudia nemohli vojsť.	1,0
☒	Informovať iných ľudí, ako sa topánky vyrábajú.	93,9

(Správna odpoveď je označená krížikom.)

3.1.4 Občianske identity

Táto doména sa zaoberá občianskymi identitami, teda tým, ako žiaci vnímajú sami seba ako občanov. Žiakov chápe výskum ICCS ako aktérov občianskej sféry na miestnej, regionálnej, národnej a globálnej úrovni, z čoho vyplýva mnohorakosť ich občianskych identít.

Oblasť občianskych identít sa skladá z dvoch podoblastí:

1. predstava o sebe ako o občanovi (hodnoty a pocity, ktoré sa viažu k pozícii v miestnom spoločenstve, občianske dilemy),

²⁰ Viac pozri ICCS Assessment Framework (Schulz et al., 2008).

2. občianska prepojenosť (občianske roly v miestnych spoločnostiach, tolerancia odlišností, hodnotové systémy). Pozri viac ICCS Assessment Framework (Schulz et al., 2008).

Jednotlivé otázky sa v tejto oblasti týkali najmä občianskych hodnôt, rešpektovania či tolerance odlišných kultúr, predsudkov, porozumenie princípov sociálneho štátu.

Ukážka č. 8. Úloha na tému: **Občianske identity**

<i>Tri z týchto tvrdení sú fakty a jedno je názor.</i>		
Ktoré z nasledujúcich tvrdení je názor?		%
☐	Každá krajina má svoju vlastnú vlajku a štátnu hymnu.	1,1
☐	Organizácia spojených národov má svoju vlastnú vlajku, hoci to nie je krajina.	4,0
☒	Každý by si mal ctiť vlajku a hymnu svojej krajiny.	1,0
☐	Vlajky často nachádzame na lodiach patriacich nejakému národu.	93,9

(Správna odpoveď je označená krížikom.)

3.2 Celková škála vedomostí a porozumenia

Podľa dosiahnutých priemerných výsledkov boli žiaci jednotlivých krajín zaradení do štyroch úrovni občianskych vedomostí. Tieto údaje hovoria o kvalite vedomostí žiakov, a tým aj o kvalite výučby.

Žiaci s vedomostnou úrovňou 3 preukázali skôr celostné ako segmentované vedomosti, spájajú procesy spoločenskej a politickej organizácie, právne a inštitucionálne mechanizmy, ktoré sú používané na ich kontrolu. Tvoria si presné predstavy o výhodách, motivácii a pravdepodobných výsledkoch inštitucionalizovanej politiky a občianskych aktivít. Vedia integrovať, zdôvodniť a posúdiť danú situáciu, politiku alebo právne predpisy podľa princípov, na ktorých sú postavené. Žiaci na úrovni 3 preukazujú širokú znalosť sily medzinárodnej ekonomiky a strategickú povahu aktívnej účasti.

Žiaci s vedomostnou úrovňou 2 mali široké poznatky o zastupiteľskej demokracii ako politického systému. Poznajú spôsoby, akými môžu byť inštitúcie a právne predpisy použité na ochranu a podporu hodnôt a princípov spoločnosti. Poznajú potenciálnu úlohu občanov ako voličov v zastupiteľskej demokracii, vedia zovšeobecniť zásady a hodnoty na základe konkrétnych príkladov politiky a právnych predpisov (vrátane ľudských práv). Vplyv aktívneho občianstva chápu žiaci aj mimo miestnej komunity. Vedia zovšeobecniť roly jednotlivých aktívnych občanov v širšej občianskej spoločnosti a vo svete.

Žiaci s vedomostnou úrovňou 1 preukázali poznanie rovnosti, sociálnej súdržnosti a slobody ako princípov demokracie. Tieto všeobecné zásady chápu v každodenných situáciách, ktoré sa týkajú ochrany pri útoku na tieto zásady. Žiaci prejavujú znalosť základných pojmov jednotlivca ako aktívneho občana: rozoznávajú potrebu dodržiavania zákona ako potrebu jednotlivca; spájajú individuálne možnosti jednania s možnými výsledkami; dávajú do súvislosti osobné vlastnosti jednotlivca so schopnosťou uskutočniť zmeny.

Žiaci s vedomostnou úrovňou nižšou ako 1.

Údaje za súbor ICCS boli štandardizované na hodnotu 500 bodov so štandardnou odchýlkou 100 bodov. Podľa údajov v grafe č. 1 na vrchole rebríčka sú krajiny, medzi ktorými rozdiel na prvom až štvrtom mieste je 17 bodov (Fínsko – Taiwan). Ďalšie najlepšie umiestnenie dosiahlo Švédsko, za ním nasledovali Poľsko, Írsko, Švajčiarsko, Lichtenštajnsko, Taliansko, potom **Slovenská republika so skóre 528,6 bodov** a ďalšie krajiny, medzi nimi aj Estónsko, Slovinsko a Česká republika – bývalé postsocialistické krajiny väčšinou zo strednej Európy. Všetky tieto krajiny sa umiestnili v skupine s významne lepšími priemernými hodnotami ako je priemer 38 krajín ICCS. Žiaci Ruska a Lotyšska dosiahli priemerné hodnoty a ďalšie krajiny ako Litva a Bulharsko dosiahli podpriemerné výsledky. Ani jedna zo zúčastnených krajín z Južnej Ameriky nedosiahla nadpriemerné ani priemerné výsledky.

Graf č. 1. Priemerné hodnoty občianskych vedomostí, testovaný ročník, priemerný vek a graf percentilov pre jednotlivé krajiny

Krajina	Testovaný ročník	Priemerný vek	Občianske vedomosti						Priemerné skóre	Štandardná chyba	
			200	300	400	500	600	700			
Fínsko	8	14,7							576,3	(2,4)	▲
Dánsko †	8	14,9							576,3	(3,6)	▲
Republika Kórea ¹	8	14,7							564,8	(1,9)	▲
Taiwan	8	14,2							558,7	(2,4)	▲
Švédsko	8	14,8							537,0	(3,1)	▲
Poľsko	8	14,9							536,3	(4,7)	▲
Írsko	8	14,3							533,7	(4,6)	▲
Švajčiarsko †	8	14,7							531,4	(3,8)	▲
Lichtenštajnsko	8	14,8							531,4	(3,3)	▲
Taliano	8	13,8							530,7	(3,3)	▲
Slovenská republika.²	8	14,4							528,6	(4,5)	▲
Estónsko	8	15,0							525,3	(4,5)	▲
Anglicko ‡	9	14,0							518,7	(4,4)	▲
Nový Zéland †	9	14,0							516,6	(5,0)	▲
Slovinsko	8	13,7							515,9	(2,7)	▲
Nórsko †	8	13,7							514,5	(3,4)	▲
Belgicko (Flámsko) †	8	13,9							514,0	(4,7)	▲
Česká republika †	8	14,4							510,2	(2,4)	▲
Ruská federácia	8	14,7							506,4	(3,8)	
Litva	8	14,7							505,1	(2,8)	
Španielsko	8	14,1							504,8	(4,1)	
Rakúsko	8	14,4							502,9	(4,0)	
Malta	9	13,9							489,6	(4,5)	▼
Čile	8	14,2							483,0	(3,5)	▼
Lotyšsko	8	14,8							481,6	(4,0)	▼
Grécko	8	13,7							476,0	(4,4)	▼
Luxembursko	8	14,6							473,2	(2,2)	▼
Bulharsko	8	14,7							466,4	(5,0)	▼
Kolumbia	8	14,4							461,9	(2,9)	▼
Cyprus	8	13,9							453,4	(2,4)	▼
Mexiko	8	14,1							451,6	(2,8)	▼
Thajsko †	8	14,4							451,5	(3,7)	▼
Guatemala ¹	8	15,6							434,5	(3,8)	▼
Indonézia	8	14,3							432,5	(3,4)	▼
Paraguaj ¹	9	14,9							423,7	(3,4)	▼
Dominikánska republika	8	14,8							380,2	(2,4)	▼
Krajiny, ktoré nevyhoveli kritériám pre výber vzorky:											
Hongkong	8	14,25							554,1	(5,7)	
Holandsko	8	14,30							493,6	(7,6)	

Priemer a odchýlka (± 2 SE)
SE = štandardná chyba

† Krajina dodržala pravidlá výberu vzorky až po zaradení náhradných škôl.

‡ Krajina približne dodržala pravidlá výberu vzorky až po zaradení náhradných škôl.

¹ Krajina testovala vybranú skupinu žiakov na začiatku nasledujúceho školského roka.² Zastúpenie národností nezodpovedalo požadovaným medzinárodným kritériám.

Zdroj: ICCS 2009 International report: Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary school students in 38 countries. IEA 2010, s. 75.

Graf č. 2. Percentuálne podiely žiakov zaradených podľa stupňa úrovne občianskych vedomostí

Krajina	Menej ako úroveň 1		Úroveň 1		Úroveň 2		Úroveň 3		
	(menej ako 395 bodov)	(0,3)	(od 395 do 478 bodov)	(0,7)	(od 479 do 562 bodov)	(1,2)	(563 a viac bodov)	(1,3)	
Fínsko	2,1	(0,3)	10,2	(0,7)	30,0	(1,2)	57,7	(1,3)	
Dánsko †	3,7	(0,5)	12,7	(0,8)	27,5	(1,1)	56,1	(1,6)	
Republika Kórea ¹	2,5	(0,3)	12,0	(0,6)	31,5	(0,9)	54,0	(1,1)	
Taiwan	4,9	(0,4)	15,3	(0,8)	29,5	(1,0)	50,4	(1,3)	
Lichtenštajnsko	7,5	(1,4)	17,6	(1,9)	30,2	(2,4)	44,7	(2,0)	
Írsko	9,9	(1,1)	19,9	(1,4)	29,1	(1,2)	41,1	(1,8)	
Poľsko	8,6	(1,0)	19,4	(1,1)	30,9	(1,0)	41,1	(2,0)	
Švédsko	7,8	(0,8)	20,5	(0,9)	31,7	(1,1)	40,1	(1,4)	
Taliansko	7,1	(0,7)	20,2	(1,0)	35,2	(1,0)	37,6	(1,5)	
Slovenská republika²	7,2	(0,9)	22,1	(1,4)	33,9	(1,4)	36,8	(2,2)	
Švajčiarsko †	5,6	(0,8)	20,5	(1,5)	37,3	(1,3)	36,6	(1,8)	
Estónsko	8,2	(1,1)	21,8	(1,3)	34,4	(1,4)	35,6	(2,1)	
Nový Zéland †	14,4	(1,2)	22,0	(1,5)	28,1	(1,4)	35,5	(2,1)	
Anglicko ‡	12,7	(1,2)	22,2	(0,9)	30,8	(1,2)	34,3	(1,6)	
Nórsko †	11,3	(0,9)	23,6	(1,1)	33,4	(1,1)	31,7	(1,3)	
Slovinsko	8,6	(0,9)	25,0	(1,1)	36,3	(1,2)	30,1	(1,2)	
Belgicko (Flámsko) †	8,4	(1,2)	23,8	(1,7)	38,8	(1,6)	29,1	(2,1)	
Rakúsko	14,6	(1,4)	25,0	(1,2)	31,5	(1,2)	28,9	(1,4)	
Česká republika †	9,0	(0,7)	26,9	(1,0)	35,6	(1,1)	27,9	(1,1)	
Španielsko	11,0	(1,3)	26,0	(1,3)	37,0	(1,5)	26,0	(1,8)	
Ruská federácia	9,7	(0,9)	28,7	(1,5)	35,8	(1,2)	25,8	(1,8)	
Litva	8,8	(0,8)	27,8	(1,2)	38,9	(1,2)	24,5	(1,3)	
Malta	17,0	(1,6)	26,1	(1,8)	32,7	(1,9)	23,9	(2,3)	
Grécko	22,4	(1,7)	27,9	(1,3)	29,1	(1,1)	20,6	(1,4)	
Bulharsko	26,8	(1,8)	26,3	(1,5)	26,9	(1,6)	20,0	(1,9)	
Čile	16,3	(1,3)	32,7	(1,2)	31,6	(1,3)	19,4	(1,1)	
Luxembursko	21,8	(1,2)	30,4	(0)	29,2	(0,8)	18,6	(0,6)	
Lotyšsko	15,0	(1,6)	33,4	(1,3)	35,4	(1,7)	16,2	(1,4)	
Cyprus	28,1	(1,0)	32,1	(1,0)	27,3	(1,0)	12,5	(0,9)	
Columbia	21,2	(1,3)	36,1	(1,0)	31,9	(1,1)	10,8	(0,8)	
Mexiko	26,5	(1,3)	36,3	(1,1)	27,3	(1,0)	9,9	(0,8)	
Thajsko †	24,6	(1,6)	38,2	(1,4)	29,4	(1,6)	7,8	(1,1)	
Paraguaj ¹	38,5	(1,9)	34,8	(1,6)	20,1	(1,2)	6,6	(0,7)	
Guatemala ¹	30,3	(1,7)	42,3	(1,6)	22,2	(1,4)	5,2	(1,2)	
Indonézia	30,3	(1,9)	44,4	(1,5)	21,8	(1,3)	3,5	(0,7)	
Dominikánska republika	61,3	(1,6)	30,5	(1,3)	7,4	(0,6)	0,8	(0,2)	
Priemer krajín ICCS	15,7	(0,2)	26,0	(0,2)	30,5	(0,2)	27,8	(0,2)	

Krajiny sú zoradené zostupne podľa dosiahnutého percenta vedomostnej úrovne 3.

Krajiny, ktoré nevyhoveli kritériám výberu vzorky:

Hongkong	7	(1,2)	14	(1,4)	30	(1,5)	50	(2,6)	
Holandsko	15	(2,7)	28	(2,4)	33	(2,3)	24	(3,0)	

( ) V zátvorkách je uvedená štandardná chyba.

† Krajina dodržala pravidlá výberu vzorky až po zaradení náhradných škôl.

‡ Krajina približne dodržala pravidlá výberu vzorky až po zaradení náhradných škôl.

¹ Krajina testovala vybranú skupinu žiakov na začiatku nasledujúceho školského roka.

² Zastúpenie národností nezodpovedalo požadovaným medzinárodným kritériám.

Údaje v grafe č. 2 zobrazujú podiely žiakov podľa stupňa úrovne občianskych vedomostí v jednotlivých krajinách. Najväčšie rozdiely sú na začiatku a na konci rebríčka. Takmer tri pätiny fínskych žiakov dosiahli najvyššiu úroveň 3, naopak, úroveň menej ako 1 dosiahli viac ako tri pätiny žiakov Dominikánskej republiky.

Viac ako dve tretiny žiakov v prvej desiatke dosiahlo úroveň 3 alebo 2 a Slovensko je medzi nimi.

V grafe č. 3 sú údaje za SR. Tri štvrtiny dievčat dosiahlo úroveň 3 alebo 2, z chlapcov sú to dve tretiny. Ešte výraznejší je tento rozdiel u žiakov z rodín s vyšším SEI, z ktorých úroveň 3 alebo 2 dosiahli deväť žiaci z desiatich, so stredným SEI viac ako tri štvrtiny žiakov a s nižším SEI tri pätiny žiakov. Takmer všetci žiaci z gymnázií alebo OGY dosiahli úroveň 3 alebo 2, zo ZŠ ich bolo viac ako dve tretiny. V školách so sídlom v obciach do 15 000 obyvateľov necelé dve tretiny žiakov dosiahlo úroveň 3 alebo 2, v školách so sídlom v obciach do 30 000 obyvateľov sú ich tri štvrtiny a v školách so sídlom vo väčších mestách nad 30 000 obyvateľov je takýchto žiakov päť zo šiestich. Na západnom Slovensku dosiahlo úroveň 3 alebo 2 na ZŠ takmer tri štvrtiny žiakov, na strednom a východnom Slovensku necelé dve tretiny. Úroveň 3 alebo 2 dosiahli dve tretiny žiakov z tried do 17 žiakov a s 18 – 20 žiakmi. V triedach s 27 a viac žiakmi úroveň 3 alebo 2 dosiahli piati žiaci zo šiestich.

Väčšie rozdiely občianskych vedomostí podľa pohlavia v grafe č. 4 sú vo všetkých krajinách v prospech dievčat, aj keď nie vždy sú štatisticky významné. V súbore ICCS dosiahli dievčatá priemernú hodnotu 511,5 bodov, chlapci 489,2 bodov, a tieto rozdiely sú štatisticky významné. Najnižšie, nevýznamné rozdiely boli vo flámskej časti Belgicka, v Kolumbii, v Guatemale, v Lichtenštajnsku a vo Švajčiarsku. Rozdiel medzi chlapcami a dievčatami v jednotlivých krajinách bol od -1,7 po -48,0 v neprospech chlapcov. **Slovensko sa umiestnilo s rozdielom -17,4 bodu na 10. priečke.** Najväčšie rozdiely, viac ako -30,0 medzi chlapcami a dievčatami boli v desiatich krajinách, medzi nimi bolo bývalé socialistické Lotyšsko, Poľsko, Estónsko a Litva, ale aj Nový Zéland, Grécko, Malta, Cyprus a Thajsko.

Graf č. 3. Vedomostná úroveň žiakov SR

Údaje sú v percentách		Menej ako úroveň 1	Úroveň 1	Úroveň 2	Úroveň 3	
		(menej ako 395 bodov)	(od 395 do 478 bodov)	(od 479 do 562 bodov)	(563 a viac bodov)	
Výberová vzorka		7,2	22,1	33,9	36,8	
Pohlavie	chlapci	8,6	25,3	32,0	34,1	
	dievčatá	5,9	19,3	35,5	39,3	
Rodinné zázemie žiakov vyjadrené SEI	nížší SEI	9,7	31,4	36,2	22,7	
	stredný SEI	3,2	19,9	37,1	39,8	
	vyšší SEI	2,0	9,2	30,5	58,3	
Typ školy	ZŠ	6,5	25,4	37,3	30,8	
	OGY	0,6	2,0	21,0	76,4	
Veľkosť sídla školy v počte obyvateľov	do 3 000	8,7	30,2	34,3	26,8	
	3 001 – 15 000	8,7	27,1	38,8	25,4	
	15 0001 – 30 000	2,9	21,2	36,5	39,4	
	30 0001 – 100 000	2,8	11,7	32,1	53,5	
	nad 100 000	2,3	14,4	32,2	51,1	
Slovensko (len ZŠ)	západné	4,6	22,0	36,8	36,6	
	stredné	5,8	31,2	37,7	25,4	
	východné	10,1	25,2	37,6	27,1	
Trieda s počtom žiakov	do 17	7,2	26,5	34,6	31,7	
	18 – 20	7,4	23,8	37,4	31,4	
	21 – 23	7,7	30,0	39,2	23,1	
	24 – 26	3,9	20,9	36,2	39,0	
	27 a viac	3,1	12,7	29,6	54,6	
Škola s počtom žiakov	do 238	8,9	28,8	37,3	25,0	
	239 – 346	7,3	22,4	34,5	35,9	
	349 – 474	5,6	21,8	38,2	34,3	
	475 – 498	5,4	25,9	37,0	31,7	
	604 a viac	3,0	13,6	31,0	52,5	
ICCS priemer		16,0	26,0	31,0	28,0	

Graf č. 4. Rozdiely občianskych vedomostí podľa pohlavia.

Krajina	Dievčatá (priemerné hodnoty)		Chlapci (priemerné hodnoty)		Chlapci – dievčatá (absolútne rozdiely hodnôt)		Rozdiel medzi pohlaviami				
							-100	-50	0	50	100
Guatemala ¹	435,5	(4,2)	433,8	(4,3)	-1,7	(3,7)					
Kolumbia	463,4	(3,1)	460,0	(4,0)	-2,8	(4,1)					
Belgicko (Flámska časť) †	517,5	(5,3)	511,3	(5,6)	-6,2	(5,8)					
Švajčiarsko †	535,2	(3,0)	528,3	(5,5)	-6,9	(4,6)					
Dánsko †	581,4	(3,4)	573,3	(4,5)	-8,1	(3,5)					
Luxembursko	479,0	(2,8)	468,9	(3,4)	-10,1	(4,5)					
Lichtenštajnsko	538,8	(6,4)	526,4	(6,2)	-12,4	(10,4)					
Chile	489,8	(4,3)	476,2	(4,2)	-13,6	(4,8)					
Rakúsko	512,6	(4,6)	496,5	(4,5)	-16,1	(4,7)					
Slovenská republika²	537,3	(5,4)	519,7	(4,4)	-17,6	(4,2)					
Česká republika †	520,0	(3,0)	502,1	(2,4)	-17,8	(2,8)					
Taliansko	540,4	(3,4)	522,1	(3,9)	-18,4	(3,3)					
Indonézia	441,6	(3,9)	423,0	(3,5)	-18,6	(3,0)					
Španielsko	514,5	(4,2)	495,6	(4,8)	-18,9	(3,6)					
Anglicko ‡	529,1	(6,1)	509,2	(6,1)	-19,9	(8,5)					
Ruská federácia	516,9	(4,3)	495,9	(3,8)	-21,0	(3,4)					
Švédsko	548,7	(3,4)	527,4	(4,2)	-21,4	(4,5)					
Írsko	545,1	(4,8)	523,4	(6,0)	-21,6	(6,2)					
Republika Kórea ¹	577,5	(2,4)	555,4	(2,3)	-22,0	(3,0)					
Nórsko †	527,0	(3,7)	504,2	(4,5)	-22,8	(4,4)					
Mexiko	463,2	(3,2)	439,1	(3,1)	-24,1	(2,9)					
Dominikánska republika	392,0	(2,8)	366,9	(2,7)	-25,1	(2,7)					
Bulharsko	479,3	(5,2)	453,5	(6,1)	-25,8	(5,3)					
Taiwan	572,5	(2,7)	546,1	(2,7)	-26,4	(2,5)					
Fínsko	590,3	(2,9)	562,3	(3,5)	-28,0	(4,3)					
Paraguaj ¹	437,8	(4,1)	408,4	(3,9)	-29,4	(4,6)					
Slovinsko	531,3	(2,6)	501,4	(3,9)	-29,9	(4,0)					
Lotyšsko	496,7	(3,7)	466,5	(5,0)	-30,2	(3,7)					
Nový Zéland †	532,3	(5,9)	501,0	(6,4)	-31,3	(7,5)					
Grécko	491,8	(4,8)	459,7	(5,1)	-32,0	(4,5)					
Poľsko	552,7	(4,5)	520,0	(5,5)	-32,7	(4,3)					
Estónsko	542,0	(4,8)	508,7	(4,9)	-33,3	(3,9)					
Malta	506,6	(7,7)	473,1	(3,6)	-33,5	(8,2)					
Litva	523,0	(2,9)	488,4	(3,4)	-34,6	(3,0)					
Cyprus	475,1	(2,7)	434,8	(3,2)	-40,3	(3,7)					
Thajsko †	474,4	(3,9)	426,2	(4,5)	-48,0	(4,5)					
Priemer krajín ICCS	511,5	(0,7)	489,2	(0,7)	-22,3	(0,8)					

Krajiny, ktoré nevyhoveli kritériám výberu vzorky:

Hongkong	564	(6,5)	543	(8,3)	-21	(9,8)					
Holandsko	497	(6,6)	490	(10,4)	-7	(7,9)					

( ) V zátvorkách je uvedená štandardná chyba.

† Krajina dodržala pravidlá výberu vzorky až po zaradení náhradných škôl.

‡ Krajina približne dodržala pravidlá výberu vzorky až po zaradení náhradných škôl.

¹ Krajina testovala vybranú skupinu žiakov na začiatku nasledujúceho školského roka.² Zastúpenie národností nezodpovedalo požadovaným medzinárodným kritériám.

Zdroj: ICCS 2009 International report: Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary school students in 38 countries. IEA 2010. s. 81.

3.3 Vedomostný test a jeho oblasti

Tabuľka č. 8. Medzinárodné porovnania vedomostnej úrovne v šiestich oblastiach

Údaje za jednotlivé oblasti	O ₁	O ₂	O ₃	O ₄	O ₅	O ₆
Výberová vzorka	Slovenská republika					
	107,1	108,8	109,0	107,0	110,9	105,7
Výberová vzorka	Česká republika					
	103,9	106,8	108,5	101,8	108,3	103,4
Výberová vzorka	23 krajín EÚ					
	105,8	106,1	107,2	105,8	108,0	105,7
Výberová vzorka	Južná Amerika					
	96,4	97,2	94,9	99,2	65,5	97,3
Výberová vzorka	Ázia a Oceánia					
	97,4	96,5	97,1	95,9	96,1	96,9

Poznámka 1: V tabuľke sú údaje za šesť oblastí, ktoré sme štandardizovali za všetkých 38 krajín na hodnotu 100 bodov so štandardnou odchýlkou 20 bodov. To nám umožňuje porovnať výsledky žiakov SR s ostatnými krajinami, pričom hodnoty nad 100 poukazujú na lepšie výsledky a hodnoty pod 100 na horšie výsledky.

Poznámka 2: O₁ = Občianska spoločnosť a systémy
O₂ = Občianske princípy
O₃ = Občianska angažovanosť
O₄ = Občianska identita
O₅ = Vedomosti
O₆ = Zdôvodňovanie a analýza.

Každú obsahovú oblasť, ktorú budeme analyzovať, sme rozdelili na niekoľko podoblastí, ktoré prestupujú isté kľúčové koncepty. Každá obsahová oblasť sa môže hodnotiť aj z hľadiska kognitívnych oblastí. V oblasti vedomosti sa od žiakov očakáva, že si vybaví alebo rozoznajú definície, opisy a kľúčové charakteristiky občianskych konceptov a dokážu uviesť príklady. Zdôvodňovanie a analýza sú kognitívne procesy, ktoré žiaci používajú pri vyhodnocovaní celkom konkrétnych a komplexných situácií, v ktorých dochádza k zapojeniu viac ako jedného konceptu. Očakáva sa, že žiaci dokážu interpretovať informácie, nachádzať spojitosti, integrovať, zovšeobecňovať, hodnotiť, riešiť problémy a tvoriť hypotézy (Schulz a kol., 2008).

Medzinárodné porovnania dokazujú, že 14-roční žiaci na Slovensku dosahujú nadpriemerné výsledky v teste ICCS vo všetkých skúmaných oblastiach. Osobitne to vidieť v porovnaní so žiakmi Južnej Ameriky, Ázie a Oceánie, ktorých výsledky vo všetkých oblastiach sú pod celkovým priemerom. **Porovnanie Slovenska s Českom umožňuje skonštatovať, že naši žiaci dosahujú lepšie výsledky vo všetkých oblastiach.** Lepšie výsledky dosahujú slovenskí žiaci aj v porovnaní so žiakmi 23 krajín EÚ, s výnimkou jednej oblasti, a tou je oblasť 6 (zdôvodňovanie a analýza).

Napriek tomu výsledky signalizujú, že **pre žiakov SR a ČR je najproblematickejšou oblasťou tá, ktorá si nevyžaduje až tak pamäť a postoje, ale porozumenie otázke – čitateľskú gramotnosť a logické myslenie** (oblasť 6).

Porovnania výsledkov podľa údajov v tabuľke č. 9 v rámci Slovenska potvrdzujú, že dievčatá dosahujú vo všetkých oblastiach lepšie výsledky ako chlapci. Tieto rozdiely nie sú až také výrazné, ako je to v prípade žiakov rozličného SEI. Osobitne sa to týka žiakov s nižším SEI rodiny, ktorých výsledky klesli v oblasti *občianske princípy* a v oblasti *občianska identita* pod 95 bodov.

Najlepšie výsledky dosahujú žiaci gymnázií, škôl v krajských sídlach, v Bratislave a v Košiciach. Pri sledovaní vplyvu školy na výsledky žiakov v teste ICSS sme použili dva indikátory (počet žiakov v triede a počet žiakov v škole), ktoré by bolo možné interpretovať ako čisto „školské faktory“. Ukazuje sa však, že menší počet žiakov v triede sa nespája s ich lepšími výsledkami v testoch ICSS. Práve naopak, až s počtom 24 žiakov v triede sa dostávajú žiaci na priemernú úroveň. Pri počte 27 žiakov a viac v triede a nad 604 žiakov v škole sú výsledky nadpriemerné. Takže ani tieto „školské“ indikátory použité v celom výskumnom súbore nemožno interpretovať ako čisto školské faktory. Koniec koncov, menšie sídla sa prirodzene spájajú s nižším SEI a väčšie sídla s vyšším SEI. V tomto špecifickom prípade sme zistili, že v menších lokalitách sú aj menej

početné triedy, zatiaľ čo vo veľkých mestách od 30 000 do 100 000 obyvateľov majú školy štandardne triedy s väčším počtom žiakov, ako je uvedené v tabuľke č. A1, A2 a A3 (pozri prílohu F na CD).

Tabuľka č. 9. **Národné porovnania vedomostnej úrovne v šiestich oblastiach**

Údaje za jednotlivé oblasti priemerné hodnoty		Slovenská republika					
		O ₁	O ₂	O ₃	O ₄	O ₅	O ₆
Pohlavie	chlapci	98,4	98,3	98,6	97,9	97,9	99,2
	dievčatá	101,5	101,6	101,4	102,1	102,1	100,7
Rodinné zázemie žiakov vyjadrené SEI	nížší SEI	95,9	64,2	94,9	95,9	93,5	97,0
	stredný SEI	101,0	102,1	102,0	102,4	102,4	101,1
	vyšší SEI	106,8	107,4	106,3	103,6	108,5	104,5
Typ školy	ZŠ	98,4	98,5	98,4	99,0	98,1	99,0
	OGY	111,7	111,4	112,1	107,6	114,6	107,4
Veľkosť sídla školy v počte obyvateľov	do 3 000	97,0	95,7	95,8	97,0	95,4	96,3
	3 001 – 15 000	97,0	95,9	96,8	97,3	95,6	97,7
	15 0001 – 30 000	101,1	102,3	101,9	101,3	101,9	102,5
	30 0001 – 100 000	104,5	105,7	105,3	103,6	106,7	103,6
	nad 100 000	104,7	106,3	105,2	105,6	106,8	103,3
Slovensko (len ZŠ)	západné	101,6	102,3	101,8	100,8	102,5	101,2
	stredné	98,3	98,3	99,1	98,4	98,2	99,2
	východné	100,3	99,7	99,3	101,0	99,5	99,7
Triedy s počtom žiakov	do 17	98,3	99,1	98,8	99,3	98,3	97,5
	18 – 20	98,8	98,8	98,6	98,6	98,4	99,6
	21 – 23	96,1	95,3	96,2	97,3	94,9	96,7
	24 – 26	100,3	100,4	100,2	100,4	100,7	101,6
	27 a viac	105,9	105,8	105,5	103,8	106,8	104,2
Škola s počtom žiakov	do 238	96,3	95,5	95,7	97,9	94,7	96,8
	239 – 346	99,3	98,9	99,7	98,4	99,3	99,2
	349 – 474	100,2	99,7	99,3	99,8	99,7	100,4
	475 – 498	98,9	99,3	98,8	101,9	99,2	100,2
	604 a viac	105,1	105,7	105,6	102,3	106,5	103,0

Poznámka 1: V tabuľke sú údaje za šesť oblastí, ktoré sme štandardizovali za všetkých 38 krajín na hodnotu 100 bodov so štandardnou odchýlkou 20 bodov. To nám umožňuje porovnať výsledky žiakov SR s ostatnými krajinami, pričom hodnoty nad 100 poukazujú na lepšie výsledky a hodnoty pod 100 na horšie výsledky.

Poznámka 2: O₁ = Občianska spoločnosť a systémy
O₂ = Občianske princípy
O₃ = Občianska angažovanosť
O₄ = Občianska identita
O₅ = Vedomosti
O₆ = Zdôvodňovanie a analýza.

3.4 Výsledky vedomostného testu a SEI

Naše doterajšie analýzy potvrdili, že **rodinné zázemie (vyjadrené SEI – sociálno-ekonomickým indexom) má veľký význam z hľadiska formovania občianskych názorov a postojov žiakov, ale aj úroveň ich občianskych vedomostí** v jednotlivých školách podľa ich typov, veľkosti sídla alebo oblasti. Potvrdzujú to aj údaje v tabuľke 10.

Tabuľka č. 10. Vplyv SEI na priemerné občianske vedomosti žiakov

Riadkové percentá a priemerné skóre		Slovenská republika					
		nízky SEI		stredný SEI		vysoký SEI	
		%	priemer v teste	%	priemer v teste	%	priemer v teste
Výberová vzorka		34,7	499,4	47,6	538,4	17,7	571,8
Pohlavie	chlapec	35,2	490,8	45,8	528,1	19,0	565,8
	dievča	34,2	507,9	49,3	547,6	16,5	578,5
Škola	ZŠ	38,2	495,1	47,3	528,8	14,5	556,6
	OGY, lýceum	10,4	609,4	49,2	603,0	40,4	609,6
Veľkosť sídla v počte obyvateľstva	do 3 000	48,4	489,2	43,0	521,0	8,6	537,6
	3 001 – 15 000	41,5	489,6	46,8	519,0	11,7	543,1
	15 001 – 30 000	32,7	508,9	50,1	548,4	17,2	563,8
	30 001 – 100 000	19,5	534,2	53,0	561,5	27,5	598,8
	nad 100 000	15,9	515,4	44,0	554,7	40,1	582,8
Slovensko (len ZŠ)	západné	34,0	508,4	47,9	537,7	18,1	561,2
	stredné	42,7	489,9	47,2	518,6	10,1	560,7
	východné	40,6	482,3	46,6	524,3	12,8	543,1
Česká republika							
Výberová vzorka		34,9	482,6	47,2	514,9	17,9	558,4
23 krajín EÚ							
Výberová vzorka		31,5	484,4	44,1	519,8	24,4	557,6
Južná Amerika							
Výberová vzorka		55,0	435,7	27,3	462,6	17,7	489,8
Ázia a Oceánia							
Výberová vzorka		54,4	437,1	28,7	491,9	16,9	496,8

Prvá skupina s nižším SEI dosahuje takmer priemernú úroveň (499,4). Druhá a najmä tretia (571,8) skupina žiakov uspela v testoch nadpriemerne. Rozloženie SEI podľa pohlavia názorne dokumentuje, že podiel dievčat a chlapcov vo všetkých skupinách je podobný. Súčasne aj vidieť, že **vo všetkých prípadoch dosahujú dievčatá v porovnaní s chlapcami vo vedomostných testoch lepšie výsledky**.

Odlíšne je rozdelenie žiakov podľa SEI v jednotlivých typoch škôl. Za povšimnutie stojí, že podiel žiakov s nižším SEI je na gymnáziách významne nižší (10,4 %) a vysoký podiel tu majú žiaci s vyšším SEI (40,4 %). Naopak, nižší podiel žiakov s vyšším SEI je na základných školách (14,5 %) a je tam vyšší podiel žiakov s nižším SEI (38,2 %). Tomu zodpovedajú aj výsledky dosiahnuté v teste občianskych vedomostí, ktoré prezentujeme na viacerých miestach tejto správy.

Pri pozornejšom pohľade na výsledky žiakov gymnázií podľa ich SEI je možné si všimnúť, že malá skupina žiakov s nižším SEI tu dosahuje také isté výsledky (609,4) ako relatívne veľká skupina s vyšším SEI (609,6). To neplatí v prípade žiakov základných škôl, kde výsledky v testoch sa viažu na úroveň SEI a s postupne

s vyšším SEI rodiny žiaci dosahujú lepšie výsledky (495,1 – 528,8 – 556,6). V zásade sa dá skonštatovať, že výsledky žiakov gymnázií sú relatívne vyrovnané, ale práve v tomto kontexte sú výsledky žiakov s nižším SEI povšimnutiahodné.

V jednotlivých sídlach podľa veľkosti sa na školách nachádzajú žiaci s rozličným SEI rodiny. Najviac žiakov s nižším SEI sa nachádza v školách v sídlach do 3 000 obyvateľov (48,4 %) a najmenej v školách v sídlach do 100 000 obyvateľov (15,9 %). Avšak aj tu môžeme pozorovať pozoruhodnú tendenciu, že žiaci s nižším SEI vo väčších mestách dosahujú porovnateľné výsledky (534,2) s ostatnými žiakmi v týchto školách. Žiaci s vyšším SEI dosahujú takéto vynikajúce výsledky (537,6) aj v školách so sídlom do 3 000 obyvateľov.

Napokon oblasti Slovenska, ktoré v našej konštrukcii kopírujú bývalé tri kraje, majú relatívne podobné zloženie z hľadiska SEI. Západné Slovensko má však menej žiakov s nižším SEI a viac žiakov s vyšším SEI. Tomu zodpovedá očakávaný výsledok, že žiaci na západnom Slovensku vo všetkých troch skupinách dosahujú nadpriemerné výsledky.

Medzinárodné porovnania ukazujú, že jednotlivé krajiny alebo zoskupenia krajín majú odlišné zastúpenie žiakov podľa SEI rodiny. Zásadne sa odlišuje najmä Európa od Južnej Ameriky a Ázie s Oceániou. Vo výsledkoch občianskych vedomostných testov dosahujú krajiny EÚ, Česko a Slovensko porovnateľné hodnoty aj podľa jednotlivých skupín SEI rodín žiakov.

Celkový spoločenský vývoj na Slovensku sa výrazne prejavuje nielen v aktuálnej sociálnej diferenciacii spoločnosti, ale aj v aspiráciách a očakávaní žiakov z rozličných sociálnych skupín týkajúcich sa ich budúcej vzdelanostnej úrovne (graf č. 5, údaje na CD: príloha A, ot. č. 3).

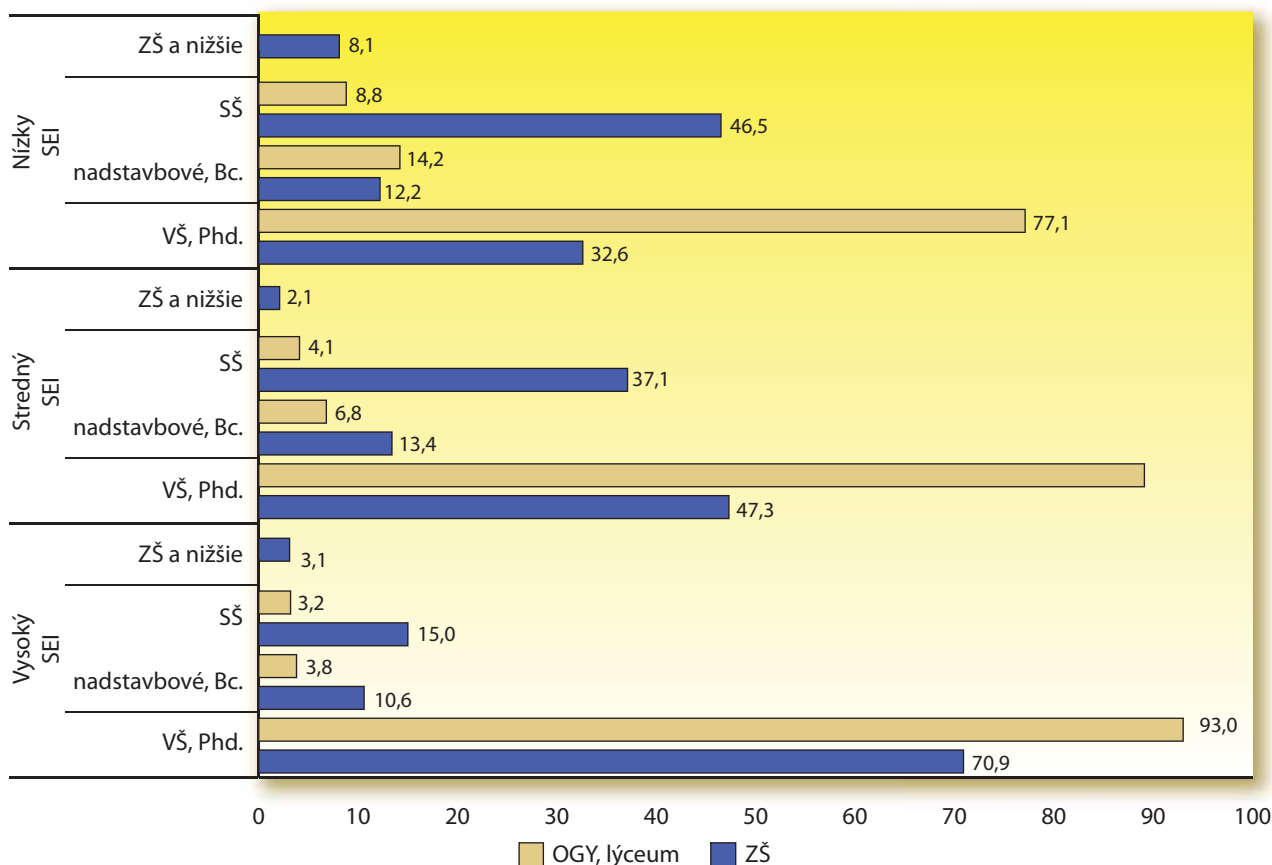
Žiaci dostali otázku: *Ktorým z nasledujúcich stupňov vzdelania, podľa tvojho názoru, skončíš svoje vzdelanie?*

Žiaci s nižším SEI rodiny na ZŠ najčastejšie očakávajú, že ukončia stredoškolské vzdelanie (46,5 %). Žiaci so stredným SEI najčastejšie očakávajú, že získajú vysokoškolské vzdelanie (47,3 %). Žiaci s vyšším SEI rodiny očakávajú, že dosiahnu úroveň vzdelanosti svojej rodiny, t. j. vysokoškolské vzdelanie (70,9 %).

Žiaci gymnázií očakávajú ukončenie vysokoškolského vzdelania (77,1 %), a to aj keď pochádzajú z rodín s nižším SEI. V tomto sa vlastne nijako nelíšia od žiakov so stredným (89,1 %) a vyšším (93 %) SEI. **Je teda**

Graf č. 5. **Závislosť očakávaného vzdelania žiakov od SEI rodiny a typu školy**

(Údaje sú v percentách.)

celkom zrejmé, že gymnázium sa chápe ako cesta na dosiahnutie vysokoškolského vzdelania pre všetky sociálne skupiny.

3.5 Čo sa zmenilo v roku 2009 oproti roku 1999

S veľkým záujmom sa v medzinárodných výskumoch stretávame s možnosťou porovnávať zmeny, ktoré sa uskutočnili za uplynulú dekádu. To platí aj v prípade výskumov CIVED (1999) a ICCS (2009). Vznikla tak možnosť porovnať zmeny výkonu žiakov s odstupom času. Korektne sa dali porovnať tie krajiny, ktoré testovali žiakov v tom istom ročníku (vek žiakov bol rovnaký), a v ktorých sa uskutočnilo testovanie v rovnakom období. Takýchto krajín bolo 15 (údaje sú v grafe č. 6).

Koncepcia testovania vedomostí vo výskume CIVED bola oveľa jednoduchšia ako vo výskume ICCS. Pre možnosť komparácií vybral koordinačný tím z výskumu CIVED 17 položiek, ktoré merajú tzv. obsahové vedomosti. Tieto úlohy boli zaradené do niektorých zo 7 variantov testov použitých vo výskume ICCS 2009.

Graf č. 6. Zmeny v občianskych vedomostiach oproti roku 1999

Krajina	Ročník	Priemer 2009		Priemerný vek žiakov 2009		Priemer 1999		Priemerný vek žiakov 1999		Rozdiel medzi rokmi 1999 a 2009						
			(SD)		(SD)		(SD)		(SD)			-20,0	-10,0	0,0	10,0	
Slovensko	9	104,3	(0,6)	14,7	101,7	(0,5)	14,8	2,6	(1,0)							
Fínsko	8	109,0	(0,7)	14,7	107,7	(0,7)	14,8	1,3	(1,1)							
Estónsko	8	95,1	(0,9)	15,0	94,1	(0,5)	14,7	1,1	(1,2)							
Čile	8	8,5	(0,7)	14,2	89,3	(0,6)	14,3	0,2	(1,1)							
Litva	8	94,1	(0,6)	14,7	94,4	(0,7)	14,8	-0,3	(1,1)							
Taliansko	8	99,5	(0,7)	13,8	100,6	(0,7)	13,9	-1,0	(1,2)							
Lotyšsko	8	90,7	(0,6)	14,8	92,2	(0,9)	14,5	-1,4	(1,2)							
Švajčiarsko* †	8	93,7	(1,0)	14,8	95,4	(0,9)	15,0	-1,7	(1,5)							
Kolumbia	8	85,0	(0,6)	14,4	88,6	(0,8)	14,6	-3,6	(1,1)							
Nórsko †~	9	97,5	(0,8)	14,7	102,6	(0,5)	14,8	-5,1	(1,1)							
Grécko	9	101,7	(0,8)	14,7	108,8	(0,7)	14,7	-7,1	(1,3)							
Poľsko	8	103,1	(1,0)	14,9	112,1	(1,3)	15,0	-9,0	(1,8)							
Slovenská republika¹	8	97,1	(1,1)	14,4	106,7	(0,6)	14,3	-9,6	(1,4)							
Česká republika †	8	93,5	(0,5)	14,4	103,1	(0,8)	14,4	-9,6	(1,1)							
Bulharsko	8	88,3	(0,9)	14,7	99,4	(1,1)	14,9	-11,1	(1,5)							
Priemer		96,1	(0,0)	14,6	99,8	(0,0)	14,6	-3,6	(0,1)							

Krajiny s odlišným časom prieskumu v roku 1999:

Anglicko ² ‡	9	90,4	(0,7)	14,0	96,4	(0,6)	14,7	-6,0	(1,1)							
Švédsko ³	8	97,7	(0,8)	14,8	97,2	(0,8)	14,3	0,5	(1,2)							

( ) V zátvorkách je uvedená štandardná chyba.

* Nemecky hovoriaca časť.

† Krajina dodržala pravidlá výberu vzorky až po zaradení náhradných škôl.

‡ Krajina približne dodržala pravidlá výberu vzorky až po zaradení náhradných škôl.

¹ Krajina testovala vybranú skupinu žiakov na začiatku nasledujúceho školského roka. Zastúpenie národností nezodpovedalo požadovaným medzinárodným kritériám.

² V roku 1999 krajina testovala vybranú skupinu žiakov na začiatku nasledujúceho školského roka.

³ V roku 1999 krajina testovala vybranú skupinu žiakov na začiatku školského roka.

Zdroj: ICCS 2009 International report: Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary school students in 38 countries. IEA 2010. s. 83.

Pre porovnanie bolo možné použiť len výsledky časti žiakov zúčastnených vo výskume ICCS 2009, čo ovplyvnilo štandardnú chybu merania. Škála obsahových vedomostí vo výskume CIVED bola štandardizovaná na priemer 100 bodov a jej smerodajná odchýlka predstavuje 20 bodov. Slovenskí žiaci dosiahli na tejto škále v roku 1999 hodnoty nad medzinárodným priemerom, konkrétne 106 bodov. Žiaci ČR dosiahli 103 bodov a žiaci Slovinska 101 bodov. O desať rokov neskôr, v roku 2009, dosiahli na porovnateľnej škále medzinárodní partneri spoločne 96 bodov, t. j. o 4 body menej ako v roku 1999. Potvrdzujú to aj publikované analýzy, na základe ktorých možno skonštatovať, že **vo väčšine z 15 krajín, v ktorých došlo ku komparácii výsledkov výskumov CIVED a ICCS (vrátane Slovenska), došlo k poklesu úrovne vedomostí žiakov.**²¹ Slovenskí žiaci klesli z pôvodných 106 bodov na 97,1 bodov, českí žiaci klesli z pôvodných 103 bodov na 93 bodov, ale slovinskí žiaci poskočili z pôvodných 101,7 bodov na 104,3 bodov. **Po desiatich rokoch sme zaznamenali významný pokles vedomostí slovenských žiakov v občianskej oblasti.** Podobný pokles úrovne vedomostí žiakov sa zistil aj v Poľsku a Bulharsku.

3.6 Zhrnutie analýzy občianskych vedomostí 14-ročných žiakov

Medzinárodné porovnanie potvrdzujú, že 14-roční žiaci na Slovensku dosahujú nadštandardné výsledky v teste ICCS vo všetkých skúmaných oblastiach. Je to zjavné pri porovnaní so žiakmi Južnej Ameriky, Ázie a Oceánie, ktorých výsledky vo všetkých oblastiach sú pod celkovým priemerom. Porovnanie Slovenska s Českom umožňuje skonštatovať, že naši žiaci dosahujú lepšie výsledky vo všetkých oblastiach.

Porovnanie výsledkov v rámci Slovenska potvrdzujú, že dievčatá dosahujú vo všetkých oblastiach lepšie výsledky ako chlapci. Nie sú to však rozdiely až také významné, ako je to v prípade žiakov s rozličným SEI. Osobitne sa to týka žiakov z rodín s nižším SEI, ktorých výsledky klesajú v niektorých oblastiach pod 95 bodov.

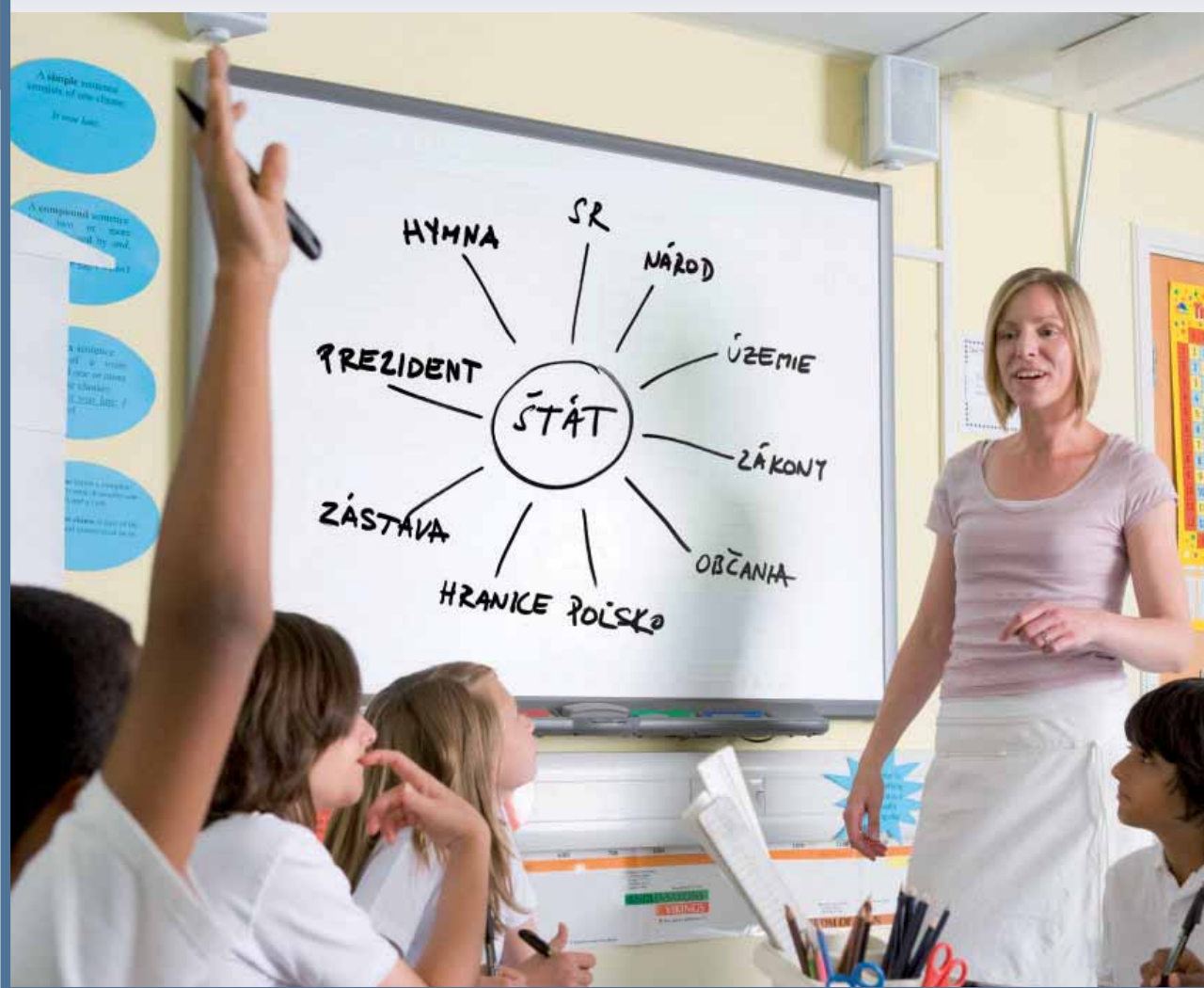
Najlepšie výsledky dosahujú žiaci gymnázií a škôl v krajských sídlach. Podrobnejšia analýza sociálneho zloženia žiakov základných škôl a gymnázií objasňuje mnohé z týchto rozdielov. Osobitným a závažným zistením je, že žiaci z rodín s nižším SEI, ktorí sú v súčasnosti na gymnáziách, dosahujú rovnaké výsledky v občianskom vedomostnom teste ako ostatní žiaci. Stále sa prejavuje pozoruhodná tendencia, že aj žiaci z rodín s nižším SEI vo väčších mestách dosahujú porovnateľné výsledky (534,2) s ostatnými žiakmi v týchto školách.

²¹ (Viac v Schulz a kol., 2010a alebo 2010b).

Občianske názory, postoje a aktivity 14-ročných

4

Občianske názory, postoje a aktivity 14-ročných

V tejto kapitole sa venujeme výsledkom výskumu, ktoré sme získali prostredníctvom žiackeho dotazníka. Budeme sa snažiť poskytnúť odpovede na tretiu výskumnú otázku:

Otázka č. 3 „Aká je miera záujmu a dispozícií 14-ročných mladých ľudí zúčastňovať sa na občianskom živote a politickom dianí, a ktoré okolnosti s tým súvisia?“

Výskum obsahol nasledujúce základné oblasti:

- školské a voľnočasové aktivity žiakov spojené s občianstvom,
- školskú klímu,
- názory na občianstvo a rolu občana v súčasnej spoločnosti,
- občianske správanie a predpokladané občianske aktivity v dospelosti,
- postoje k rovnosti mužov a žien,
- postoje k menšinám a prisťahovalcom,
- dôveru v inštitúcie a pocit národnej identity,
- účasť žiakov na dianí v spoločnosti,
- postoje k náboženstvu.

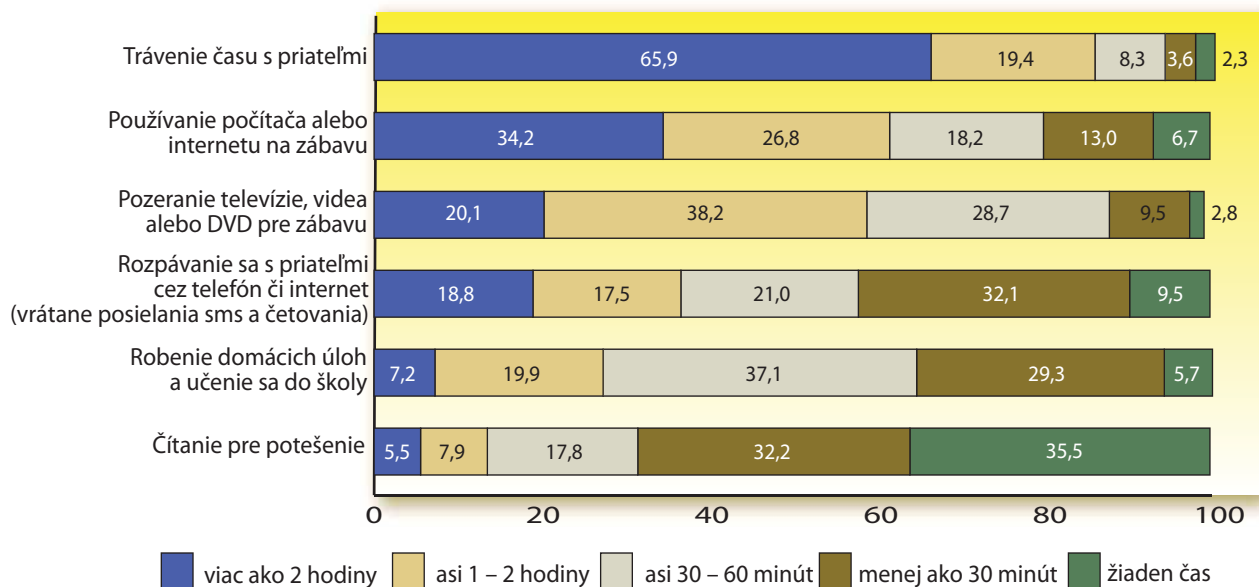
Ako vidno, výskum sa sústreďuje nielen na názory a postoje žiakov k občianstvu, ale zaznamenáva aj rozličné činnosti, ktoré žiaci uskutočňujú doma alebo v škole či na verejnosti.

Aj v tejto časti výskumnej správy z výskumu prezentujeme predovšetkým celkové údaje za všetkých slovenských žiakov. Následne porovnáваме výskumné výsledky podľa základných sociálno-demografických charakteristík žiakov, predovšetkým podľa pohlavia, ďalej podľa typu navštevovanej školy (základná škola alebo gymnázium), podľa troch regiónov Slovenska, ako aj podľa veľkosti sídla, v ktorom sa škola nachádza, a napokon podľa SEI rodiny žiakov (nižšieho, stredného, vyššieho). Žiakov SR môžeme porovnávať so žiakmi Českej republiky, so žiakmi ostatných krajín EÚ i so žiakmi Južnej Ameriky a Ázie a Oceánie.

4.1 Školské a voľnočasové aktivity žiakov

Školské a voľnočasové aktivity žiakov predstavujú oblasť, v ktorej sa realizujú aj aktivity spojené s participatívnym občianstvom. Pomocou otázok v dotazníku sa zisťoval predovšetkým čas, ktorý žiaci venujú jednotlivým činnostiam počas školského dňa (graf č. 7, údaje na CD: príloha A, ot. č. 12).

Graf č. 7. **Voľnočasové aktivity žiakov mimo školy počas bežného školského dňa** (Údaje sú v percentách.)

Čomu venujú žiaci svoj voľný čas?

Pre komparáciu voľnočasových priorít žiakov sme si zo všetkých možností vybrali kategóriu viac ako dve hodiny. Podľa výsledkov najviac času počas bežného dňa venujú žiaci svojim kamarátom (65,9 %). Tu je najvýznamnejší rozdiel medzi žiakmi Európy a žiakmi Ázie a Oceánie a Južnej Ameriky, kde viac ako dvojhodinový časový limit sa týka približne 30 % žiakov.

Oblúba internetu pre zábavu zaujala druhé miesto aj preto, že sa spája s „čítaním“ s kamarátmi (34,2 %). Relatívne veľa času (20,1 %) venovali žiaci aj sledovaniu televízie, DVD a videa pre zábavu.

Naopak, dve hodiny denne a viac venuje písaniu domácich úloh a učeniu málo žiakov (7,2 %). Medzinárodné porovnanie ukazuje, že žiaci ČR (3,2 %) sa od žiakov SR odlišujú iba mierne, ale od žiakov EÚ (17,3 %), Južnej Ameriky (15,1 %) i Ázie a Oceánie (12,6 %) sa odlišujú podstatne. Najviac žiakov SR, 34,7 %, potrebuje na túto aktivitu hodinu, 20 % viac ako hodinu, ale 29,3 % si vystačí aj s polhodinkou. Spomedzi chlapcov sa najviac polhodinu pripravuje 36,2 % žiakov a hodinu takisto 36,2 % žiakov. Dievčatá sa domácim úlohám venujú hodinu (38,0 %) a viac ako hodinu (25,0 %).

K málo frekventovaným aktivitám s najväčšou časovou dotáciou viac ako dve hodiny denne môžeme zaradiť najmä čítanie pre zábavu (5,5 %). Napriek tomu, že čítanie pre zábavu sa aj nám zdá byť skôr aktivitou pre iné ako všedné školské dni, približne 50,1 % žiakov uvádza polhodinku – hodinku denne. Až 35,5 % žiakov sa priznáva, že nevenuje čítaniu pre potešenie denne žiadny čas. Sú to najmä chlapci 47,3 % a o veľa menej dievčatá (23,9 %). Žiakov, ktorí vôbec nečítajú pre potešenie, je na gymnáziách menej (21,4 %) a viac ich je na ZŠ (37,4 %).

Čítanie pre potešenie je voľnočasová aktivita, ktorej sa žiaci s rôznym SEI rodiny venujú približne rovnako (nízky SEI – 37,9 % žiakov nečíta, stredný SEI – 34,5 % žiakov nečíta a vysoký SEI – 32,0 % žiakov nečíta). Počas týždňa žiaci čítajú pre potešenie vo všetkých rodinách relatívne rovnaký čas. *Medzinárodné porovnanie potvrdzuje, že čítanie pre potešenie má podobnú frekvenciu v Európe, Južnej Amerike i v Ázii a Oceánii.* V týchto krajinách a oblastiach ale nie je zastúpenie žiakov, ktorí vôbec nečítajú, také vysoké, ako v SR. Táto alarmujúca skutočnosť si zaslúži pozornosť našich školských i osvetových pracovníkov.

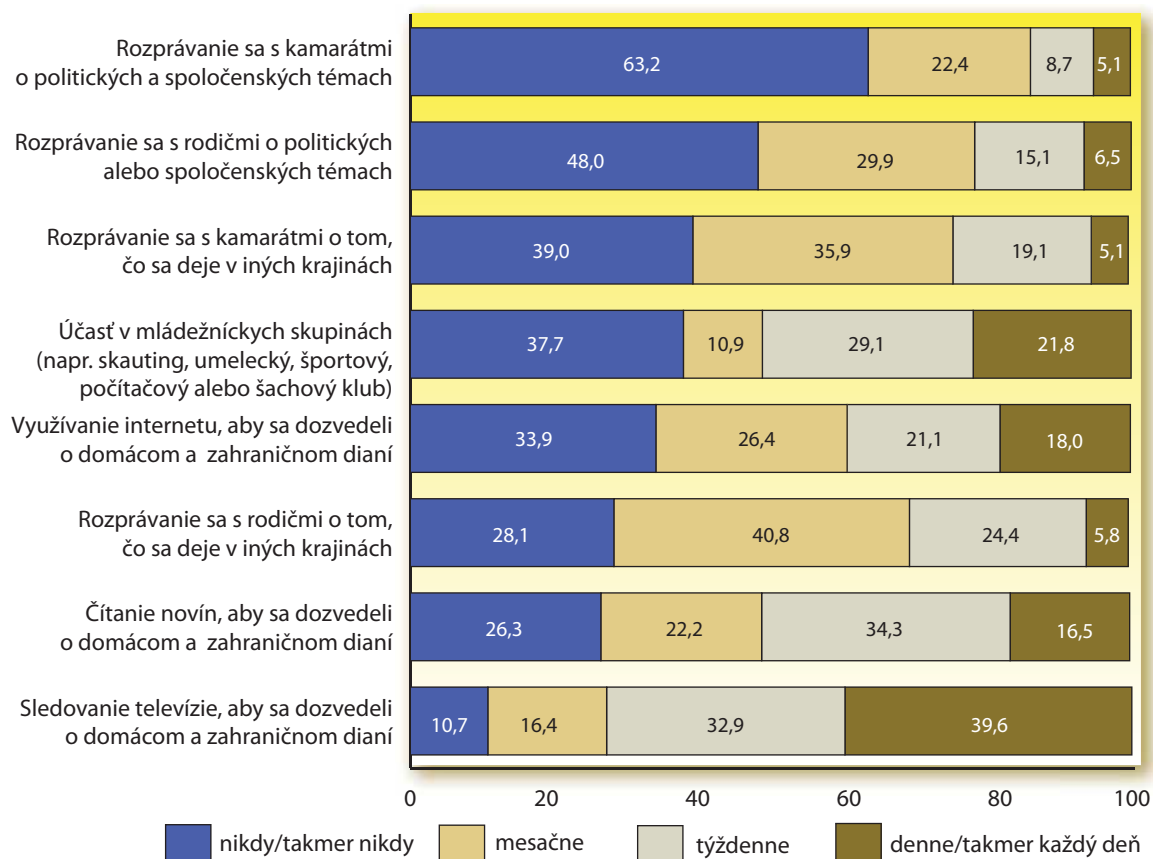
Sociálne a politické témy

Osobitnou oblasťou, ktorej sa žiaci venujú vo svojom voľnom čase, sú *sociálne a politické témy* (graf č. 8, údaje na CD: príloha A, ot. č. 13). Škálu tvorí osem otázok, ktoré sú uvedené na obrázku spolu s frekvenciami jednotlivých odpovedí. Z predpísaných kategórií odpovedí sme uprednostnili kategóriu *nikdy/takmer nikdy*. Vychádzali sme z toho, že oblasť politiky nie je až takou frekventovanou či prítomnou témou v každodennom živote občanov (a o to viac 14 ročných žiakov), aby sme analyzovali túto oblasť kategóriami: raz za mesiac, raz za týždeň, každý deň alebo skoro každý deň.

Záujem o politiku môžeme prejavovať formou *komunikácie s ostatnými ľuďmi* počas voľného času. Takmer dve tretiny žiakov nikdy nediskutujú o politických a spoločenských témach s kamarátmi a takmer polovica ani s rodičmi. To súčasne nevyklučuje, že niektorí žiaci sledujú spravodajstvo v televízii (denne ho sleduje 39,6 % žiakov) a čítajú správy v novinách (denne ich číta 16,5 % žiakov). Oblíbeným médiom je v dnešnej dobe pre žiakov aj internet (66 % ho využíva v rozličnej intenzite), aj keď z toho denne ho používa na získavanie správ len 18 % žiakov. Z medzinárodného hľadiska je pozoruhodné, že denne sleduje spravodajstvo v televízii okolo 50 % žiakov v Ázii a Oceánii a v Južnej Amerike, t. j. o 10 % viac ako v Európe.

Graf č. 8. Frekvencia niektorých činností mimo školy

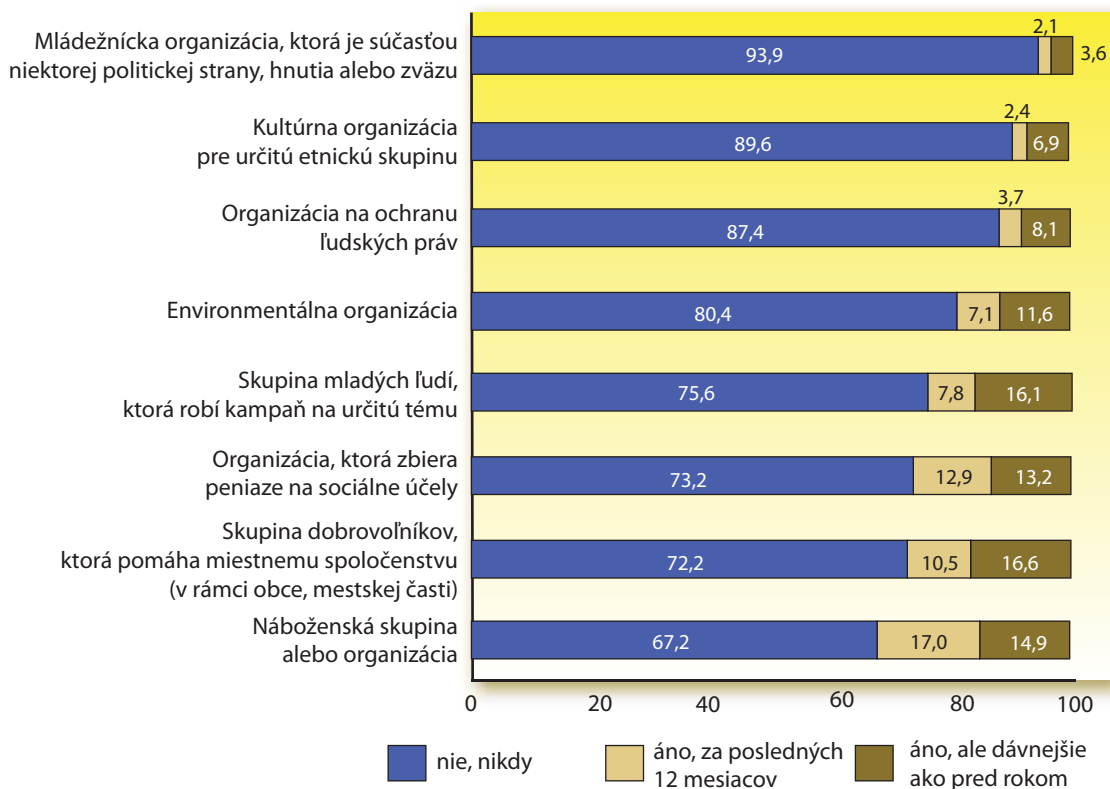
(Údaje sú v percentách.)

Záujem o politiku môžu žiaci prejavovať aj participáciou na politike formou účasti v občianskych organizáciách, kluboch a skupinách (graf č. 9, údaje na CD: príloha A, ot. č. 14). Jednotlivé organizácie, na ktoré sme sa žiakov opýtali, sme zoradili do poradia podľa odpovede *nikdy som sa nezúčastnil na jej činnosti*.

Graf č. 9. Aktivity žiakov v kluboch, skupinách, občianskych organizáciách

(Údaje sú v percentách.)

Výsledky ukazujú, že žiaci sa príliš často nezapájajú do aktivít ekologických, občianskych a najmä politických organizácií, klubov alebo zoskupení. Osobitne sa to týka politických organizácií a aj organizácií pre ľudské práva. Vo veku 14 rokov majú najviac skúseností s činnosťami v cirkevných spolkoch, kluboch alebo spoločenstvách, čo na Slovensku neprekvapuje. Relatívne široký priestor majú pre aktivity žiakov charitatívne, miestne dobrovoľnícke a ad hoc skupiny sledujúce sociálne, humánne alebo iné záujmové ciele zrozumiteľné aj pre mladých dospelých v danom veku.

Z medzinárodného hľadiska je participácia žiakov Južnej Ameriky a Ázie a Oceánie na aktivitách ekologických hnutí a organizácií, ochranu ľudských práv, ale aj náboženských a cirkevných organizácií na významne vyššej úrovni ako na Slovensku.

V organizáciách pre ľudské práva sme našli najmenej žiakov z rodín s vyšším SEI (nikdy sa nezapája 95,1 %) a najviac žiakov z rodín s nižším SEI (83,9 %). Rovnako sa to prejavilo pri dobrovoľníctve v mieste bydliska (78,1 % oproti 68,1 %), či v náboženských organizáciách (73,4 % oproti 63,2 %). Interpretovať tento fenomén nemožno celkom korektne, nakoľko nevieme, kde sa realizujú žiaci z rodín s vyšším SEI. **Žiaci z rodín s vyšším SEI sa v uvedených sociálno-humanitných oblastiach aktivizujú podstatne menej.**

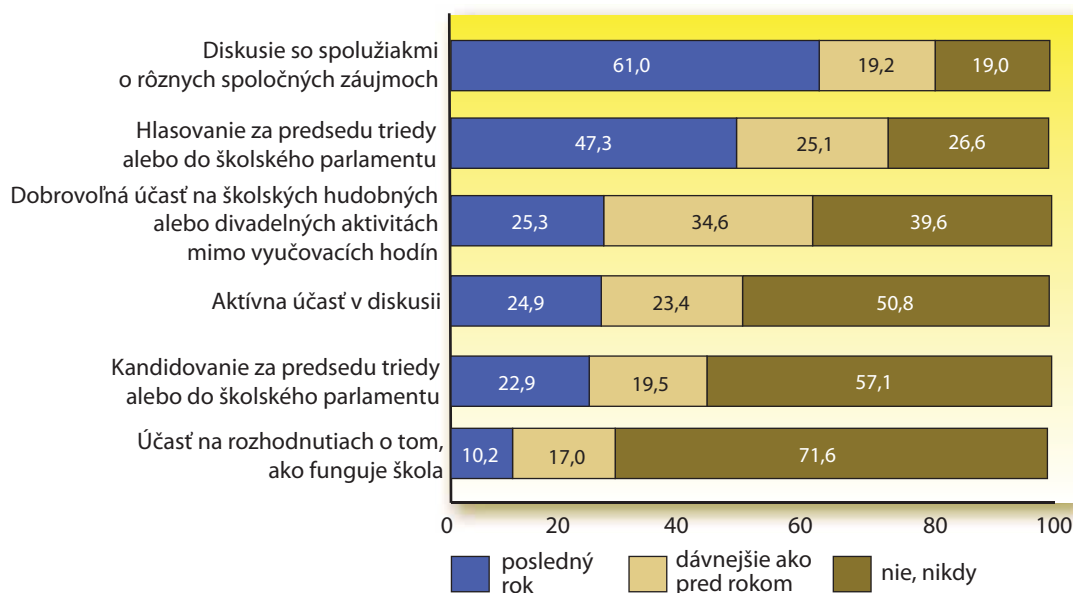
Ak sa zameriame na rozdiely medzi dievčatami a chlapcami, povšimneme si, že dievčatá sa výrazne častejšie zapájajú pri vyberaní finančných prostriedkov na sociálne účely (nikdy sa nezúčastnilo 67,6 % dievčat oproti 79,1 % chlapcov). Ale vo všetkých ostatných aktivitách sú rozdiely nevýznamné, dokonca aj v prípade mládežníckych organizácií pridružených k politickej strane, kde by sme očakávali menšiu účasť dievčat a väčšiu účasť chlapcov. Vzhľadom k typu školy sú výsledky pomerne podobné, žiaci základných škôl a gymnázií sa do činnosti uvedených organizácií zapájajú skoro rovnako. Výraznejšia odlišnosť sa objavila v participácii na činnosti organizácií vyberajúcich nejaké finančné prostriedky pre sociálne účely. Do týchto aktivít sa častejšie zapájajú žiaci gymnázií (36 % žiakov oproti 24,8 % žiakov ZŠ).

Posledná oblasť realizácie participatívneho občianstva je aktivita, ktorá sa týka zapojenia žiakov *do rozhodovacích činností v rámci školy* (graf č. 10, údaje na CD: príloha A, ot. č. 15). Výsledky výskumu ukazujú, že za posledných 12 mesiacov:

- 61,0 % sa zúčastnil/a diskusie so spolužiakmi na škole o spoločných záujmoch,
- 47,3 % hlasovalo za predsedu triedy alebo do školského parlamentu,
- 25,3 % malo dobrovoľnú účasť na školských hudobných alebo divadelných aktivitách,
- 24,9 % sa aktívne zúčastnilo diskusie,
- 22,9 % kandidoval/a na predsedu triedy alebo zástupcu v školskom parlamente,
- 10,2 % žiakov sa podieľalo na rozhodovaní o tom, ako bude fungovať škola.

Graf č. 10. Frekvencia niektorých činností v škole

(Údaje sú v percentách.)

Tieto výsledky poukazujú na relatívne mohutný občiansky potenciál žiakov v zapájaní sa do rozhodovacích činností v rámci školy. Nielen tým, že diskutujú o spoločných záujmoch so svojimi spolužiakmi. Zúčastňujú sa v primeranom počte samotného volebného aktu a dokonca mnohí z nich aj vo voľbách do školskej samosprávy kandidovali ako predsedovia triedy či žiackej školskej rady (študentský parlament). Voľba predsedov tried alebo školských parlamentov je bežnejšia agenda na gymnáziách, nakoľko tu svoju účasť potvrdilo 85,7 % žiakov v porovnaní so 70,5 % žiakov ZŠ. Viac žiakov kandidovalo do týchto pozícií na ZŠ (43,5 %) ako v gymnáziách (35 %).

Tento rozdiel medzi pasívnym a aktívnym volebným právom a jeho využívaním by si zaslúžil osobitnú analýzu založenú na získaní potrebných údajov o týchto procesoch. Nové poznatky by mohol priniesť nielen výskum zameraný na triednych učiteľov alebo učiteľov občianskej výchovy a náuky o spoločnosti, ale aj tzv. patrónov ŽSR poverených touto úlohou riaditeľom školy.

Účasť na týchto procedúrach spojených s demokraciou v škole však nemusí značiť, že sa skutočne zúčastnili na rozhodovacích procesoch o fungovaní školy. Aj tieto výsledky potvrdzujú, že formálna školská samospráva s účasťou žiakov im ešte neposkytuje automaticky pocit, že o niečom vo vlastnej škole aj rozhodovali. Máme k dispozícii údaje, že až za dlhšie obdobie ako 12 mesiacov (10 %), povedzme, za dva-tri roky odchádza zo školy s takýmto pocitom, spomienkou či postojom približne 30 % žiakov, chlapcov i dievčat, z gymnázií i základných škôl.

Z medzinárodného hľadiska európske krajiny, najmä však SR a ČR, významne zaostávajú za žiakmi v Južnej Amerike a Ázii a Oceánii, kde sa za posledných 12 mesiacov podieľalo na rozhodovaní o fungovaní školy okolo 25 % a za dlhšie obdobie až takmer 50 % žiakov.

4.2 Školská klíma

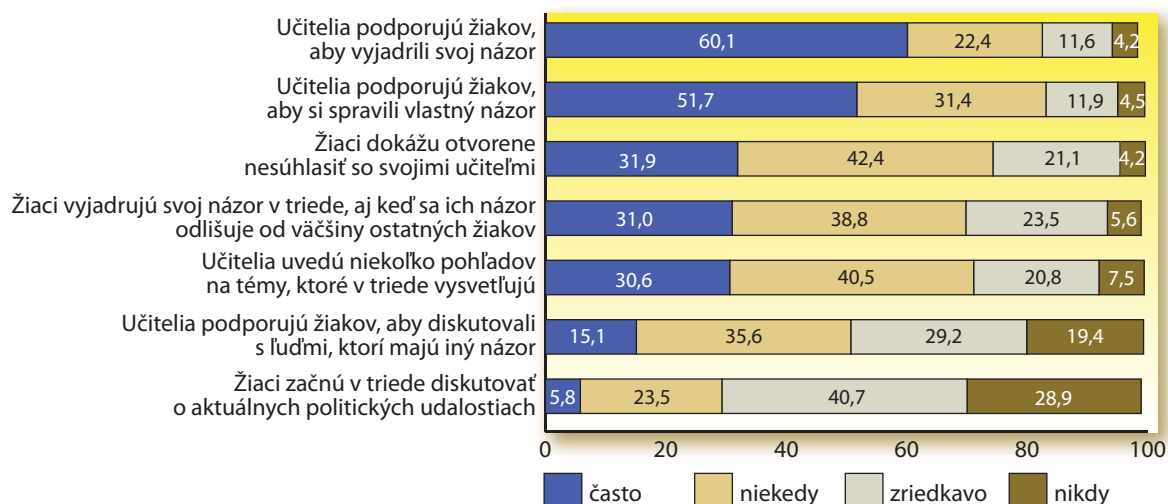
Kontext občianskeho formovania žiaka predstavuje aj školská klíma (graf č. 11, údaje na CD: príloha A, ot. č. 16). V tomto výskume 14-ročných žiakov sa školská klíma rozdelila na štyri podoblasti. Prvá z nich sa týka *otvorenosti diskusie* počas vyučovacích hodín.

Väčšina žiakov si vybrala kladné odpovede (často a niekedy). Možno z toho usúdiť, že učiteľ v zásade podporuje žiakov, aby vyjadrili vlastný názor, a dokonca žiaci dokážu vyjadriť svoj nesúhlas s názorom učiteľa. Učiteľ spravidla uvedie, že na niektoré otázky môžu existovať rozličné pohľady. Žiaci dokážu vysloviť svoj názor aj vtedy, keď je to menšinový názor. Oveľa menej však učitelia podporujú žiakov, aby diskutovali s ľuďmi, ktorí majú iný názor. V skutočnosti sa však v triede o aktuálnych politických udalostiach diskutuje veľmi málo.

Nesúhlas so svojím učiteľom dokážu prejavovať predovšetkým žiaci gymnázií (39,7 %), žiaci z rodín s vyšším SEI (38,1 %), z miest nad 30 000 obyvateľov (38 – 39 %), zo západného Slovenska, z Bratislavy a z Košíc (34,1 %). V základných školách, v malých obciach a mestečkách do 15 000 obyvateľov a najmä na východnom Slovensku to nie je až také bežné.

Graf č. 11. Výskyt situácií na vyučovaní počas diskusií o politických a spoločenských témach

(Údaje sú v percentách.)

Z medzinárodného hľadiska je tento jav implikujúci otvorenosť *školskej klímy* typickejší pre európske krajiny. V prípade krajín Južnej Ameriky (17,9 %) a Ázie a Oceánie (10,7 %) sa prípady prejavov nesúhlasu v diskusii medzi žiakmi a učiteľom vyskytujú zriedka.

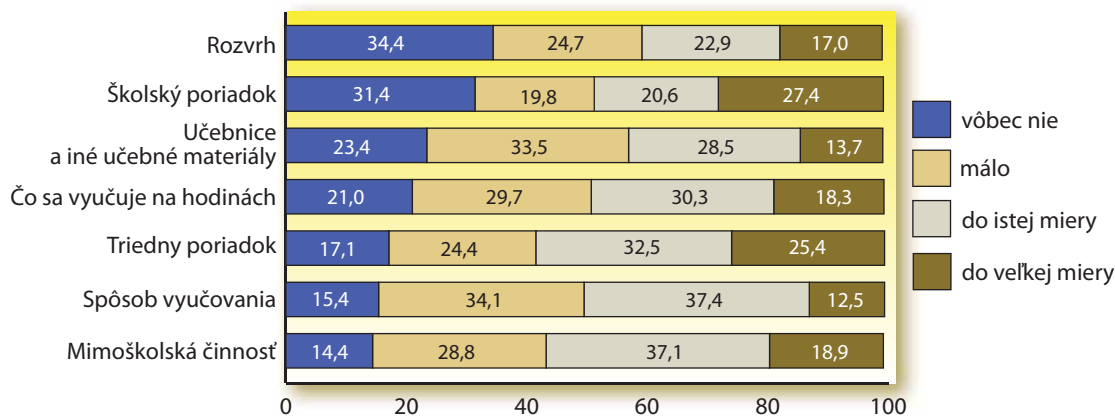
Skutočné prípady diskusie o politických problémoch na vyučovacej hodine sa na Slovensku nikdy nevyskytli na základných školách (30,9 %), v školách v obciach do 3 000 obyvateľov (34 %) a na východnom Slovensku (34,7 %).

Slovenská a Česká republika nevytvára až takú priaznivú školskú klímu pre diskusiu o politických udalostiach. Medzinárodné porovnania ukazujú, že v ostatných európskych krajinách, ale aj v Južnej Amerike a v Ázii a Oceánii (12 – 14 %) ide o priaznivejšiu situáciu v školskej klíme na formovanie žiakov ako samostatných a nezávislých osobností.

Druhá oblasť, ktorá nám pomáha pochopiť *školskú klímu*, sa týka vplyvu žiakov na *vnútorný chod školy*. K dispozícii máme niekoľko indikátorov, ktoré charakterizujú mieru rešpektovania názorov žiakov v škole (graf č. 12, údaje na CD: príloha A, ot. č. 17). Podľa údajov o tom, že v škole sa *vôbec nie* a *málo* berie na vedomie názor žiakov, sme zostavili nasledujúce témy do poradia. Predovšetkým konštatujeme, že celkové rozdiely medzi jednotlivými položkami, ktoré indikujú vnútorný chod školy, nie sú príliš veľké. Prehľad jednotlivých položiek ukazuje, že najmenej (odpovede *vôbec nie* a *málo*) sa rešpektuje názor žiakov v prípade *rozvrhu* a najviac v prípade *triedneho poriadku*:

1. rozvrh ..... 59,1 %,
2. učebnice a iné učebné materiály ..... 56,9 %,
3. školský poriadok..... 51,2 %,
4. čo sa vyučuje na hodinách ..... 50,7 %,
5. spôsob vyučovania..... 49,5 %,
6. mimoškolská činnosť..... 43,2 %,
7. triedny poriadok..... 41,5 %.

Graf č. 12. Miera akceptovania názorov žiakov pri diskusiách o nasledujúcich témach (Údaje sú v percentách.)

Z hľadiska pohlavia žiakov sme nespozorovali nejaké rozdiely v hodnotení školy a jej pripravenosti otvoriť priestor pre názory samotných žiakov. Najvýznamnejší trend kritického hodnotenia školy je skoro vo všetkých spomenutých indikátoroch podľa SEI rodiny žiakov. Napr. pri posudzovaní možnosti vyjadriť sa k rozvrhu uviedlo 28,5 % žiakov z rodín s nižším SEI odpoveď *vôbec nie*, ale spomedzi žiakov z rodín s vyšším SEI túto odpoveď uviedlo až 43,7 % žiakov. Podobne je to v prípade položky „čo sa vyučuje na hodinách“ – postoj *vôbec nie* sa vyskytol u 15,9 % žiakov z rodín s nižším SEI a žiaci z rodín s vyšším SEI ho uviedli v 30,2 % odpovedí. U tejto skupiny žiakov je teda väčší potenciál pre participáciu, ale nie je využívaný na spolurozhodovanie.

Výnimku predstavuje mimoškolská činnosť, pri ktorej 14 % žiakov z rodín s tromi odlišnými SEI uvádza rovnako, že nemajú žiadnu možnosť vyjadriť sa. Tento trend kritického hodnotenia možností ovplyvňovať vnútorný chod školy sa potom prenáša aj do rozdielov medzi žiakmi zo škôl podľa veľkosti obcí, do ktorých patria, a napokon aj do rozdielov medzi základnými školami a gymnáziami. Napríklad to, čo sa vyučuje na

hodinách, nemôžu podľa vlastných výpovedí ovplyvniť najmä žiaci z veľkých miest (26 – 31 %), ale aj gymnázií (33,3 %), zatiaľ čo v malých mestečkách si to myslí menší počet žiakov (17 – 19 %) a rovnako menej žiakov základných škôl (19,3 %). To je oblasť, ktorá sa nepokladá za doménu žiakov, (ale asi ani rodičov).

V oblasti mimoškolskej činnosti sú rozdiely v hodnotení možnosti ovplyvňovať chod školy nevýznamné, či už sa to týka chlapcov a dievčat, žiakov z malých a veľkých miest, či základných škôl a gymnázií.

Medzinárodné porovnávanie naznačujú rozdiely v niektorých položkách ovplyvňovania chodu školy prostredníctvom žiakov. V ČR majú žiaci skutočne neobyčajne silný pocit, že ich názory sa vôbec nezohľadňujú v prípade rozvrhu a školského poriadku (56 %), ale ani v prípade toho, čo sa vyučuje na hodinách (42 %) a aké učebnice sa používajú (30,7 %). Výnimku predstavuje mimoškolská činnosť, pri ktorej, úplne opačne, 8,9 % žiakov ČR signalizuje, že ich názory sa nerešpektujú. Ostatné krajiny EÚ dosahujú vo všetkých položkách podobné výsledky ako Slovenská republika. Krajiny Južnej Ameriky, Ázie a Oceánie sa nachádzajú na druhej strane škály, pretože takmer vo všetkých položkách o vplyve žiakov na chod školy cítia väčšie sebauspokojenie so svojimi možnosťami. Napríklad pri rozvrhu dosahujú odpovede vôbec nie 14 – 7 %, v prípade školského poriadku 10 – 14 %, v prípade školských učebníc 6 – 12 %. Teda všetky výsledky v kategórii vôbec nie sú o 10 – 20 % nižšie a môžeme ich označiť ako rádovo lepšie, ako je to v prípade Slovenska a ostatných krajín EÚ.

Všeobecne platí, že možnosť žiakov na Slovensku i v ostatných krajinách EÚ ovplyvňovať to, čo sa deje v škole, je skôr obmedzená. Subjektívne sú na tom najhoršie žiaci Českej republiky, ktorí majú tendenciu formulovať svoje obmedzené možnosti najradikálnejšie.

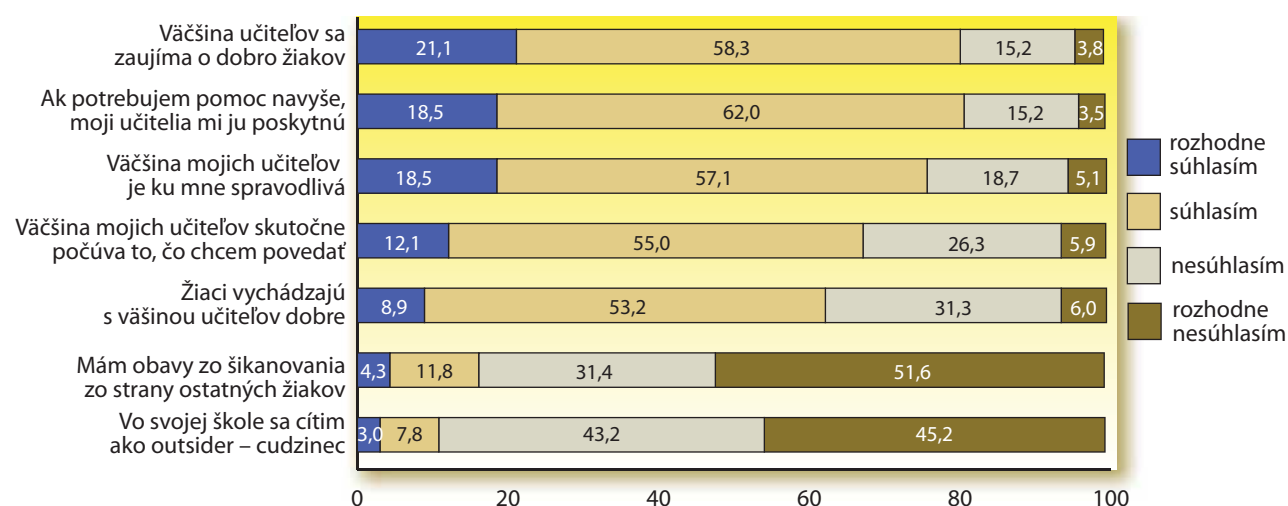
Ďalšou témou je hodnotenie vzťahov žiakov a učiteľov (graf č. 13, údaje na CD: príloha A, ot. č. 18). Niektoré indikátory, ktoré mal výskum k dispozícii, vyjadrujú skôr celkovú úroveň hodnotenia vzťahu žiaka ku škole a k ostatným žiakom. Samotné poradie hodnotenia učiteľov žiakmi na najsilnejšej postojovej kategórii rozhodne súhlasím posunulo do našej pozornosti také kvality učiteľov, ako je ich záujem o žiaka, spravodlivosť pri hodnotení, ochota pomôcť, pripravenosť načúvať problémom žiaka a snaha dobre vychádzať so svojimi žiakmi:

1. väčšina učiteľov sa zaujíma o dobro žiakov..... 21,1 %,
2. väčšina mojich učiteľov je ku mne spravodlivá..... 18,5 %,
3. ak potrebujem pomoc navyše, moji učitelia mi ju poskytnú ..... 18,5 %,
4. väčšina mojich učiteľov skutočne počúva to, čo chcem povedať ..... 12,1 %,
5. žiaci vychádzajú s väčšinou učiteľov dobre..... 8,9 %,
6. mám obavy zo šikanovania zo strany ostatných žiakov ..... 4,3 %,
7. v mojej škole sa cítim ako outsider – cudzinec ..... 3,0 %.

Ak si zvolíme z tejto palety kvalít učiteľa jeho spravodlivosť k žiakovi ako špecifický dôležitý indikátor jeho učiteľskej roly, zistíme, že túto hodnotu oceňujú mierne viac dievčatá ako chlapci, viac žiaci základných škôl ako gymnázií, viac žiaci z rodín s nižším SEI a žiaci zo škôl z menších obcí a miest. Spravodlivosť

Graf č. 13. **Vzťahy s učiteľmi a spolužiakmi**

(Údaje sú v percentách.)

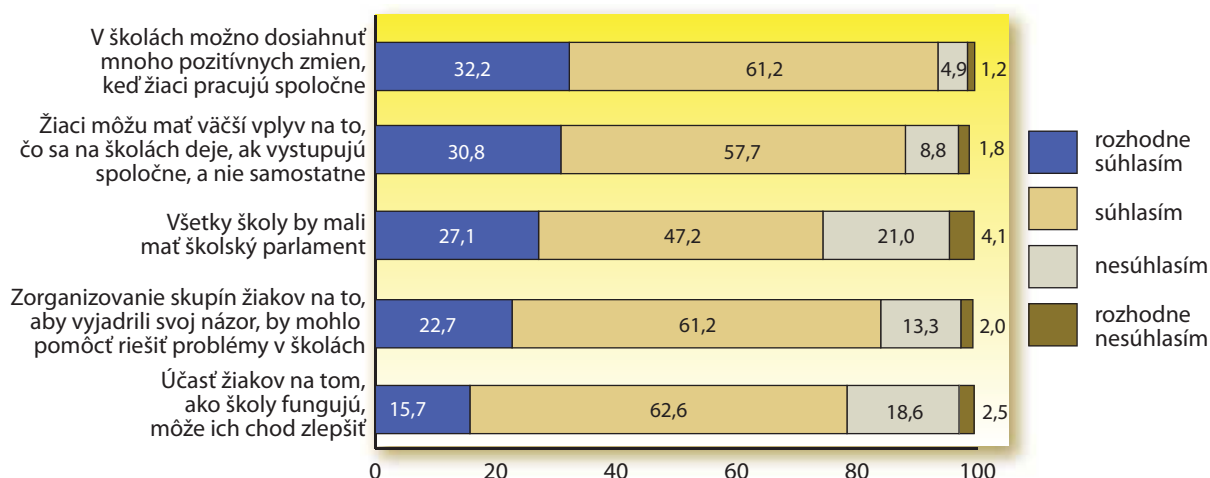
učiteľov v 23 krajinách EÚ je však podľa žiakov o kvalitatívny stupeň vyššia ako v SR (o 10 %), ale napodiv ani táto úroveň nezostáva neprekonateľnou. Žiaci Ázie a Oceánie (34,8 %) a dokonca žiaci Južnej Ameriky (43,6 %) jednoznačne hodnotia oveľa častejšie svojich učiteľov ako spravodlivých.

Z hľadiska aktuálnosti trendu šikanovania celkovo na Slovensku vyslovilo svoje obavy v tomto zmysle 16,1 % žiakov. Šikanovania sa obávajú viac dievčatá ako chlapci, viac žiaci zo základných škôl a žiaci z rodín s nižším SEI, najmä žiaci zo škôl v malých mestečkách do 3 000 obyvateľov, ba o niečo viac na východnom a strednom ako na západnom Slovensku. Výsledky naznačujú, že v porovnateľných krajinách ako v Česku (18 %) a v krajinách EÚ (19 %) je obava o niečo málo vyššia. Relatívne hrozivejšie sa javí táto obava v Južnej Amerike (21,8 %) a najmä v Ázii a Oceánii (28,8 %).

Posledná škála v tejto oblasti sa zaoberá účasťou žiaka na chode školy špecifickým spôsobom – prostredníctvom spoločných akcií spolužiakov. Najčastejšie rozhodne súhlasia alebo súhlasia s možnosťami, ktoré sú uvedené v grafe č. 14 (údaje na CD: príloha A, ot. č. 19).

Graf č. 14. **Participácia žiakov na dianí v škole**

(Údaje sú v percentách.)

Žiaci si uvedomujú, že spoločné úsilie má veľký význam pre pozitívne zmeny v škole a má väčší efekt ako individuálny počin žiaka. Považujú za dôležité organizovať sa do skupín, aby tak mohli artikulovať spoločný názor na problémy v škole. Samotná reálna účasť žiakov na fungovaní školy môže podľa ich vyjadrení chod školy zlepšiť. Neznamená to však, že všetci žiaci tieto spoločné problémy a ich spoločné riešenia spájajú so školským parlamentom či žiackou školskou radou. S touto samosprávnou inštitúciou na Slovensku rozhodne súhlasia predovšetkým žiaci gymnázií. Zaujímavé je, že tento názor zastáva viac žiakov zo škôl v stredne veľkých mestách. Menej stúpcov má školský parlament vo veľkých a v najmenších mestách. Z medzinárodného hľadiska ide o školskú inštitúciu samosprávnej demokracie, ktorá nie je tak rozhodne požadovaná v Česku a na Slovensku (27 %), ako v ostatných krajinách EÚ (41,5 %) alebo dokonca na iných kontinentoch (46 – 49 %). To demonštruje rozdiel medzi tradičnými demokraciami a posttotalitnými krajinami v EÚ. Je to signál nedostatočného vnímania potreby samosprávnej demokracie s účasťou žiakov na školách.

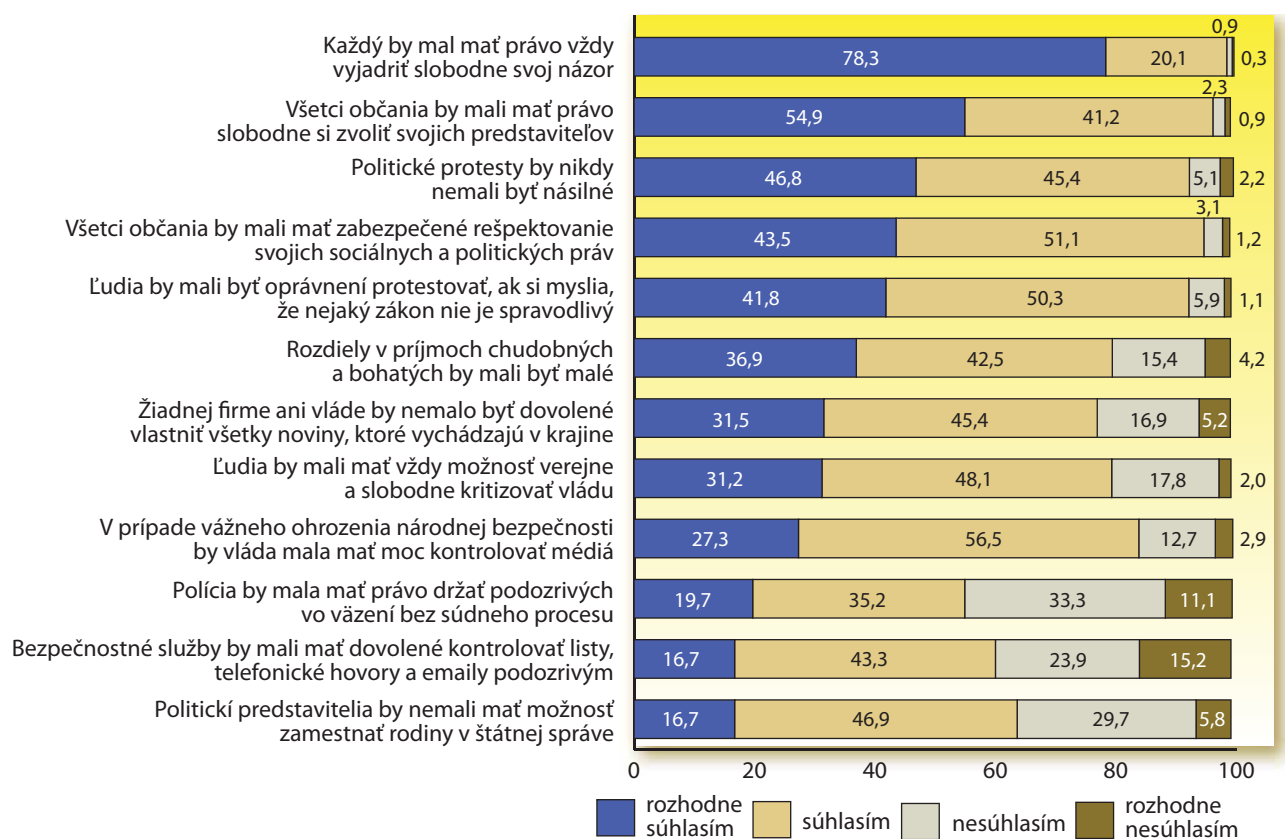
4.3 Vzťah občanov k spoločnosti

Podobne ako v predchádzajúcich okruhoch problematiky postojov 14-ročných žiakov, aj v oblasti vzťahov občanov a spoločnosti máme k dispozícii údaje za relatívne samostatné podoblasti (graf č. 15, údaje na CD: príloha A, ot. č. 20). Prvou z nich je *podpora demokratických hodnôt* a druhá sa venuje *tradičiam občianskej kultúry*.

Všetci žiaci sa zhodujú v názore, že fungovanie demokratickej spoločnosti sa spája nielen s hodnotou slobody prejavu alebo slobodnej voľby zástupcov, ale aj s hodnotou sociálnych a politických práv občanov – odpovede *rozhodný súhlas* a *súhlas*:

- každý by mal mať právo vždy vyjadriť slobodne svoj názor ..... 98,4 %,

Graf č. 15. Podpora demokratických hodnôt a vnímanie občianskej spoločnosti žiakmi (Údaje sú v percentách.)

- všetci občania by mali mať právo slobodne si zvoliť svojich predstaviteľov ..... 96,1 %,
- všetci ľudia by mali mať zabezpečené rešpektovanie svojich sociálnych a politických práv..... 94,6 %,
- rozdiely v príjmoch chudobných a bohatých by mali byť malé ..... 79,4 %.

Na približne rovnakej úrovni umiestnili žiaci práva občanov na verejné protesty proti nespravodlivosti a kritiku vlády a iných orgánov štátnej správy, pričom prevažuje stanovisko, že tieto politické aktivity občanov voči štátu by nemali byť násilné:

- ľudia by mali byť oprávnení protestovať, ak si myslia, že nejaký zákon nie je spravodlivý ..... 92,1 %,
- politické protesty by nikdy nemali byť násilné ..... 92,2 %,
- ľudia by mali mať vždy možnosť verejne a slobodne kritizovať vládu..... 79,3 %.

Kritika vládnej moci rezonuje ako neodňateľné občianske právo najmä u chlapcov (38,9 %) a menej u dievčat (23,7 %), viac u žiakov gymnázií (38,2 %) a menej u žiakov ZŠ (30,2 %), predovšetkým však u žiakov z rodín s vyšším SEI (42,1 %). Z medzinárodného hľadiska sa neobjavili podstatnejšie rozdiely v akceptácii tohto občianskeho práva, pričom SR a ČR v postojoch žiakov dosahujú rovnakú hladinu.

Na základe výskumu môžeme potvrdiť, že žiaci si uvedomujú vládu ako orgán moci s právom uplatniť v špecifických prípadoch ohrozenia národnej bezpečnosti voči občanom aj obmedzenia alebo násilie. Tieto oprávnenia štátnej moci voči občanom sú však žiakmi akceptované na podstatne nižšej úrovni (kontrola médií, kontrola komunikácie občanov) a končia vlastne skôr nesmelým odmietnutím práva štátu obmedzovať osobnú slobodu občanov nezákonným spôsobom. S obmedzeniami slobody občanov zo strany štátu súhlasia v niektorých špecifických prípadoch:

- v prípade vážneho ohrozenia národnej bezpečnosti by vláda mala mať moc kontrolovať médiá ..... 83,8 %,

- bezpečnostné služby by mali mať dovolené kontrolovať listy, telefonické hovory a emaily každému, kto je podozrivý z ohrozenia národnej bezpečnosti ..... 60,0 %,
- polícia by mala mať právo držať ľudí, podozrivých z ohrozenia národnej bezpečnosti, vo väzení bez súdneho procesu ..... 54,9 %.

Pre relatívne malú časť žiakov môže byť celkom akceptovateľná možnosť, že by vládna moc a jej bezpečnostné služby kontrolovali v nejakom krajnom prípade ich telefonické rozhovory a elektronickú poštu. Žiaci na Slovensku pripúšťajú takúto možnosť postojom rozhodne súhlasím (16,7 %) rovnako ako žiaci v Česku (15,9 %). Pri porovnaní so žiakmi z iných krajín je to menej, najmä však pri porovnaní so žiakmi z Južnej Ameriky (33,5 %). Menej súhlasia dievčatá ako chlapci, ale skutočne významnejší rozdiel sa črtá medzi žiakmi podľa SEI rodiny (vyšší 13,3 %) a najmä u žiakov podľa typu školy: rozhodne súhlasí s takouto kontrolou iba 8,6 % žiakov gymnázií, ale až 17,8 % žiakov základných škôl.

Napokon sme získali údaje o citlivosti žiakov na uplatňovanie neprijateľných mocenských nástrojov, ktorými zástupcovia ľudu zneužívajú svoje získané postavenie v informačnej manipulácii s verejnou mienkou alebo pri získaní neoprávnených sociálno-ekonomických výhod pre svoju rodinu a príbuzenstvo (rodinkárstvo – nepotizmus):

- žiadnej firme ani vláde by nemalo byť dovolené vlastniť všetky noviny, ktoré vychádzajú v krajine..... 76,9 %,
- politickí predstavitelia by nemali mať možnosť zamestnať svojich rodinných príslušníkov v štátnej správe ..... 62,6 %.

Zneužívanie moci v podobe rodinkárstva je odmietané rovnomerne všetkými skupinami žiakov Slovenska a primerane vo všetkých skúmaných krajinách. Inak to je v prípade zneužívania moci prostredníctvom mediálnej manipulácie verejnosťou. Rozhodne súhlasia s odmietnutím takejto koncentrácie médií v jedných rukách žiaci na Slovensku, v Česku alebo v ostatných krajinách EÚ (30 – 31 %). Podobné obavy prejavuje menej žiakov Južnej Ameriky (26,6 %) a Ázie a Oceánie (15,6 %).

Vlastnenie médií záujmovými alebo politickými skupinami ako indikácia ich zneužívania pri manipulácii s verejnosťou nemusí byť až tak dôverne známa skúmaným žiakom. Dokážu to zhodnotiť lepšie chlapci (34,3 %) ako dievčatá, ale predovšetkým žiaci gymnázií (44,5 %). Menej tomu rozumejú žiaci východného Slovenska (23,8 %) a žiaci zo škôl v obciach do 3 000 obyvateľov. Najväčší odstup voči vlastneniu všetkých novín v krajine vládou alebo firmami prejavili žiaci z rodín s vyšším SEI (40,9 %), potom so stredným SEI (31,8 %) a napokon s nízkym SEI (26,9 %). Máme tu ďalší prejav vplyvu SEI rodiny žiakov s konzekvenciami pre edukatívnu funkciu školy. Oblasť zneužívania médií v prospech nejakých skupín alebo vlády by si iste zaslúžila väčšiu pozornosť občianskej výchovy.

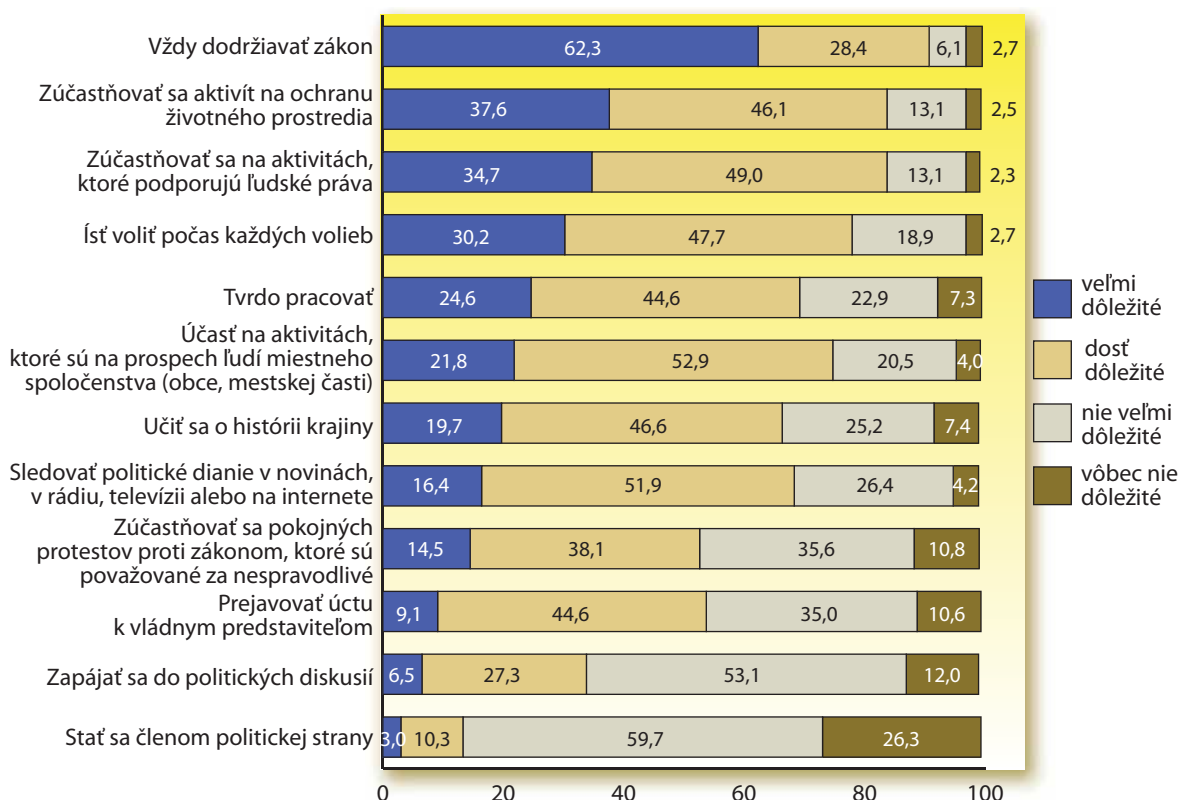
Ďalšia oblasť sa venuje predstavám žiakov o tzv. dobrom dospelom občanovi (graf č. 16, údaje na CD: príloha A, ot. č. 21). Žiaci mali možnosť ohodnotiť dôležitosť vybraných občianskych aktivít pre fungovanie demokratickej spoločnosti. Výsledky sú adekvátne normatívnym očakávaniam demokratickej spoločnosti, ktoré od občana požadujú dodržiavanie zákonov, podporu ľudských práv a ochranu životného prostredia. Súčasne však, aj keď na nižšom stupienku, sa v rebríčku dôležitosti vybavenia dobrého dospelého občana umiestnili politické aktivity, ktorými sa rozhoduje o podobe zastupiteľskej a samosprávnej demokracie. Napokon, ako je to už tradičné, malá časť žiakov prikladá dôležitosť politickej participácii prostredníctvom členstva v politickej strane.

Po sčítaní hodnotení *dôležité* a *veľmi dôležité* dostaneme nasledovné výsledky

- vždy dodržiavať zákon..... 90,7 %,
- zúčastňovať sa aktivít na ochranu životného prostredia ..... 83,7 %,
- zúčastňovať sa na aktivitách, ktoré podporujú ľudské práva ..... 83,7 %,
- ísť voliť počas každých volieb ..... 77,9 %,
- účasť na aktivitách, ktoré sú na prospech ľudí miestneho spoločenstva (obce, mestskej časti) ..... 74,7 %,
- tvrdo pracovať ..... 69,2 %,

Graf č. 16. Dôležitosť prejavov správania dobrého občana

(Údaje sú v percentách.)

- sledovať politické dianie v novinách, v rádiu, televízii alebo na internete ..... 68,3 %,
- učiť sa o histórii krajiny ..... 66,3 %,
- prejavovať úctu k vládnym predstaviteľom ..... 53,7 %,
- zúčastňovať sa pokojných protestov proti zákonom, ktoré sú považované za nespravodlivé..... 52,6 %,
- zapájať sa do politických diskusií ..... 33,8 %,
- stať sa členom politickej strany ..... 13,3 %.

Z prvej skupiny charakteristík dobrého dospelého občana si povšimnime dôležitosť účasti na voľbách. Z medzinárodného hľadiska považujú žiaci na Slovensku túto aktivitu dobrého dospelého občana za veľmi dôležitú (32,6 %) na porovnateľnej úrovni s ostatnými krajinami EÚ (36,0 %). Nedosahujú výsledky žiakov Južnej Ameriky (60,9 %) a Ázie a Oceánie (66,5 %), ale v tomto prípade prejavili oveľa väčšiu dôveru k demokratickej procedúre voľby zástupcov ľudu ako v prípade žiakov ČR (18,3 %). Celková úroveň dôležitosti účasti na voľbách dosahuje v Českej republike z hľadiska dobrého občana 67,8 % (SR až 77,9 %).

Osobitnú pozornosť si zaslúži predstava žiakov o dôležitosti tvrdej práce v charakteristike dobrého dospelého občana. Na Slovensku sa z celkovej akceptácie tejto hodnoty (62,9 %) ocitlo v hodnotiacej kategórii je to veľmi dôležité 24,6 % žiakov. Dosť podobné to je aj v prípade ostatných krajín EÚ, kde žiaci považujú „tvrdú prácu“ pre dobrého občana za veľmi dôležitú (32,8 %). V prípade Južnej Ameriky (47,3 %) a Ázie a Oceánie (52,9 %) máme už isté pochybnosti, ktoré sa v prípade Českej republiky (66,8 %) už menia na celý komplex otázok smerujúcich nielen k priebehu výskumnej akcie, ale aj k podstatnejšiemu zamysleniu sa nad interpretáciou tohto zistenia. To, čo vieme z našich výskumných údajov, naznačuje, že „tvrdá práca“ je hodnota takmer rovnako preferovaná chlapcami ako dievčatami, ale je menej blízka žiakom gymnázií (14,6 %) a viac blízka žiakom z rodín s nižším SEI (29,6 %) a žiakom pochádzajúcim zo škôl v obciach do 3 000 obyvateľov (29,5 %).

Nemožno sa ubrániť dojmu, že interpretácia a porozumenie pojmu „tvrdá práca“ u žiakov SR a ČR je odlišné. Vyžaduje to sémantickú analýzu pojmu v rozličných skupinách žiakov Slovenska.

4.4 Vzťah žiakov k spoločnosti

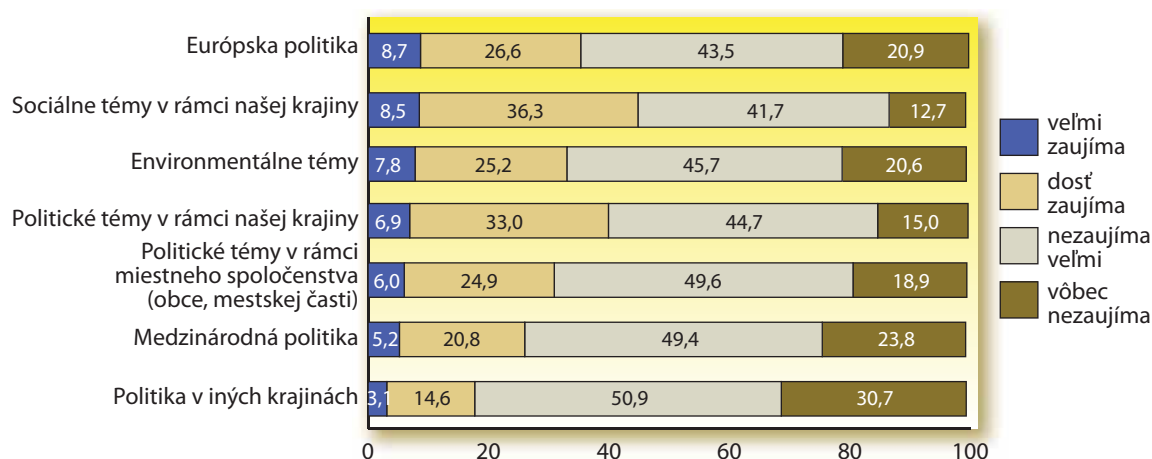
Na rozdiel od predchádzajúcej kapitoly, táto oblasť sa prezentuje dvoma okruhmi. Prvý sa zaoberá záujmom žiakov o *politické a sociálne témy* a druhý nás informuje o *sebahodnotení žiakov, presnejšie svojej orientácie v politike a svojej pripravenosti zapojiť sa do politiky*.

V štruktúre záujmu o sociálne a politické témy (graf č. 17, údaje na CD: príloha A, ot. č. 22) u žiakov na Slovensku dominujú sociálne a vnútropolitické témy (*veľmi a dosť zaujímajú*):

- sociálne témy v rámci našej krajiny..... 44,8 %,
- politické témy v rámci našej krajiny..... 39,9 %,
- európska politika ..... 35,3 %,
- environmentálne témy ..... 33,0 %,
- politické témy v rámci tvojho miestneho spoločenstva (obce, mestskej časti) ..... 30,9 %,
- medzinárodná politika ..... 26,0 %,
- politika v iných krajinách ..... 17,7 %.

Graf č. 17. Záujem o politické a sociálne témy

(Údaje sú v percentách.)

Najmenej sa slovenskí žiaci zaujímajú o medzinárodnú politiku a politiku v iných krajinách. O domáce sociálne témy sa *veľmi zaujímajú žiaci* bez rozdielov, s výnimkou žiakov v školách na východnom Slovensku (10,4 %). Sú to však skôr symptomatické tendencie ako významné rozdiely. Slovenskí a českí žiaci sa približne rovnako *veľmi zaujímajú* (8 %) o domáce sociálne témy otázky vo vlastnej krajine. Porovnanie s ostatnými krajinami EÚ (15,8 %), Áziou a Oceániou (24,8 %), ale najmä Južnou Amerikou (28,2 %) ukazuje, že záujem o isté otázky sa môže viazať na reálne pocitované nedostatky a potreby žiakov.

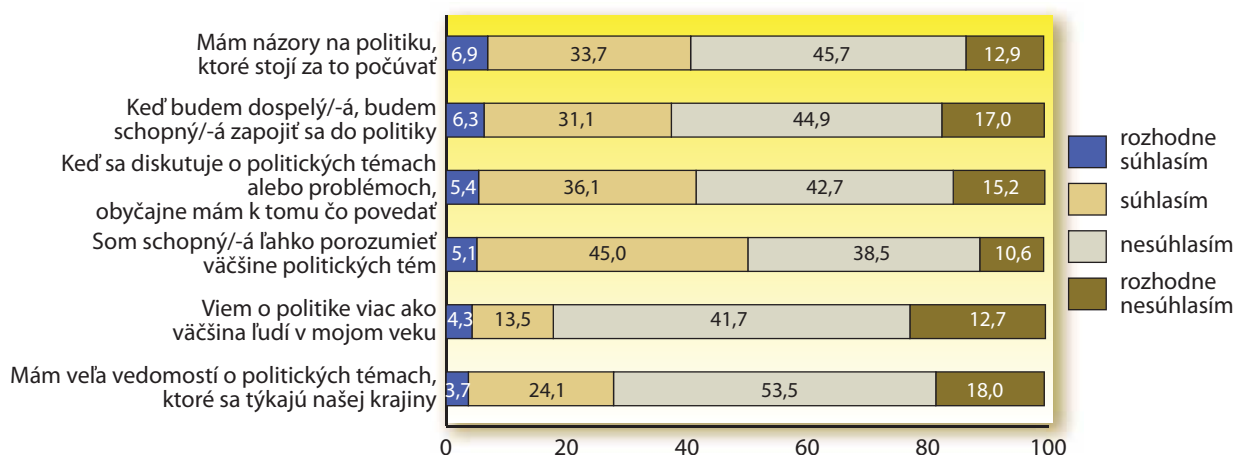
S mladými ľuďmi všeobecne sa spájajú *environmentálne témy*. Ak si porovnáme podiel žiakov, ktorí vyjadrili veľký záujem o environmentálne témy na Slovensku (7,8 %) s podielom takýchto žiakov v Čechách (22,2 %), ale aj v ostatných krajinách EÚ (29,7 %) či dokonca v Južnej Amerike (43,7 %) a v Ázii a Oceánii (42,7 %), musíme smutne skonštatovať, že slovenskí žiaci nedokážu nájsť pre environmentálne témy primeranejšie miesto vo svojej hodnotovej orientácii. Pozoruhodné je, že rovnako chlapci aj dievčatá sa o tieto otázky zaujímajú menej ako žiaci gymnázií.

Napokon sme sa snažili zistiť, ako žiaci oceňujú svoju *pripravenosť na politický a občiansky život v dospelosti* (graf č. 18, údaje na CD: príloha A, ot. č. 23). Z výsledkov je zrejmé, že žiaci sa domnievajú, že dokážu nielen politike porozumieť, ale ju aj hodnotiť, formulovať politické názory, ba dokonca menšia časť je pripravená aktívne sa jej zúčastniť. Hovoria o tom nasledujúce výsledky žiakov (spočítané odpovede *rozhodne súhlasím a súhlasím*):

- som schopný/-á ľahko porozumieť väčšine politických tém..... 50,1 %,
- keď sa diskutuje o politických témach alebo problémoch, obyčajne mám k tomu čo povedať ..... 41,5 %,
- mám názory na politiku, ktoré stojím za to počúvať ..... 40,6 %.

Graf č. 18. Orientácia žiakov v politike

(Údaje sú v percentách.)

- keď budem dospelý/-á, budem schopný/-á zapojiť sa do politiky 37,4%,
- mám veľa vedomostí o politických témach, ktoré sa týkajú našej krajiny ..... 27,8 %,
- viem o politike viac ako väčšina ľudí v mojom veku ..... 17,8 %.

Medzinárodné komparácie napodiv ukazujú, že žiaci z Južnej Ameriky (55,1 %) i Ázie a Oceánie (69,3 %), ale aj z ostatných krajín EÚ (52,0 %) proklamujú schopnosť v dospelosti sa zapojiť do politiky viac ako žiaci na Slovensku (37,4 %) či v Česku (9,6 %). Takže medzi porozumením politike a diskusií o politike na jednej strane a schopnosťou zapojiť sa do politiky je u našich žiakov väčší rozdiel ako v prípade žiakov iných krajín EÚ.

4.5 Názory na rovnosť mužov a žien a tolerancia k menšinám

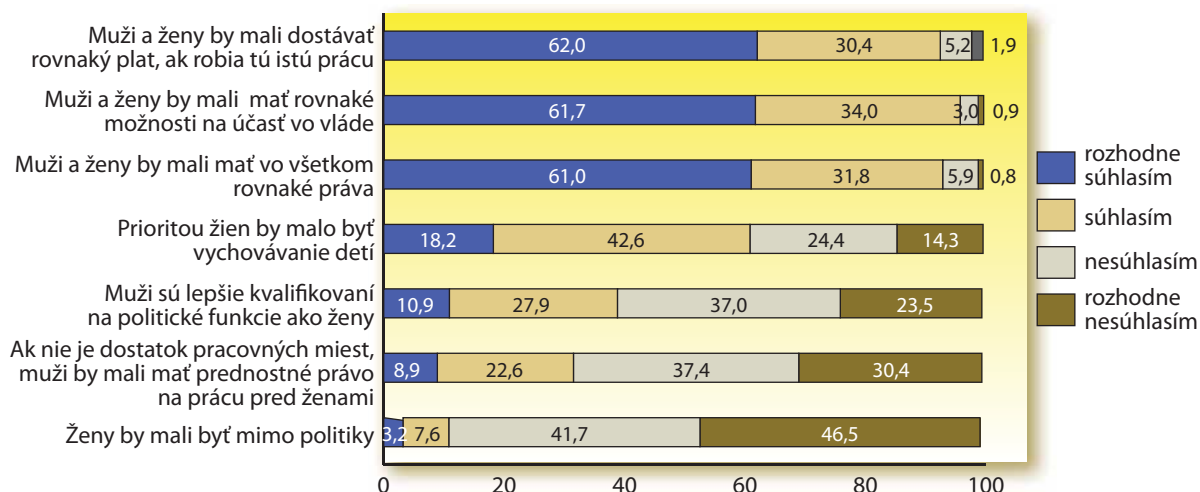
Výskum sa venuje aj osobitne citlivej oblasti spoločenského života, ako je rovnosť pohlaví, etnických skupín a prisťahovalcov.

Žiaci dostali najprv možnosť prejaviť svoje názory na rolu a práva žien v spoločnosti, na účasť žien v politike a v pracovnom procese (graf č. 19, údaje na CD: príloha A, ot. č. 24). V grafe č. 20 možno vidieť, že pozícia Slovenska je významne pod priemernými výsledkami krajín ICCS. Je to teda stále aktuálna téma, ktorej treba venovať adekvátnu pozornosť aj v občianskej výchove. Nasledujúca analýza naznačuje, akým smerom by sa mala uberať diskusia žiakov, aby pochopili silu stereotypov a ich spoločenskú podmienenosť.

Celkovo sa potvrdilo, že 14-roční žiaci podporujú rovnosť mužov a žien, či už sa to týka ich občianskych práv alebo účasti vo vláde. Zhoda je aj v tom, že ak muži a ženy vykonávajú rovnakú prácu, mali by dostávať aj rovnakú mzdu, i v tom, že ženy by mali byť v politike.

Graf č. 19. Postoje k rodovej rovnosti

(Údaje sú v percentách.)

Staré stereotypy sa prejavia až vtedy, keď sa to týka ich tradičnej roly výchovy detí a vtedy, keď rastúca nezamestnanosť likviduje pracovné príležitosti a objavuje sa tradičná argumentácia o otcovi ako živiteľovi rodiny. Až 80,5 % chlapcov, ale aj 61,6 % dievčat sa vyjadrilo, že prioritou žien je výchova detí. Až 38,8 % chlapcov, ale ešte aj 25 % dievčat sa domnieva, že muži by mali mať prednosť získať pracovné miesta v krízovom období ich nedostatku. Na základe interpretácie a hodnotenia týchto výsledkov by sme sa mali počas vyučovania občianskej výchovy a spoločenskovedných predmetov sústrediť skôr na výraznejšie zmeny v postojoch dievčat.

Graf č. 20. Postoje žiakov k rovnosti pohlaví.

(Údaje boli štandardizované na 50 bodov so štandardnou odchýlkou 10 bodov.)

Krajina	Všetci žiaci		Dievčatá		Chlapci		Rozdiely dievčatá – chlapci		30	40	50	60	70
	Skóre	(SD)	△	(SD)	(SD)	(SD)							
Rakúsko	51,7	(0,3)	△	56,1 (0,3)	47,3 (0,3)	-8,8 (0,4)							
Belgicko (Flámsko) †	52,2	(0,3)	△	55,7 (0,4)	48,9 (0,3)	-6,8 (0,4)							
Bulharsko	45,8	(0,3)	▼	48,7 (0,3)	42,8 (0,3)	-5,9 (0,4)							
Čile	51,1	(0,3)	△	54,1 (0,4)	48,0 (0,3)	-6,2 (0,4)							
Taiwan	55,5	(0,2)	▲	58,6 (0,2)	52,5 (0,2)	-6,2 (0,3)							
Columbia	49,3	(0,2)	▽	50,5 (0,3)	48,0 (0,3)	-2,5 (0,3)							
Cyprus	47,8	(0,2)	▽	53,1 (0,3)	42,7 (0,2)	-10,4 (0,4)							
Česká republika †	48,0	(0,2)	▽	50,9 (0,3)	45,6 (0,2)	-5,3 (0,3)							
Dánsko †	54,3	(0,2)	▲	57,5 (0,2)	50,6 (0,3)	-6,9 (0,4)							
Dominikánska rep.	43,5	(0,2)	▼	44,5 (0,3)	42,3 (0,2)	-2,2 (0,4)							
Anglicko ‡	53,2	(0,3)	▲	56,4 (0,3)	49,7 (0,4)	-6,7 (0,4)							
Estónsko	48,9	(0,3)	▽	51,3 (0,3)	46,5 (0,2)	-4,8 (0,3)							
Fínsko	53,3	(0,2)	▲	58,1 (0,2)	48,3 (0,4)	-9,9 (0,4)							
Grécko	50,1	(0,3)		54,5 (0,4)	45,4 (0,3)	-9,2 (0,4)							
Guatemala ¹	48,9	(0,3)	▽	50,8 (0,4)	47,2 (0,4)	-3,6 (0,4)							
Indonézia	42,3	(0,2)	▼	43,6 (0,2)	41,0 (0,2)	-2,5 (0,2)							
Írsko	54,3	(0,3)	▲	58,5 (0,3)	50,3 (0,4)	-8,2 (0,4)							
Taliansko	51,7	(0,2)	△	55,4 (0,2)	48,4 (0,3)	-7,0 (0,3)							
Kórejská republika ¹	50,5	(0,2)	△	53,8 (0,2)	48,0 (0,2)	-5,8 (0,3)							
Lotyšsko	45,9	(0,2)	▼	48,1 (0,3)	43,8 (0,3)	-4,4 (0,3)							
Lichtenštajnsko	53,2	(0,7)	▲	57,7 (0,6)	48,7 (0,9)	-9,0 (1,0)							
Litva	48,2	(0,2)	▽	51,0 (0,3)	45,6 (0,3)	-5,4 (0,4)							
Luxembursko	51,6	(0,2)	△	54,8 (0,2)	48,3 (0,3)	-6,6 (0,3)							
Malta	51,3	(0,3)	△	55,5 (0,4)	47,0 (0,3)	-8,5 (0,4)							
Mexiko	45,4	(0,1)	▼	47,2 (0,2)	43,6 (0,1)	-3,6 (0,2)							
Nový Zéland †	52,0	(0,4)	△	55,0 (0,4)	48,7 (0,5)	-6,3 (0,6)							
Nórsko †	53,5	(0,2)	▲	56,8 (0,3)	50,2 (0,3)	-6,6 (0,4)							
Paraguay ¹	48,6	(0,2)	▽	50,5 (0,3)	46,4 (0,3)	-4,1 (0,4)							
Poľsko	47,5	(0,3)	▽	51,2 (0,3)	43,8 (0,2)	-7,4 (0,4)							
Ruská federácia	43,6	(0,1)	▼	45,4 (0,2)	41,8 (0,2)	-3,6 (0,3)							
Slovenská republika ²	48,0	(0,2)	▽	50,2 (0,3)	45,7 (0,3)	-4,5 (0,4)							
Slovinsko	51,8	(0,2)	△	56,5 (0,2)	47,2 (0,4)	-9,3 (0,4)							
Španielsko	54,5	(0,3)	▲	57,0 (0,3)	51,9 (0,4)	-5,1 (0,4)							
Švédsko	55,3	(0,3)	▲	59,1 (0,2)	51,5 (0,4)	-7,7 (0,4)							
Švajčiarsko †	52,4	(0,3)	△	56,1 (0,3)	48,8 (0,4)	-7,3 (0,4)							
Thajsko †	43,5	(0,2)	▼	45,1 (0,2)	41,8 (0,2)	-3,3 (0,3)							
Priemer krajín ICCS	50,0	(0,0)		53,0 (0,0)	46,9 (0,1)	-6,1 (0,1)							

( ) V zátvorkách je uvedená štandardná chyba.

■ Priemerné hodnoty dievčat ± interval spoľahlivosti

■ Priemerné hodnoty chlapcov ± interval spoľahlivosti

Národný priemer

▲ Viac ako 3 body nad priemer krajín ICCS

▼ Viac ako 3 body pod priemer krajín ICCS

△ Významne nad priemer krajín ICCS

▽ Významne pod priemer krajín ICCS

Zdroj: ICCS 2009 International report: Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary school students in 38 countries. IEA 2010. s. 98.

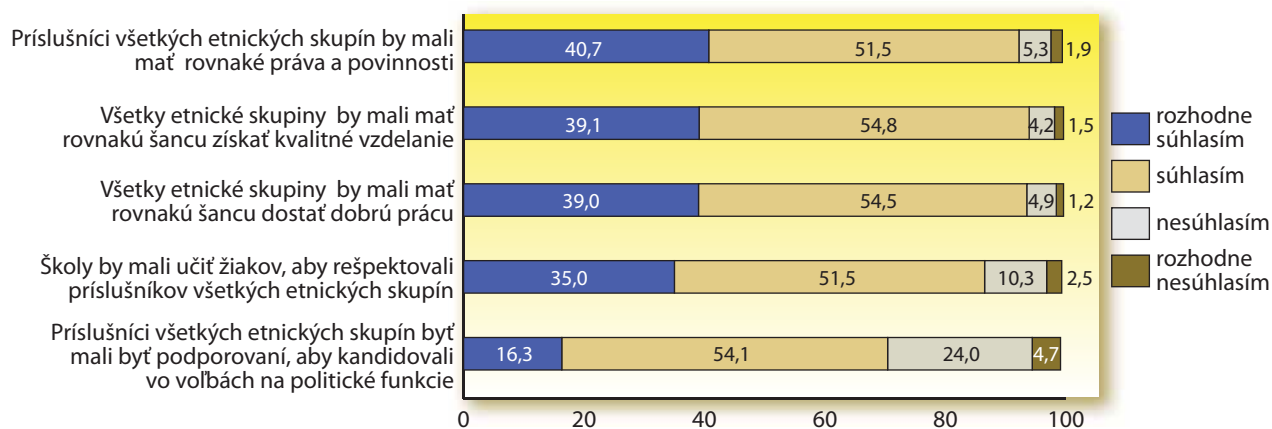
V tejto oblasti sa slovenskí žiaci v ničom nelíšia od svojich rovesníkov v EÚ, ale ani od žiakov krajín Južnej Ameriky a Ázie a Oceánie.

Podobne sa skúmali názory žiakov na rovnosť etnických skupín v oblasti vzdelania, získania práce a občianskych práv a povinností (graf č. 21, údaje na CD: príloha A, ot. č. 25).

Výsledky sú podobné ako sme ich zaznamenali v prípade rovnosti pohlaví. Prejavila sa relatívne vysoká

Graf č. 21. **Postoje k etnickým menšinám**

(Údaje sú v percentách.)

podpora rovnosti etnických skupín pri získaní kvalitného vzdelania a dobrej práce, vstupu do politiky a súhlas prejavili žiaci aj s úlohou školy v tejto oblasti. Ak existujú nejaké rozdiely medzi žiakmi podľa pohlavia, typov škôl, sú veľmi malé, ale platí, že podpora a tolerancia etnických skupín je vyššia u dievčat, študentov z gymnázií a u žiakov z rodín s vyšším SEI.

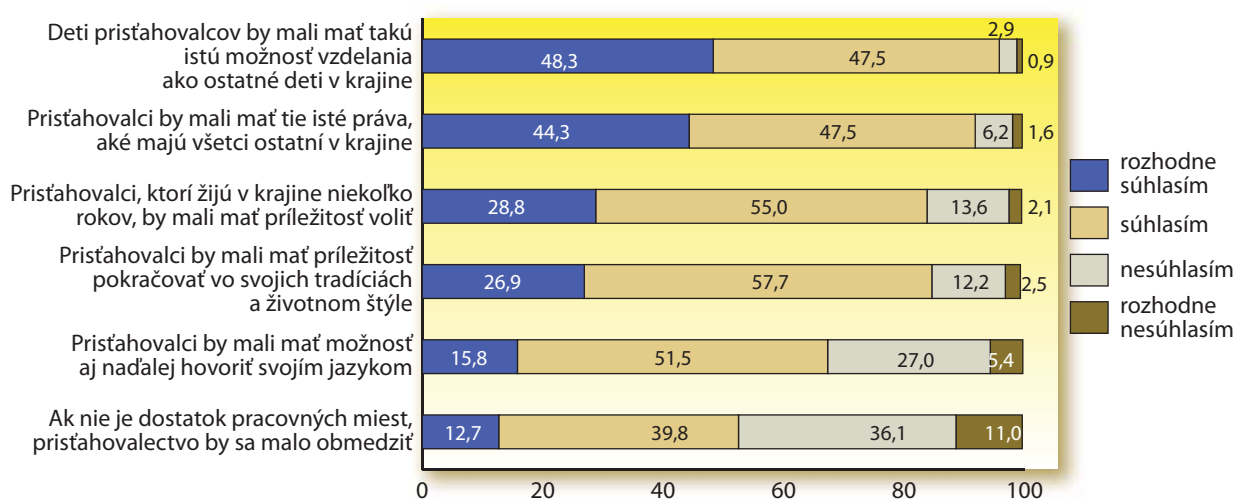
Z medzinárodného hľadiska sú celkové výsledky súhlasu podobné najmä v európskom priestore. V priložených tabuľkách si pozorný čitateľ môže povšimnúť, že na rozdiel od SR (35 %) sa napríklad v prípade postoja *škola má viesť žiakov k rešpektovaniu etnických skupín* v ostatných európskych krajinách viac hlasov žiakov presunulo zo súhlasu do kategórie rozhodne súhlasím (43,6 %).

Podobne sa zisťovali názory žiakov na práva prisťahovalcov (graf č. 22, údaje na CD: príloha A, ot. č. 26). Aj v tejto oblasti žiaci podporujú rovnaké občianske práva pre prisťahovalcov, ich možnosti získať dobré vzdelanie, zapojiť sa do politického života, ale aj rozvíjať svoju tradičnú kultúru a životný štýl.

V prípade prisťahovalcov sa prejavujú všeobecne platné obranné mechanizmy väčšinového spoločenstva, keď sa zhoršuje situácia na pracovnom trhu. Relatívne početná skupina žiakov si myslí, že prisťahova-

Graf č. 22. **Postoje k prisťahovalcom**

(Údaje sú v percentách.)

lectvo by sa malo v prípade nedostatku pracovných miest obmedziť. Rozhodne s takýmto prístupom súhlasí 12,7 % žiakov na Slovensku. Pozoruhodné je, že sú to najmä chlapci (16,7 %) a menej dievčatá (8,8 %). Z medzinárodného hľadiska takáto podpora obmedzenia imigrácie u slovenských žiakov ešte nedosahuje úroveň žiakov v európskych krajinách (19,1 %).

Problematickým momentom v celkovej tolerancii k prisťahovalcom je ich pôvodný jazyk. Žiaci rozhodne podporujú, aby si prisťahovalci udržiavali svoju kultúru (26,9 %), ale netýka sa to až tak používania ich materinského jazyka (15,8 %). V európskom kontexte je vyššia tolerancia u ostatných krajín EÚ (22,9 %), ale najnižšia sa vyskytuje u žiakov v Česku (12,5 %).

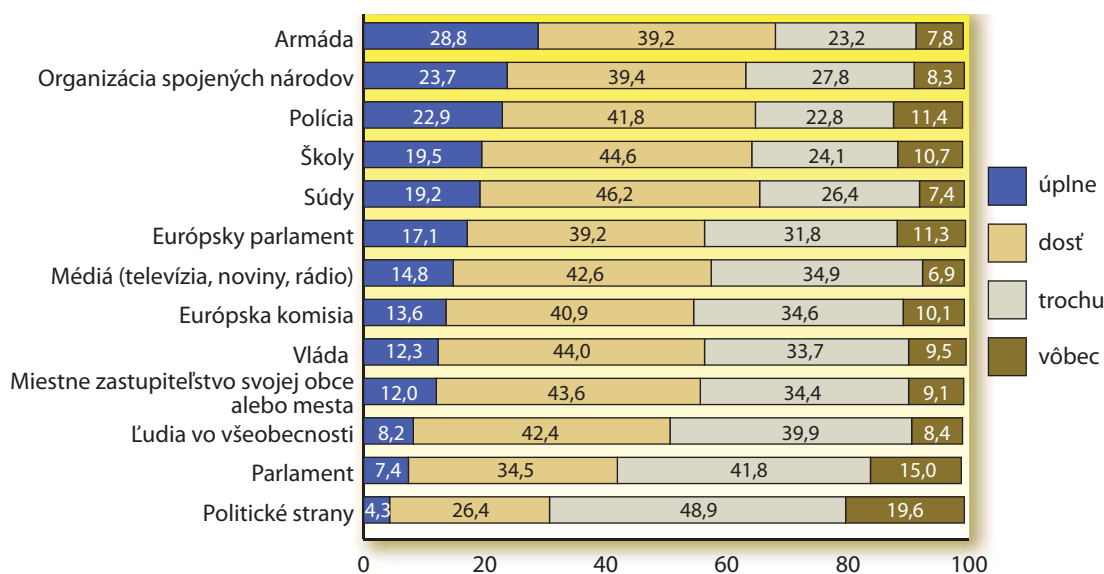
4.6 Dôvera k inštitúciám a postoje k Slovenskej republike

K tradičným výskumným témam pri analýze vzťahu občanov k spoločnosti patrí dôvera k spoločenským inštitúciám.

Z výsledkov prezentovaných v škále dôverujem úplne, dosť, trochu a vôbec môžeme vidieť, že žiaci majú v zásade k všetkým inštitúciám veľmi podobné postoje, pričom dominuje mierna dôvera a mierna nedôvera (graf č. 23, údaje na CD: príloha A, ot. č. 27). Úplná nedôvera a úplná dôvera je zriedkavejšia. Ak budeme porovnávať úplnú dôveru k jednotlivým inštitúciám, vzniká pred našimi očami akýsi rebríček inštitúcií od najdôveryhodnejších k tým, ktoré nemajú takúto dôveru.

Graf č. 23. Dôvera k inštitúciám a skupinám

(Údaje sú v percentách.)

Najväčšiu dôveru 14-ročných žiakov má armáda (28,8 %), najmenšiu politické strany (4,3 %) a parlament (7,4 %). Medzi nimi nachádzame na približne rovnakej úrovni inštitúcie od vlády, miestneho zastupiteľstva, OSN, až po súdy, políciu a médiá, ale aj Európsku komisiu a Európsky parlament.

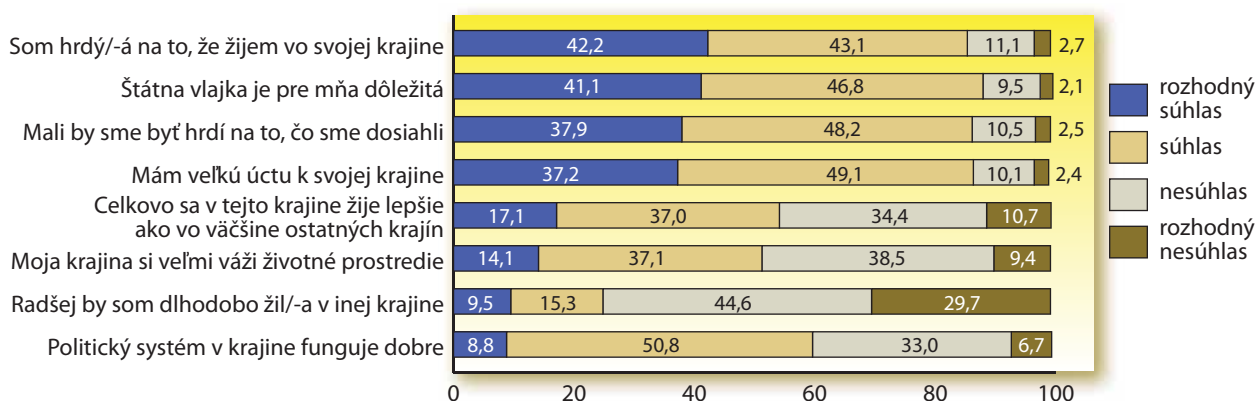
Je potešujúce, že škola patrí k dôveryhodnejším inštitúciám (19,5 %) rovnako pre chlapcov ako pre dievčatá. Avšak je to inštitúcia, ktorá si získala dôveru viac u žiakov základných škôl ako u žiakov gymnázií, menej na západnom Slovensku, z obcí do 15 000 obyvateľov a u žiakov z rodín s nižším SEI.

V medzinárodnom porovnaní sa dôvera k škole na Slovensku ukazuje ako najnižšia (64,1 %) nielen v porovnaní s ČR (72,4 %) a ostatnými krajinami EÚ (75,8 %), ale aj v porovnaní so žiakmi Južnej Ameriky (71,4 %), nehovoriac už o miere dôvery k škole, ktorú prejavili žiaci Ázie a Oceánie (84,6 %).

Na rozdiel od merania dôvery k týmto jednotlivým inštitúciám je treba meranie názorov žiakov na Slovenskú republiku (graf č. 24, údaje na CD: príloha A, ot. č. 28) chápať oveľa viac v spojení s konkrétnou politicko-ekonomickou situáciou roku 2009. Najmä ak sa to týka prípadov zisťujúcich názory žiakov na fungovanie politického systému (8,8 %), alebo na to, ako sa krajina stará o životné prostredie (14,1 %). Nižšie hodnoty dosahujú v prípade politického systému (4 %) a ochrany životného prostredia (4,9 %) žiaci v ČR, zatiaľ čo ostatné krajiny EÚ sa pohybujú v rozpätí hodnôt, ktoré sú typické aj pre žiakov Slovenska.

Graf č. 24. Postoje k vlastnej krajine – Slovenskej republike.

(Údaje sú v percentách.)

Postoje žiakov k štátnym symbolom krajiny a prejavená hrdosť na výsledky krajiny sa spájajú s dlhodobším hľadiskom (nie s politickou a sociálnou situáciou roku 2009) a sú spojené s vyjadrením úcty ku krajine ako k svojej vlasti.

Napríklad štátnu vlajku žiaci pokladajú pre seba za veľmi dôležitú (41,1 %). Zaujímavý rozdiel je medzi chlapcami (51,0 %) a dievčatami (31,6 %), medzi žiakmi zo základných škôl (42,7 %) a gymnázií (29,3 %), z obcí do 3 000 obyvateľov (49,7 %) a z miest od 30 do 100 tisíc obyvateľov (32,8 %), žiakmi zo stredného Slovenska (49,0 %) a zo západného Slovenska (39,8 %).

Slovenskí žiaci pokladajú štátnu vlajku pre seba za veľmi dôležitú tak ako žiaci z ostatných krajín EÚ (44 %). Výnimkou medzi krajinami EÚ je v tomto prípade ČR (29,7 %). V krajinách Južnej Ameriky a Ázie a Oceánie až 67 – 69 % žiakov je hrdých na štátnu vlajku alebo vyjadrilo úctu k tomuto štátnemu symbolu.

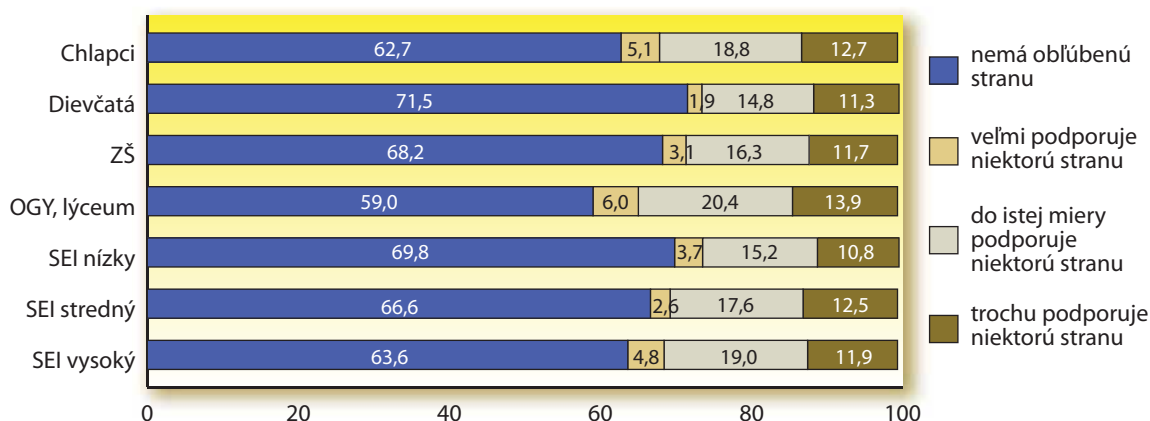
4.7 Preferencie politických strán

Skutočnosť, že systém pluralitnej demokracie v mnohých krajinách sa spája s existenciou a súťažou politických strán je pre mladých ľudí relatívne náročnou realitou, ktorú si musia osvojiť. Musia najmä porozumieť tomu, ako sa prenášajú oprávnené záujmy a potreby občanov prostredníctvom politických strán do rozhodovania o životných podmienkach v legislatívnej a exekutívnej oblasti.

V tomto výskume mohli žiaci odpovedať na otázku, či majú nejakú obľúbenú politickú stranu, a ak áno, ako túto politickú stranu uznávajú či podporujú (graf č. 25, údaje na CD: príloha A, ot. č. 29).

Graf č. 25. Podpora niektorej politickej strany, hnutia

(Údaje sú v percentách.)

Z celkového počtu skúmaných žiakov 32,2 % sa priznalo, že má takúto obľúbenú politickú stranu. V porovnaní s ostatnými krajinami EÚ (47,1 %), ale najmä s Južnou Amerikou (62,1 %) a Áziou a Oceániou (58 %) si môžeme overiť, že v tomto veku to nie je až také neobvyklé. Predsa však sa slovenskí žiaci najviac približujú v obľube nejakej politickej strany k českým žiakom (34,1 %).

Obluba politickej strany je typickejšia pre chlapcov (36,6 %) ako pre dievčatá (28 %). Sú to viac žiaci

gymnázií (40,3 %), viac žiaci ZŠ, ktoré sídlia v mestách nad 30 000 obyvateľov (41 %), s výnimkou veľkomiest (Košice – 24,7 %, Bratislava – 28,5 %). Rozloženie záujmu o politické strany je rovnomerné vo všetkých oblastiach Slovenska. Napokon sa tu prejavuje mierna závislosť tohto záujmu na SEI rodiny žiakov. U žiakov z rodín s nízkym SEI od 29,7 %, cez 32,7 % u žiakov z rodín so stredným SEI až k 35,7 % u žiakov z rodín s vysokým SEI.

Samotná podpora obľúbenej politickej strany má isté rozloženie a neprekvapuje, že najmenej je tých žiakov, ktorí ju podporujú veľmi (10,7 %). Takže vzťah slovenských žiakov k obľúbenej politickej strane je vlažnejší. Tu je pozoruhodná odlišnosť u českých žiakov, ktorí svoju obľúbenú stranu podporujú intenzívnejšie (17,2 %).

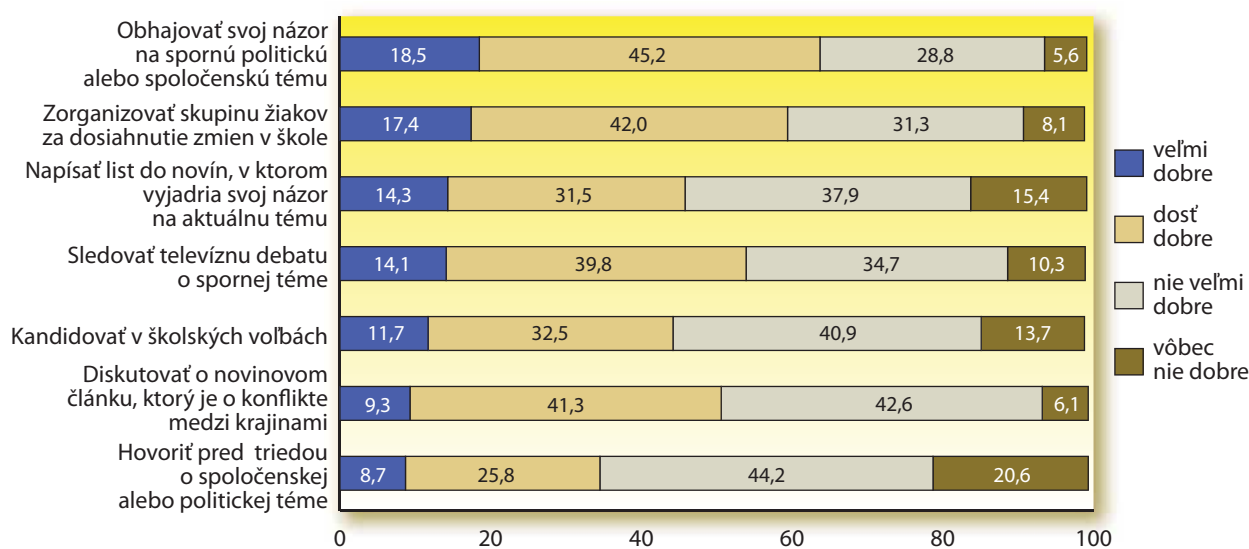
4.8 Účasť žiakov na diani v spoločnosti v budúcnosti

Žiaci vo veku 14 rokov môžu mať celkom reálnu predstavu o tom, čo je to občianska aktivita najmä ak im to priblížime formou jednoduchých otázok a odpovedí. V tomto zmysle môže slúžiť nasledujúca štruktúra indikátorov ako *didaktická pomôcka*. Je to aj dôkaz, že sociologické výskumy môžu plniť nielen funkciu identifikovania nejakých názorov a postojov občanov – respondentov, ale de facto ich umožňujú aj formovať. Výskum identifikoval niekoľko dôležitých okruhov.

Prvý z nich zisťuje, či by žiaci v budúcnosti dokázali *veľmi dobre* a *dobre* nájsť odvahu a schopnosti zapojiť sa do spoločenského diania konkrétnymi aktivitami, ako napr. diskutovaním, kandidovaním, prehovorením, sledovaním, napísaním, obhajovaním či dokonca zorganizovaním niečoho (graf č. 26, údaje na CD: príloha A, ot. č. 30).

Graf č. 26. Ako dobre by žiaci dokázali vykonávať niektoré činnosti

(Údaje sú v percentách.)

V týchto aktivitách sa v zásade pohybujú kladné odpovede na úrovni 40 – 55 %. Vždy je viac žiakov sústredených do kategórie *dobre* a menej do kategórie *veľmi dobre*. Ako vždy je táto menej zastúpená kategória postoja z hľadiska prognostickej interpretácie výsledkov evidentnejšia a lepšie odzrkadľuje reálnu skutočnosť.

Na prvých miestach sa umiestnila pripravenosť obhajovať svoj názor pred ostatnými (18,5 %), schopnosť zorganizovať skupinu žiakov pre dosiahnutie nejakej zmeny v škole (17,4 %). Približne rovnaké umiestnenie dosiahli žiaci v prípade ochoty sledovať nejakú televíznu diskusnú reláciu (14,1 %), alebo v prípade schopnosti napísať list do redakcie novin na aktuálnu tému (14,3 %). Najmenšiu pripravenosť prejavili žiaci v ochote kandidovať v školských voľbách (11,7 %), v pripravenosti diskutovať o nejakom článku, o konflikte medzi dvoma krajinami (9,3 %). Najmenšia je pripravenosť žiakov hovoriť pred svojou triedou o nejakej politickej téme (8,7 %).

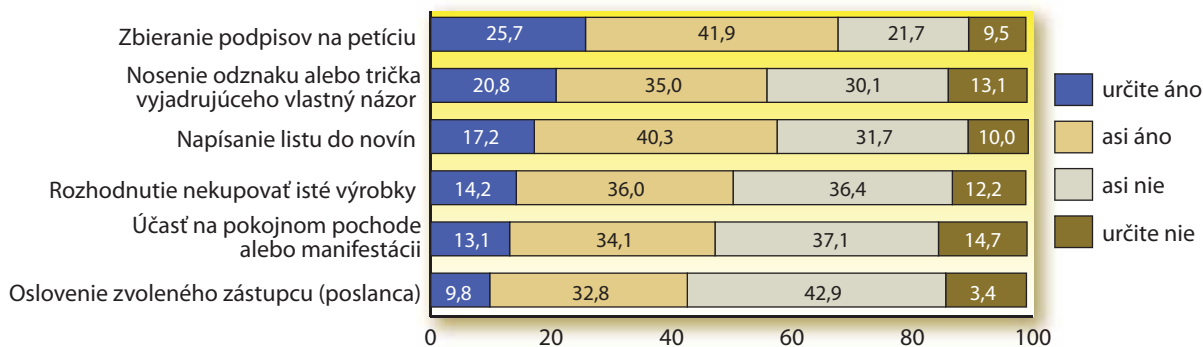
Z hľadiska reálnej možnosti prejať svoju pripravenosť na občiansku participáciu pokladáme za významnú *odvahu hovoriť pred svojou triedou*. Ukazuje sa, že rozdiely medzi žiakmi sú veľmi malé a týka sa to

aj chlapcov, aj dievčat. Medzinárodné porovnanie naznačuje, že vo všetkých ostatných krajinách je pripravenosť žiakov hovoriť v triede vyššia, či už sa to týka ČR (10,1 %), ostatných krajín EÚ (15,3 %), ale najmä Ázie a Oceánie (17,9 %) a Južnej Ameriky (25,5 %).

Osobitným druhom občianskej aktivity je *účasť na legálnom proteste*. Žiaci mali možnosť odpovedať na niekoľko otázok, či by sa v budúcnosti zúčastnili niektorých foriem protestu (graf č. 27, údaje na CD: príloha A, ot. č. 31). Napríklad, či by napísali list do novín, zúčastnili sa zhromaždenia, zbierali podpisy pod petíciu a iné. Týchto foriem legálnych protestov by sa zúčastnilo spolu okolo 45 – 60 % žiakov.

Graf č. 27. Možná účasť na niektorej z foriem protestu

(Údaje sú v percentách.)

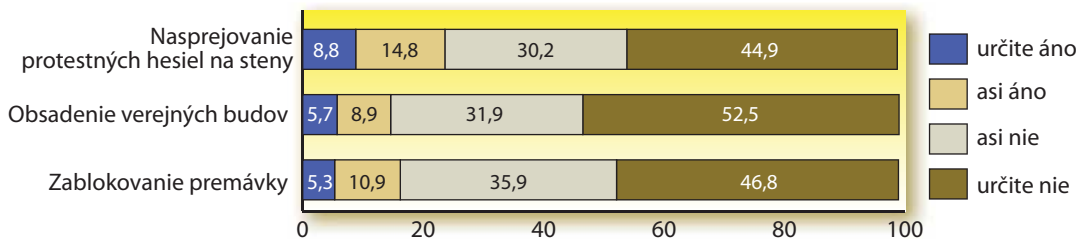
Spomedzi vymenovaných nenásilných foriem protestov žiaci najviac uprednostňovali zbieranie podpisov pod petíciu (25,7 %). Táto aktivita na úrovni *určite by som sa zúčastnil* je typickejšia pre dievčatá (27,7 %) ako pre chlapcov (23,8 %), najmä však pre žiakov gymnázií (32,8 %), v mestách nad 30 000 obyvateľov (35,8 %) s výnimkou Košíc a Bratislavy. V tejto špecifickej forme občianskej participácie majú slovenskí žiaci výraznejšie zastúpenie ako žiaci z ostatných krajín EÚ (14,8 %).

Pre mladú generáciu by malo byť bezproblémové demonštrovať svoj názor prostredníctvom *symbolov na oblečení*. Takáto forma prezentácie nejakého názoru dosiahla u slovenských žiakov úroveň 20,8 %, ale, ako sa zdá, gymnazisti (27,3 %) a súčasne žiaci z rodín s vyšším SEI (27,3 %) to o niečo viac chápu ako skutočný protest. Tejto forme protestu prikladajú slovenskí žiaci väčší význam, zatiaľ čo žiaci z ostatných krajín EÚ (13,0 %) menší.

Na Slovensku v nových podmienkach pluralitnej demokracie po roku 1989 sa postupne zisťovalo, že občania nepreferujú násilné formy občianskych protestov, ktoré obmedzujú či obťažujú iných občanov. Žiaci v tomto výskume mohli vyjadriť svoju pripravenosť na budúcu účasť na nelegálnom proteste formou sprejovania protestných sloganov na steny, zablokovaním dopravy a obsadením verejných budov (graf č. 28, údaje na CD: príloha A, ot. č. 31).

Graf č. 28. Možná účasť na niektorej z foriem protestu

(Údaje sú v percentách.)

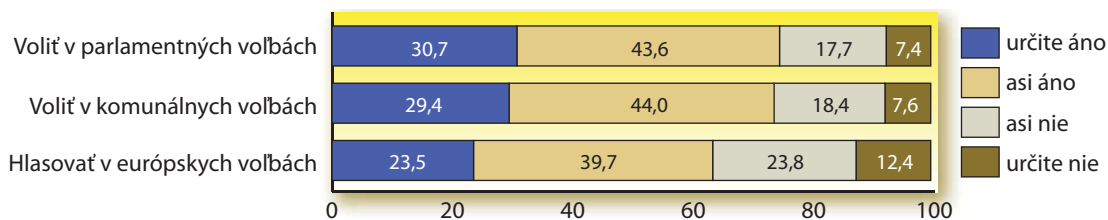

Rozličných foriem nelegálneho protestu by sa zúčastnilo 15 – 24 % žiakov. Ak sa sústredíme na kategóriu *určite áno*, tak sprejovanie získalo 8,8 %, obsadenie verejnej budovy 5,7 % a blokovanie dopravy 5,3 %. Ide predovšetkým o chlapcov. Ostatné sociálne charakteristiky žiakov sú nepodstatné. Z medzinárodného hľadiska je „sprejovanie“ populárnejšie v Česku (15,8 %), Slovensko dosahuje úroveň ostatných krajín EÚ (9,4 %).

Jednou z najvýznamnejších foriem budúcej politickej participácie je budúca účasť na voľbách, konkrétne na komunálnych, parlamentných a európskych (graf č. 29, údaje na CD: príloha A, ot. č. 32).

Graf č. 29. **Predpokladaná účasť vo voľbách**

(Údaje sú v percentách.)

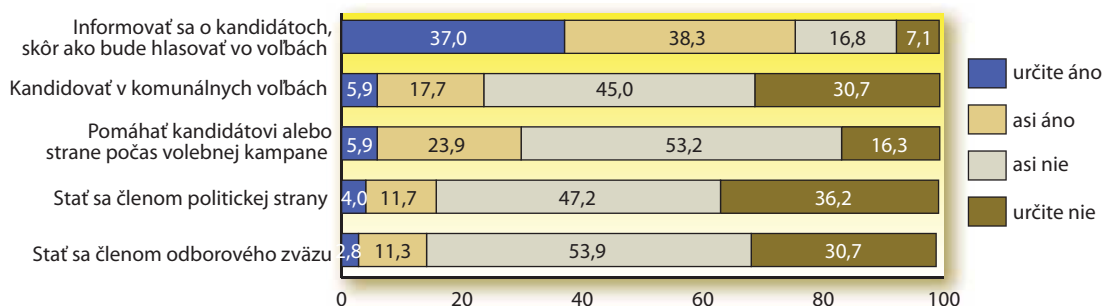

Najviac žiakov predpokladá, že sa určite zúčastní miestnych a parlamentných volieb (30,7 %) a o niečo menej žiakov sa zúčastní európskych volieb (23,5 %). Rozdiely medzi chlapcami a dievčatami majú minimálny význam. Žiaci gymnázií predpokladajú v budúcnosti oveľa vyššiu účasť na voľbách do parlamentu (44,2 %) ako žiaci základných škôl (28,8 %). Z medzinárodného hľadiska ide v zásade o menšiu účasť, ako sa predpokladá v ostatných krajinách EÚ (43,2 %). Ale žiaci v SR predpokladajú väčšiu účasť na parlamentných voľbách ako v Česku (15,5 %).

Budúca účasť na politických aktivitách je vo výskume ICCS indikovaná aj tým, či žiak vstúpi do politickej strany alebo odborovej organizácie, či bude kandidovať v miestnych voľbách či pomáhať kandidátovi alebo strane vo volebnej kampani (graf č. 30, údaje na CD: príloha A, ot. č. 32).

 Graf č. 30. **Predpokladaná účasť na politickom a občianskom živote**

(Údaje sú v percentách.)

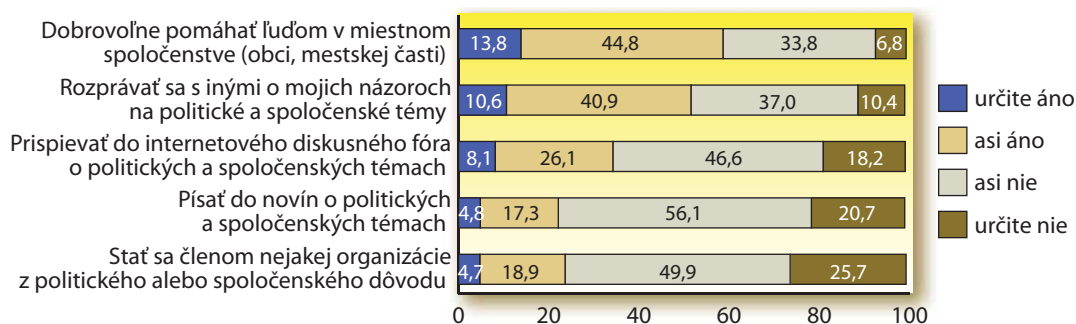
Aktívnejšie formy občianskej participácie, vyjadrené odpoveďami *asi áno* alebo *určite áno*, ako ochota stať sa členom politickej strany (15,7 %) alebo odborovej organizácie (14,1 %) celkom prirodzene získali nižšie percentuálne hodnoty. Vidieť to najmä na skupine žiakov, ktorá odpovedala *určite áno* (4 % v prípade politickej strany a 2,8 % v prípade odborov). O členstvo v politických stranách prejavujú záujem predovšetkým chlapci, čo neprekvapuje, ale najmä žiaci základných škôl (4,3 %) a menej žiaci gymnázií (1,6 %). Z medzinárodného hľadiska prejavujú žiaci na Slovensku o členstvo v politických stranách o niečo väčší záujem ako žiaci v Čechách. Určite alebo *asi by sa členom politickej strany stalo* v ostatných krajinách EÚ 25,4 % žiakov, v Južnej Amerike 40,2 % a v Ázii a Oceánii 40,7 % žiakov. V týchto oblastiach členstvo v politickej strane nepovažuje za niečo neobvyklé.

Pre mladých ľudí nie je primerané ani tak kandidovať v miestnych voľbách alebo byť členom nejakej politickej strany, ako skôr *pomáhať kandidátovi* či *politickej strane pri volebnej kampani* (29,8 %). Z toho 5,9 % žiakov si predsavzalo, že bude pomáhať **určite**. Sú to znovu viac chlapci, najmä zo základných škôl, z obcí do 3 000 obyvateľov a viac z východného ako zo západného Slovenska. Medzinárodné porovnanie podobne ako v predchádzajúcom prípade ukazuje, že táto forma občianskej participácie je celkom typická viac pre žiakov z Južnej Ameriky (19,3 %) a z Ázie a Oceánie (12 %), a aj pre žiakov z ostatných krajín EÚ (9,3 %).

Napokon máme k dispozícii informáciu o budúcej neformálnej politickej aktivite, ktorá obsahuje také indikátory, ako sú dobrovoľníctvo, vstup do nejakej spoločenskej organizácie, písanie do novin o politike ale aj účasť na internetovom diskusnom fóre (graf č. 31, údaje na CD: príloha A, ot. č. 33).

Graf č. 31. **Predpokladaná účasť na politickom a občianskom živote**

(Údaje sú v percentách.)

Najatraktívnejšie neboli diskusné formy neformálnej občianskej a politickej aktivity, ale položka *dobrovoľne chcem pomáhať ľuďom v mieste bydliska* (58,6 % odpovedí *určite áno* alebo *asi áno*). Z toho 13,8 % žiakov, ktorí vybrali možnosť *určite áno*, predstavuje skutočný občiansky potenciál, ktorý možno mobilizovať pre zmysluplné podujatia v prospech komunity. Sú to tak chlapci ako dievčatá, ale predovšetkým žiaci základných škôl pochádzajúci z rodín s nižším SEI, z obcí do 3 000 obyvateľov a najmä z východného Slovenska. Medzinárodné porovnania ukazujú, že *určite* by pomohlo 39,2 % žiakov v Južnej Amerike, 39,6 % žiakov v Ázii a Oceánii, ale aj 20,5 % žiakov v ostatných krajinách EÚ.

Pre mladých ľudí je v súčasnosti atraktívnejšia forma vyjadrovať sa na internetovom diskusnom fóre k spoločenskému a politickému vývoju (34,2 % odpovedí *určite áno* alebo *asi áno*). Ak analyzujeme skupinu aktívnejších a presvedčenejších, ktorá prehlásila, že *určite* budú využívať túto formu prispievania do diskusie (8,1 %), zisťujeme, že sú to viac chlapci ako dievčatá (10,6 % vs. 5,7 %). Ostatné aspekty diferencujúce žiakov v tomto prípade nepôsobia až tak výrazne. Sú to žiaci z gymnázií i základných škôl, rozličného SEI, z malých i veľkých obcí a rovnomerne zo všetkých krajov. To by potvrdzovalo hypotézu, že *dostupnosť IKT otvára a umožňuje žiakom bezproblémovjšiu občiansku a politickú participáciu*.

Medzinárodné porovnania dokladajú, že v európskom priestore je rovnaká miera tejto formy aktivity žiakov – *určite* by do internetového diskusného fóra prispelo 9,7 % žiakov a dokonca aj žiaci ČR dosahujú podobnú úroveň (9,5 %). Južná Amerika (14,7 %) a Ázia a Oceánia (11,3 %) v tomto špecifickom prípade neprekračuje európsku úroveň až tak výrazne, ako v iných prípadoch občianskej a politickej aktivity žiakov.

4.9 Náboženstvo

V tejto časti venujeme pozornosť aj problematike náboženstva z hľadiska jeho významu pre život žiakov v spoločnosti a tiež z hľadiska názorov žiakov na úlohu náboženstva, náboženských vodcov či náboženských pravidiel v spoločnosti.

Máme však k dispozícii aj údaje o rozložení vierovyznania žiakov v našej populácii 14-ročných žiakov (údaje na CD: príloha A, ot. č. 34). Dominuje príslušnosť ku katolíckej cirkvi (68,8 %). Protestantov sme zistili 4,3 %, gréckokatolíkov 3,4 % a pravoslávnych 0,9 %. Zdá sa, že hodnotné sú informácie o rozložení ateistov v žiackej populácii: sú to predovšetkým chlapci, žiaci z rodín s vyšším SEI, žiaci zo západného Slovenska, ale najmä z dvoch veľkomiest, z Bratislavy a Košíc. Bez vyznania je 16,9 % slovenských 14-ročných žiakov. Z medzinárodného hľadiska stojí skutočne za zmienku, že v českej žiackej populácii je pomer veriacich (24,6 %) a neveriacich (73,2 %) úplne odlišný.

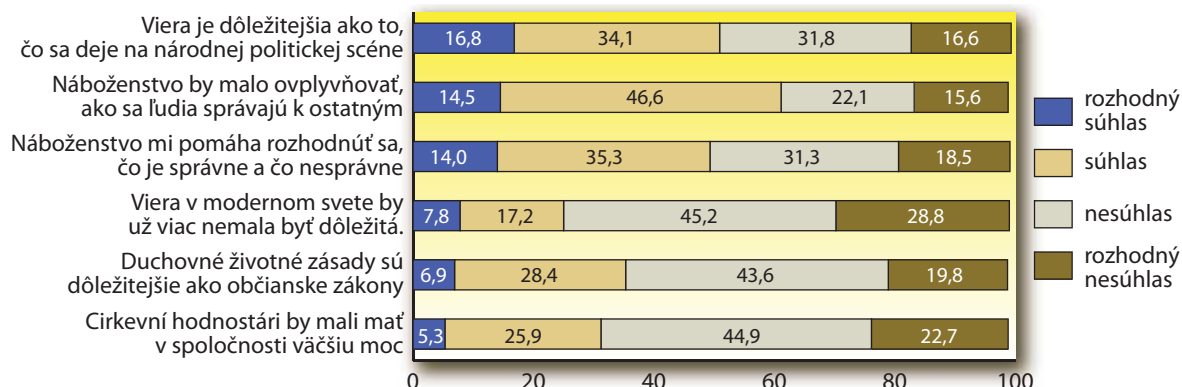
Prihlásenie sa k vierovyznaniu je zvyčajne len jeden z dôležitých indikátorov vzťahu občana k náboženstvu. Preto sa osobitne sleduje aj účasť na náboženských obradoch, pretože sa tak konkrétnejšie prejavuje vzťah k náboženstvu (údaje na CD: príloha A, ot. č. 35). Nikdy sa náboženských obradov nezúčastnilo 25,5 % skúmaných žiakov. Raz do roka alebo menejkrát sa na náboženskom obrade zúčastnilo 37,3 % žiakov. Frekventovanejšie návštevy náboženských obradov, t. j. aspoň raz mesačne, uviedlo 11,6 % žiakov a skutočne časté návštevy obradov, aspoň raz týždenne, uviedlo až 35,3 % žiakov. V skupine žiakov, ktorá sa najčastejšie zúčastňuje náboženských obradov – raz mesačne alebo raz týždenne, sú takmer rovnako zastúpené dievčatá (48 %) aj chlapci (46 %).

Vzájomný vzťah medzi náboženstvom a cirkvou na jednej strane a životom v demokratickej spoločnosti na strane druhej (graf č. 32, údaje na CD: príloha A, ot. č. 36) nám približujú odpovede žiakov rozhodne sú-

hlasím na rozličné postoje k náboženstvu, napr. náboženstvo mi pomáha sa rozhodnúť, čo je správne a čo nesprávne (14 %), náboženstvo by malo ovplyvňovať správanie ľudí voči ostatným (14,5 %), pravidlá ako žiť založené na náboženstve sú dôležitejšie ako občianske zákony (6,9 %).

Graf č. 32. Postoje k náboženstvu

(Údaje sú v percentách.)

Máme tu aj postoje, ako napr. *viera je pre mňa dôležitejšia ako to, čo sa deje na politickej scéne* (16,8 %), ale aj *cirkevní hodnostári by mali mať v spoločnosti väčšiu moc* (5,3 %).

V zásade sme získali údaje, ktoré jemne, ale zreteľne naznačujú, že žiaci síce akceptujú vplyv morálnych princípov náboženstva na ľudské spolunažívanie, ale súčasne aj odmietajú väčší vplyv náboženstva na občiansky a politický život prostredníctvom cirkevných inštitúcií a ich hodnostárov.

4.10 Záver

Výskum v tejto časti analýzy priniesol pozoruhodnú paletu informácií o školských a voľnočasových aktivitách žiakov, o školskej klíme, o názoroch žiakov na občianstvo a rolu občana v súčasnej spoločnosti, o ich správaní a o ich predpokladaných aktivitách v dospelosti, ale aj o ich postojoch k rovnosti mužov a žien, k menšinám a prisťahovalcom, o ich dôvere v inštitúcie a k národnej identite a podobne.

Prezentované výsledky nám približujú 14-ročných žiakov ako mladých ľudí, ktorých hodnotová, občianska a politická orientácia je obdivuhodne vyspelá. Najmä ak porovnáme tieto výsledky aj s výsledkami výskumov študujúcej mládeže vo veku 18 – 24 rokov na slovenských vysokých školách (Macháček 2009). Je tu zreteľná generačná zhoda, ktorá je výsledkom celkového politického, sociálneho a ekonomického vývoja spoločnosti v rokoch 1989 až 2009, a môžeme ju charakterizovať ako dobu demokratizácie spoločnosti a ekonomického rozvoja s pozitívnym vplyvom na realizáciu životných plánov mladej generácie.

Pri interpretácii jednotlivých oblastí, otázok a indikátorov sme sa mohli presvedčiť, že v oblasti občianskej a najmä politickej participácie sa okrem typických rozdielov medzi pohlaviami čoraz viac prejavujú rozdiely medzi školami. Ani nie tak preto, že školy majú nejaké osobitosti v edukačnej oblasti (napr. špecifické programy občianskeho vzdelávania a fungovania školskej samosprávy s účasťou žiakov). Pôsobí tu skôr faktor sociálno-ekonomického postavenia rodiny, ale aj širšieho kultúrneho pozadia školy, ktoré sa prezentuje raz ako vidiecke či malomestské a inokedy ako mestské až veľkomestské. V gymnáziách sa celkom prirodzene ale iste aj selekciou sústreďujú žiaci z rodín s vyšším SEI. Celkovo možno skonštatovať, že sociálna diferenciacia spoločnosti sa začína plne prejavovať aj v názoroch a postojoch žiakov v občianskej sfére. Dokladajú to mnohé konkrétne príklady, ktoré sme prezentovali v analytickej časti. Napríklad najväčší odstup voči vlastneniu všetkých novín v krajine nejakými skupinami či vládou prejavili žiaci z rodín s vyšším SEI (40,9 %). Niektorí žiaci teda dokážu pochopiť manipulačnú funkciu médií a nebezpečenstvo, ktoré takáto privatizácia novín znamená pre fungovanie demokracie v krajine. Niet pochýb o tom, že SEI rodiny žiakov má istý vplyv na vzdelávaciu funkciu školy.

Relatívne významný vplyv má aj regionálny kontext občianskej edukácie žiakov. V prvej etape sme sa snažili rozlíšiť tento aspekt na úrovni regiónov Slovenska. Výsledky výskumu ukazujú prvopočiatky novej tendencie občianskej emancipácie žiakov na východnom Slovensku, najmä ich väčšiu pripravenosť orientovať sa na budúce aktivity v politike.

Napokon sme porovnali výsledky žiakov na Slovensku s výsledkami žiakov v iných krajinách. Porovnanie s Južnou Amerikou a Áziou a Oceániou nám umožnilo uvedomiť si vplyv kultúrno-civilizačných podmienok a tradícií aj v tejto oblasti, ale v mnohých prípadoch aj podobnosť názorov a postojov žiakov.

Skutočne relevantný komparatívny rámec v občianskej oblasti máme v prípade žiakov z ostatných krajín EÚ a najmä z Českej republiky. Vo väčšine prípadov je Slovensko bližšie k všetkým ostatným krajinám EÚ ako k Českej republike. Mali by sme vziať do úvahy, že napriek česko-slovenskej vzájomnosti a historickej tradícii spoločného politického vývoja existujú podstatné odlišnosti v občianskych postojoch a názoroch žiakov, ktoré majú hlbšie kultúrno-historické korene, ale akiste sú aj dôsledkom samostatného vývoja SR po roku 1993.

EÚ a Európa – vedomosti a postoje 14-ročných žiakov

5

5

EÚ a Európa – vedomosti a postoje 14-ročných žiakov

V tejto kapitole sa venujeme analýze a interpretácii údajov, ktoré reprezentujú tzv. európsky modul. Medzi jeho osobitosti patria dve skutočnosti: vznikol špeciálne pre európsky región a participujúce krajiny sa mohli slobodne rozhodnúť, či sa ho zúčastnia. Tento modul si na testovanie vybralo 24 z 26 európskych krajín, ktoré sa zúčastnili na výskume ICCS v roku 2009 (testovania sa nezúčastnilo Nórsko a Ruská federácia). S výnimkou Švajčiarska a Lichtenštajnska išlo o členské krajiny Európskej únie: Anglicko, Belgicko (flámska časť), Bulharsko, Cyprus, Česká republika, Dánsko, Estónsko, Fínsko, Grécko, Holandsko, Írsko, Lichtenštajnsko, Litva, Lotyšsko, Luxembursko, Malta, Poľsko, Rakúsko, Slovensko, Slovinsko, Španielsko, Švajčiarsko, Švédsko a Taliansko. Regionálne moduly zisťovali osobitosti občianskych vedomostí a postojov štrnásťročných žiakov v príslušných geografických oblastiach.

Cieľom európskeho modulu bolo poskytnúť odpovede na dve výskumné otázky projektu ICCS 2009:

Otázka č. 6: Aké sú znalosti slovenských žiakov o Európe a o Európskej únii?

Otázka č. 7: Aké sú postoje slovenských žiakov k Európe a k Európskej únii?

Európsky modul sa skladal z vedomostného testu a z postojového dotazníka. Na vyplnenie testu mali žiaci 12 minút a na vyplnenie dotazníka 17 minút.

Vedomostný test obsahoval tieto témy/oblasti:

- Európska únia a jej inštitúcie
- Zákony a politika Európskej únie
- Európska mena (euro)

Postojový dotazník obsahoval nasledujúce témy/oblasti:

- Európska a národná identita
- Účasť na aktivitách, ktoré presahujú hranice Slovenska
- Záujem o dianie v Európe a v Európskej únii
- Znalosť cudzích jazykov a postoje k ich výučbe
- Postoje k migrácii v rámci Európy
- Názory na rovnosť príležitostí cudzincov na Slovensku
- Názory na európsku politiku
- Názory na rozširovanie Európskej únie

Súčasťou dotazníka boli aj otázky, ktoré si vyžadujú sebareflexiu vlastných znalostí o faktoch, ktoré sa týkajú EÚ.

Získané údaje interpretujeme z niekoľkých hľadísk. Najdôležitejší je **popis základných výsledkov, ktoré dosiahli žiaci na Slovensku**, a ich komparácia s výsledkami žiakov v členských krajinách EÚ, v Českej republike a vo Švajčiarsku. Pre porovnanie sme si vybrali najmä Českú republiku, s ktorou sme mali dlhoročné spoločné dejiny, politický systém a aj kultúrnu minulosť. Tieto komparácie umožňujú zmysluplne vnímať našu situáciu v zrkadle výsledkov iných krajín, a najmä tej z nich, ktorú dobre poznáme a máme informácie aj o systéme vyučovania občianskej výchovy v jej školách. Vzhľadom na neúčasť Maďarska nebolo možné uskutočniť komparáciu v rámci krajín V4. Ďalej sa venujeme podrobnejšiemu hodnoteniu výsledkov žiakov na Slovensku podľa týchto hľadísk:

1. podľa **typu školy**, ktorú navštevujú (v tomto prípade porovnáваме výsledky žiakov 8. ročníka základných škôl a žiakov ekvivalentného ročníka osemročných gymnázií),

2. podľa **regiónu**, v ktorom žiaci žijú, a v ktorom navštevujú školu,²²
3. podľa **veľkosti sídla**, v ktorom žiaci chodia do školy,
4. podľa **pohlavia žiakov**, (toto hľadisko možno porovnávať aj s členskými krajinami EÚ, s ČR a Švajčiarskom),
5. podľa **socioekonomického indexu** rodiny žiaka.

5.1 Výsledky vedomostného testu

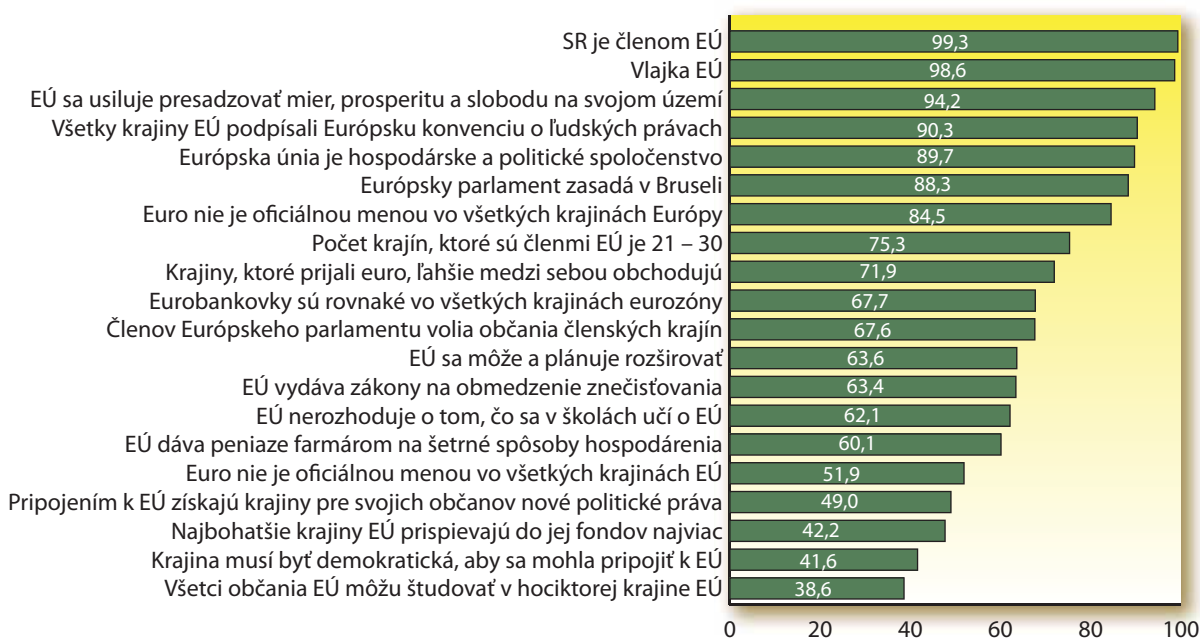
Vedomostný test nám umožňuje získať potrebné informácie o vedomostiach žiakov v oblasti fungovania Európskej únie (pozri výskumnú otázku č. 5). Cieľom bolo zistiť, do akej miery sa žiaci 8. ročníka (a jeho ekvivalentov) orientujú v politike, inštitúciách a v procesoch, ktoré súvisia s chodom Európskej únie. Na tomto základe budeme extrapolovať, ako sú pripravení na svoju budúcu rolu informovaného, aktívneho a angažovaného občana členského štátu Európskej únie. Vedomostný test umožňuje jednotlivým krajinám, a teda aj Slovensku, zistiť prípadné nedostatky vo vedomostiach 14-ročných žiakov, čo môže byť podnetom k úvahám o nevyhnutných zmenách orientácie vývoja výučby občianskej výchovy na tomto stupni školskej edukácie.

Vedomostný test obsahoval celkom 20 otázok. Postupne vyhodnocujeme oblasti, ktoré sa týkajú EÚ a jej inštitúcií, zákonov a politiky ako aj meny euro. Na záver sme zaradili škálu sebahodnotenia žiakov, teda hodnotenia svojich vlastných vedomostí, ktorá vznikla z otázok, ktoré boli súčasťou európskeho testu (pozri nižšie) a svojím obsahom sa týkajú vedomostí faktov o EÚ.

5.1.1 Európska únia a jej inštitúcie – fakty

Cieľom bolo zistiť, ako sa žiaci orientujú v základných faktoch o Európskej únii a jej inštitúciách (graf č. 33, údaje na CD: príloha B, ot. č. 1 – 12). Takmer všetci žiaci (99,3 %) správne určili, že Slovensko je členom Európskej únie. Podobné výsledky dosiahli žiaci v členských krajinách EÚ, ako aj žiaci ČR. Problematickou položkou v tejto elementárnej otázke sa zdá byť Švajčiarsko. V tomto prípade mali žiaci správne odpovedať, že Švajčiarsko nie je členskou krajinou EÚ (79,1 %). Podarilo sa to častejšie chlapcom (83,8 %) ako dievčatám (74,3 %).

Graf č. 33. Úspešnosť slovenských žiakov v otázkach vedomostného testu (Údaje sú v percentách.)

²² Výskumná vzorka obsahuje v jednotlivých krajinách odlišné zastúpenie žiakov zo základných škôl a z gymnázií. Osobitne sa to týka Prešovského kraja, v ktorom je príliš neproporcionálne zastúpenie žiakov gymnázií. To by skreslovalo porovnanie výsledkov jednotlivých krajov, pretože aby bolo možné kraje porovnať, bolo by potrebné testovacie nástroje administrovať aspoň v 20-tich školách. Preto v našej analýze porovnáваме západný, stredný a východný región iba podľa žiakov na základných školách.

Čo je EÚ, a čo poskytuje svojim členským krajinám je už trochu náročnejšia téma. Až 89,7 % žiakov SR správne označilo EÚ ako hospodárske a politické partnerstvo medzi krajinami. V porovnaní s ČR (86 %) a členskými krajinami EÚ (84,4 %) je to potešujúci výsledok. Porovnateľný výsledok Švajčiarska (89,4 %) so Slovenskom a lepší výsledok v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ naznačuje, že členstvo krajiny v nejakom medzinárodnom spoločenstve nemusí byť automaticky zárukou očakávaných vedomostí žiakov. V krajine, ktorá nie je plnohodnotným členom EÚ, dosahujú žiaci lepšie vedomosti. Žiakom gymnázií sa v tomto prípade darilo rovnako dobre ako žiakom základných škôl bez rozdielu na ich regionálnu príslušnosť.

Fakt, že ľudia získavajú so vstupom svojej krajiny do EÚ nové politické práva, označilo ako pravdivý 49,0 % žiakov na Slovensku. Je to významný rozdiel v porovnaní s členskými krajinami EÚ (61,9 %), ČR (63,7 %) a najmä so Švajčiarskom (66,2 %). Žiakom základných škôl sa darilo lepšie ako žiakom gymnázií. Najlepšie výsledky dosiahli žiaci škôl v obciach do 3 000 obyvateľov ako aj v obciach nad 100 000 obyvateľov. Relatívne horšie výsledky dosiahli žiaci zo stredoslovenského regiónu (45 %).

Žiaci mali ďalej identifikovať vlajku Európskej únie, určiť počet členských štátov a vybrať, ktorú požiadavku musí krajina splniť, aby sa mohla stať členom EÚ. Takmer všetci žiaci Slovenska (98,6 %) poznali vlajku EÚ, čo je porovnateľné s výsledkami žiakov v ČR (96,9 %). V mnohých členských krajinách EÚ (89,7 %) a ani vo Švajčiarsku (90,3 %) neboli žiaci až tak úspešní.

Pri určovaní počtu členských krajín neboli naši žiaci až takí úspešní aj preto, že v poslednej dekáde sa počet členských štátov neustále menil. Predpísanú správnu odpoveď v roku 2009, t. j. 21 – 30 členských krajín, označilo 75,3 % žiakov na Slovensku a 71,1 % žiakov v Česku. Niektoré členské krajiny EÚ (51,5 %), ale aj Švajčiarsko (46,8 %) majú skutočné problémy sledovať dramatický proces rozširovania EÚ o nové krajiny. Odhady časti 14-ročných žiakov v týchto krajinách sa sústredili na alternatívu s celkovo nižším počtom členských krajín (11 – 20), ktorá ešte nedávno mohla byť správnu odpoveďou. Správny odhad aktuálneho počtu členských krajín EÚ vykázali na Slovensku predovšetkým žiaci z miest nad 30 000 obyvateľov (86,2 %), s výnimkou Košíc a Bratislavy. Úspešnejší boli aj žiaci z východného Slovenska (79,3 %).

Oveľa horšie sa žiaci orientujú v problematike podmienok vstupu nových krajín do EÚ. Menej ako polovica žiakov na Slovensku (41,6 %), v ostatných krajinách EÚ (40,9 %) a aj vo Švajčiarsku (40,4 %) správne určila, že príslušná krajina musí byť predovšetkým demokratická, a že na vstup do EÚ nepostačujú také kritériá, ako byť členom OSN, mať ústavu alebo byť krajinou považovanou EÚ za republiku. Napočudovanie, žiaci ČR v tomto prípade skutočne predstavujú výnimku – dosiahli výsledky významne horšie (32,4 %) najmä preto, že ich zmiatli dve ponúkané možnosti: republika a ústava. Na Slovensku dosiahli lepšie výsledky žiaci z miest nad 30 000 obyvateľov. Najväčší významný rozdiel je medzi žiakmi základných škôl (38,9 %) a gymnázií (62,1 %).

Miesto zasadania Európskeho parlamentu, voľba jeho členov, financovanie EÚ a jej ďalšie rozširovanie predstavovali osobitné položky vedomostného testu. Slovenskí žiaci sa v tejto položke umiestnili na špičke rebríčka krajín (88,3 %) spoločne so žiakmi ČR (82,9 %). Skutočnosť, že žiaci iných krajín EÚ a Švajčiarska umiestňujú rokovanie EP do Ríma, Paríža alebo dokonca do Berlína, nás pri hľadaní spôsobu ako takéto výsledky interpretovať uvádza do rozpakov.

Výsledky slovenských žiakov sú o niečo lepšie v gymnáziách ako v základných školách. Najhoršie výsledky (pod úrovňou 85 %) dosiahli žiaci základných škôl na strednom Slovensku.

Prekvapivo nízky počet žiakov odpovedal na otázku, kto volí európskych poslancov do Európskeho parlamentu správne, najmä v ČR (24,7 %), ale podobné výsledky dosahujú aj krajiny EÚ a Švajčiarsko. Slovenskí žiaci aj v tomto prípade dosiahli priaznivé výsledky (67,6 %), ktoré by sme mohli pripísať na konto intenzívnej predvolebnej informačnej kampani EÚ a EP, ktoré venovali osobitnú pozornosť mladým ľuďom²³ na Slovensku. Kampaň prebiehala od januára do júna 2009, t. j. v termíne prebiehajúcich volieb do EP, ktoré sa konali v celej EÚ. Skutočnosť, že európski poslanci sú volení priamo občanmi jednotlivých krajín EÚ, je známa najmä žiakom gymnázií (79,9 %) a menej žiakom základných škôl (65,8 %). Títo sa chybné domnievajú (21,6 %), že poslancov volí Európska komisia. Túto nesprávnu odpoveď vyberali najčastejšie žiaci zo

²³ MACHÁČEK, L. 2009. Slovenskí študenti ako prvovoliči vo voľbách do Európskeho parlamentu v roku 2009. KP FF UCM v Trnave, Trnava. ISBN 978-80969686-4-0.

stredoslovenského regiónu (26,6 %). Je to však chyba, ktorú ešte častejšie robili žiaci ČR (37,6 %) a Švajčiarska (34,5 %). V tomto prípade sme si všimli rozdiely medzi správnymi odpoveďami žiakov podľa SEI. Žiaci z rodín s nižším SEI odpovedali o niečo menej správne (64,3 %) ako žiaci z rodín s vyšším SEI (72,5 %). Tento príklad demonštruje všeobecnú tendenciu, ktorá sa prejavuje vo všetkých testových otázkach, že žiaci z rodín s vyšším SEI dosahujú lepšie vedomostné výsledky.

Členské krajiny odvádzajú do EÚ zo svojho štátneho rozpočtu finančné prostriedky, z ktorých sa následne financujú rozličné ekologické, infraštruktúrne, sociálne a vzdelávacie projekty. Žiaci mali odpovedať na otázku, podľa akých kritérií prispievajú do spoločnej „kasy“ členské krajiny. Napočudovanie, najlepšie odpovedali žiaci krajiny, ktorá nie je členom EÚ, t. j. Švajčiarska (55,6 %). Zo žiakov ostatných krajín, či už sa to týka SR (42,2 %), ČR (40,8 %) alebo ostatných krajín EÚ (43,6 %) nedosiahla ani polovica žiakov správnou odpoveď (najbohatší dávajú najviac). Z predpísaných možností si žiaci často vyberali najmä nesprávnu možnosť: všetky členské krajiny prispievajú rovnako (SR 37,5 % a ČR 39,0 %). To má a môže mať isté negatívne dôsledky na solidaritu občanov nových krajín EÚ v problémových situáciách rozvoja európskeho spoločenstva. Žiaci gymnázií sa v tejto oblasti orientujú podstatne lepšie než žiaci základných škôl, ktorí sa častejšie domnievajú, že všetky členské krajiny prispievajú rovnakou čiastkou.

Rozširovanie EÚ bolo ďalšou otázkou vedomostného testu. Aj v tomto prípade dosiahli žiaci na Slovensku najlepšie výsledky (63,6 %) v porovnaní s ČR (58,9 %), s inými členskými krajinami EÚ (55,0 %) alebo Švajčiarskom (57,7 %). Správne považujú budúce rozšírenie EÚ za reálne, pričom toto rozšírenie v súčasnej dobe predpokladá udelenie členstva niekoľkým konkrétnym krajinám. Spomedzi všetkých faktorov podmienujúcich úroveň vedomostí žiakov sa zdá byť najvýraznejším typ školy. Zatiaľ čo žiaci gymnázií zvolili správnou odpoveď vo viac ako 76,9 % prípadoch, žiaci základných škôl ju volili v 61,7 % prípadoch.

5.1.2 Európska únia – zákony a politika

Dve úlohy sa venovali zákonom a politike EÚ. V prvej mali žiaci rozhodnúť o pravdivosti piatich výrokov, ktoré sa týkali rozličných aspektov vplyvu EÚ na členské krajiny:

- A. Európska únia určuje, čo sa o EÚ učíte v škole – (NIE)* – (SR – 62,1 %),
- B. Európska únia sa usiluje o podporu mieru, prosperity a slobody na svojom území – (ÁNO)* – (SR – 94,2 %),
- C. Všetky krajiny EÚ podpísali Európsku zmluvu o ľudských právach – (ÁNO)* – (SR – 90,3 %),
- D. Európska únia schválila zákony na zníženie znečistenia – (ÁNO)* – (SR – 63,4 %),
- E. Európska únia vypláca svojim poľnohospodárom peniaze, aby používali ekologické spôsoby hospodárenia – (ÁNO)* – (SR – 60,1 %).

Ako je zrejmé z porovnania všetkých 5 výrokov, skoro všetci žiaci správne určili, že EÚ sa usiluje o podporu mieru, prosperity a slobody na svojom území, prípadne vedeli o tom, že všetky členské krajiny podpísali Európsku zmluvu o ľudských právach. V prípade ekologických zákonov je na Slovensku správna odpoveď viazaná vo významnejšom podiele na chlapcov (68,9 %) ako na dievčatá (58,1 %). Gymnazisti (68,8 %) lepšie ako žiaci ZŠ (61,2 %) odhalili nepravdivosť tvrdenia, že EÚ určuje, čo sa učí v školách na Slovensku.

Druhá téma v tejto oblasti pozostávala zo 4 výrokov, ktoré sa týkali práv občanov EÚ, pričom len jeden výrok bol pravdivý. Prekvapivo malý podiel žiakov SR (38,6 %) dokázal vybrať správny výrok – *štúdium je možné v ktorejkoľvek členskej krajine bez osobitného povolenia*. Napriek tomu sa ukazuje, že v porovnaní s ČR (31,7 %), ostatnými krajinami EÚ (27,7 %) či so Švajčiarskom (25,5 %) je to ešte stále najlepší výsledok zo všetkých krajín. Prispeli k nemu najmä dievčatá (40,9 %), žiaci základných škôl západného Slovenska (40,0 %) alebo z obcí nad 30 000 obyvateľov. Žiakov stredného a východného Slovenska najviac pomýlil výrok, podľa ktorého je možné *„pracovať kdekoľvek v EÚ bez dokladov“*.

* Správna odpoveď

5.1.3 Európska mena (peniaze) euro²⁴

Tematická oblasť Európska mena (euro) obsahuje dve otázky pozostávajúce z jednej batérie výrokov a jednu samostatnú otázku, v ktorej mali žiaci možnosť vybrať správnu odpoveď zo 4 alternatív.

Úspešnosť žiakov pri posudzovaní správnosti výrokov bola dosť odlišná:

- A. Približne 84,5 % žiakov SR správne určilo, že *euro nie je oficiálnou menou všetkých európskych krajín*. O niečo slabšie výsledky dosiahli žiaci zo Švajčiarska (77,1 %) a ešte horšie žiaci z ostatných krajín EÚ (69,1 %). Podrobnejší rozbor výsledkov ukázal, že na Slovensku správne odpovedalo 96,5 % žiakov gymnázií a iba 82,8 % žiakov základných škôl.
- B. Menej úspešní boli slovenskí žiaci pri posudzovaní výroku *euro je oficiálna mena všetkých krajín EÚ*. Rozoznanie tohto výroku ako nepravdivého bolo správnou odpoveďou a na Slovensku takto odpovedalo 47,6 % žiakov. V zásade platí, že euro sa spája žiakom celkom prirodzene s EÚ a nie s Európou. Tu je rozdiel medzi slovenskými a českými žiakmi veľký: českých žiakov odpovedalo správne až 68,4 %. Slovenskí žiaci sa skôr približujú žiakom v ostatných členských krajinách EÚ (55,6 %). Napokon tu máme na porovnanie výsledky, ktoré dosiahli žiaci vo Švajčiarsku: až 70,2 % z nich sa domnieva, že euro je oficiálnou menou všetkých krajín EÚ, správne teda odpovedalo 29,5 % žiakov. Tieto rozdiely skutočne ukazujú, že žiaci v jednotlivých krajinách majú tendenciu extrapolovať situáciu svojej krajiny na ostatné krajiny EÚ. Slováci sa domnievajú, že aj iné krajiny majú euro, Česi zasa, že aj iné krajiny nemajú euro. Rozdiel medzi žiakmi základných škôl (44,8 %) a gymnázií (67,9 %) presiahol nie obvyklých 10 %, ale až 23,1 % v prospech žiakov gymnázií.

Regionálne hľadisko sa prejavilo osobitným spôsobom pri každom z dvoch variantov otázky. Euro ako oficiálnu menu všetkých európskych krajín odmietlo 86,1 % žiakov základných škôl zo západného Slovenska a 83,3 % žiakov z východného Slovenska. Euro ako oficiálnu menu krajín EÚ odmietlo 52,3 % žiakov základných škôl východného Slovenska, ale 46,3 % zo západného Slovenska. V hodnotení správnosti oboch výrokov sú rozdiely medzi žiakmi podľa SEI rodiny výraznejšie, v každom prípade dosahujú takmer 10 %. Správne odpovede dosahujú spravidla žiaci s vyšším SEI rodiny (európske krajiny – 93,6 %, krajiny EÚ – 58,5 %) ako žiaci s nižším SEI (európske krajiny – 80,4 %, krajiny EÚ – 40,9 %).

- C. Pri posudzovaní v poradí tretieho výroku tejto otázky: „Eurobankovky majú rovnaký dizajn vo všetkých krajinách, kde je euro oficiálnou menou,“ dosiahli žiaci priemerné výsledky. Za pravdivý ho označilo 67,7 % žiakov SR. Švajčiarski žiaci (66,4 %), ako aj žiaci z ostatných krajín EÚ (64,5 %) sa v podstate neodlišovali od žiakov SR. Najlepšie výsledky dosiahli žiaci ČR (73,8 %), aj keď rozdiel tu nepredstavuje ani 10 %. Relatívne dobré výsledky dosiahli žiaci zo škôl sídliačich v obciach od 30 001 do 100 000 obyvateľov (73,7 %), najlepšie výsledky dosiahli žiaci základných škôl z východného Slovenska (71,3 %), ale najmä žiaci gymnázií (81,5 %), ako to už spravidla býva pri takýchto komplikovanejších otázkach z európskej problematiky.

Nasledujúca otázka, posledná položka vedomostného testu, sa týkala výhod, ktoré členským krajinám vyplývajú z používania meny euro. Žiaci mali možnosť vybrať si zo 4 alternatív jednu, ktorú pokladajú za správnu:

- A. Ceny tovarov sú rovnaké v každej krajine, ktorá používa euro.
- B. Kupovanie a predávanie tovarov medzi krajinami, ktoré používajú euro, je ľahšie.
- C. Mzdy zamestnancov sú rovnaké vo všetkých krajinách, ktoré používajú euro.
- D. Pre zločincov je ťažšie vyrábať falošné mince a bankovky.

Žiaci SR našli správnu odpoveď (B) v 71,9 % prípadoch. Ostatné skupiny žiakov – žiaci z krajín EÚ a švajčiarski žiaci – označili správnu odpoveď B menej často (64,9 %). Najlepšie výsledky dosiahli gymnazisti

²⁴ Údaje o spoločnej mene euro sú z obdobia administrácie dotazníka na jar 2009, kedy ešte nenastal dramatický vývoj verejných financií viacerých členských štátov EÚ. Preto je možné predpokladať, že žiaci by v súčasnosti mohli odpovedať odlišne. Slovenská republika prijala menu euro 1. 1. 2009. Pred prechodom zo slovenskej koruny na euro prebiehala na Slovensku masívna informačná kampaň.

(86,4 %), žiaci z miest nad 100 000 obyvateľov (78,5 %), najhoršie výsledky dosiahli žiaci zo škôl v obciach s 3 001 – 15 000 obyvateľmi (68,8 %) a chlapci (69,5 %). Regionálne hľadisko ukazuje, že správnu odpoveď identifikovali predovšetkým žiaci západného a východného Slovenska (74,9 % a 74,7 %), zatiaľ čo žiaci základných škôl zo stredného Slovenska dosiahli úroveň 63,9 %. Najčastejšou chybnou voľbou boli varianty A a D.

Avšak najvýznamnejšie rozdiely vo výsledkoch sa viažu na SEI rodiny žiakov: žiaci z rodín s nižším SEI dosiahli 65,1 %, so stredným SEI 73,8 % a žiaci z rodín s vyšším SEI až 83,1 % správnych odpovedí.

5.1.4 Znalosti faktov o Európskej únii – súhrnná škála

Všetky vyššie analyzované položky vedomostného testu európskeho modulu boli prevedené do škály európskych občianskych vedomostí (European civic knowledge). Hodnota tejto škály reprezentuje úspešnosť žiakov v odpovediach na všetky otázky obsiahnuté vo vedomostnom teste, tzn. odzrkadľuje vedomosti žiakov o EÚ a jej inštitúciách, zákonoch, politike a mene euro. Medzinárodný priemer škály pre všetky zúčastnené krajiny, ktoré použili Euromodul, bol stanovený na 500 bodov so smerodajnou odchýlkou 100 bodov, pričom škála bola skonštruovaná tak, aby vyšší počet bodov znamenal lepší výsledok, a naopak, aby nižšie bodové skóre znamenalo horší výsledok.

Tabuľka č. 1. Občianske európske vedomosti.

		SR	
		ZŠ	OGY
Výberová vzorka (v bodoch)		541,2	601,3
Pohlavie	chlapec	538,3	599,2
	dievča	544,3	602,8
Rodinné zázemie žiakov vyjadrené SEI	nižším	529,2	614,8
	stredným	548,3	597,3
	vysokým	561,6	605,3
Veľkosť sídla školy v obyvateľoch	do 3 000	534,0	0*
	3 001 – 15 000	538,1	580,1
	15 001 – 30 000	544,9	590,6
	30 001 – 100 000	555,6	623,5
	nad 100 000	536,1	564,8
Slovensko (len ZŠ)	západné	547,1	590,8
	stredné	540,1	590,5
	východné	532,7	609,8

* V sídlach do 3 000 obyvateľov sa nenachádzali žiadne OGY.

faktorov, ktoré možno súhrnne charakterizovať ako sociálno-ekonomické podmienky. Signalizujú všetky vplyvy mimoškolského prostredia, možnosť prístupu k informáciám vďaka kultúrnej infraštruktúre regiónu i vďaka možnostiam, ktoré poskytuje rodina a príbuzenstvo, signalizujú úroveň vzdelania rodičov, vybavenie domácnosti, technologické vybavenie, možnosť cestovať do zahraničia a pod.

Prvým z nich je veľkosť sídla, v ktorom žiaci chodia do školy, a druhým je SEI rodiny žiaka. V prvom prípade máme informáciu, ktorá ukazuje, že najlepšie výsledky vo vedomostnom teste dosiahli žiaci v mestách od 30 do 100 tisíc obyvateľov. Mohli by sme očakávať, že žiaci z Košíc a z Bratislavy dosiahli ešte lepšie výsledky. Nie je to však tak, a to asi aj preto, že v týchto mestách sú školy v niektorých mestských častiach, ktoré sústreďujú žiakov z nižších sociálno-ekonomických vrstiev.

V druhom prípade sa potvrdzuje, že rozdiely vo vedomostiach sú medzi žiakmi podľa SEI najmä na základných školách. Napočudovanie, na gymnáziách dosahujú lepšie celkové výsledky žiaci z rodín s nižším SEI, čo by si zaslúžilo hlbšie skúmanie a analýzu. Vieme však, že štúdium na gymnáziách je pre týchto žiakov prvým krokom k sociálnemu vzostupu, a na rozdiel od žiakov z rodín s vyšším SEI je ich motivácia k výkonu vo vzdelávaní sa a k získavaniu vedomostí vyššia.

Celkové hodnotenie vedomostí žiakov o EÚ ukazuje, že podstatne lepšiu úroveň dosahujú žiaci gymnázií ako žiaci základných škôl. Rozdiel však nepresahuje 100 bodov, čo by mohlo signalizovať, že edukatívna efektivita týchto dvoch typov škôl nie je až taká odlišná. Najmä ak prihliadneme na skutočnosť, že odborná verejnosť vníma gymnáziá ako výberové školy, v ktorých sa sústreďujú žiaci s lepšími intelektuálnymi schopnosťami. Iným výsledkom je potvrdenie minimálnych rozdielov medzi žiakmi základných škôl podľa pohlavia. Ak sa pozrieme na úspešnosť žiakov základných škôl podľa regiónov, odhalíme pomerne malé rozdiely.

Na rozdiel od týchto faktorov, ktoré by nás mali informovať o istej väzbe výsledkov na edukatívnu činnosť škôl, máme aj informácie o druhej skupine

5.1.5 Sebahodnotenie žiakov

V závere dotazníkovej časti európskeho modulu (údaje na CD: príloha C, ot. č. 13) boli zaradené otázky, v ktorých sa žiaci pokúsili odhadnúť, koľko vedia o EÚ, jej inštitucionálnom fungovaní, symboloch, legislatívnej aktivite a politike EÚ. Odpovede volili zo škály veľa, dosť, málo, nič.

Celkový pohľad umožňuje skonštatovať, že žiaci na Slovensku hodnotia svoje vedomosti ako dobré (veľa a dosť), ale odlišne podľa jednotlivých oblastí. Najlepšie vidia úroveň svojich vedomostí o eure (84,9 %) a s veľkým odstupom sa umiestnila oblasť „fakty o EÚ“ (48,8 %).

Dve nasledujúce oblasti: „zákony a politika EÚ“ (28,8 %) a „inštitúcie EÚ“ (29,0 %) sa už nachádzajú v pásme kritickejšej sebareflexie. To z vecného hľadiska zodpovedá povahe a náročnosti jednotlivých oblastí, ako aj tradícii školskej edukácie – orientovať žiakov v danom vekovom pásme na zapamätanie si jednoduchých faktov.

Z medzinárodného hľadiska možno hodnotiť sebavedomie žiakov SR ako vysoké (84,9 %), najmä v porovnaní s ČR (68,3 %), pretože českí žiaci hodnotia svoje vedomosti o eure podstatne menej často odpoveďami veľa a dosť. Podobne je to však v prípade ostatných 23 krajín EÚ (67,4 %), a najmä v prípade Švajčiarska (60,9 %).

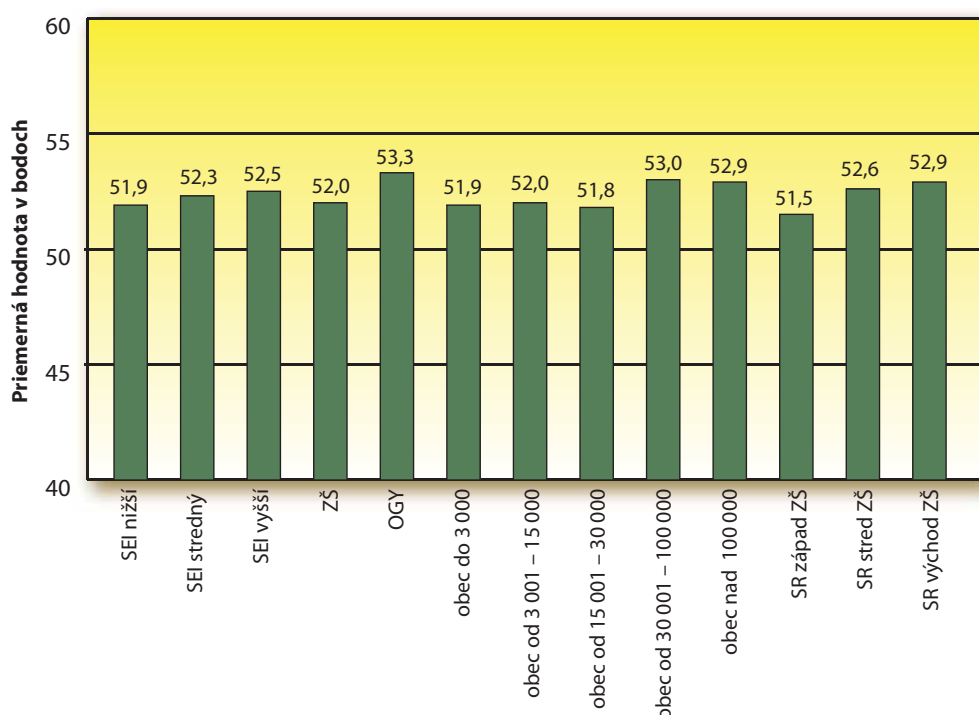
Do istej miery nám analýza týchto údajov umožňuje nahliadnuť do sebahodnotenia chlapcov a dievčat. V prvom prípade vidno, že chlapci (38,3 %) v porovnaní s dievčatami (29,8 %) hodnotia svoje vedomosti o eure častejšie excelentným hodnotením veľa. V dvoch oblastiach, v ktorých sme zistili, že žiaci hodnotia svoje vedomosti ako nedostatočné, t. j. politika a inštitúcie EÚ, je zreteľná tendencia dievčat (inštitúcie – 73,7 %, politika – 75,1 %) ku kritickejšiemu sebahodnoteniu svojich vedomostí (t. j. málo a nič), v porovnaní s chlapcami (inštitúcie – 66,4 %, politika – 65,6 %). Tieto poznatky potvrdzujú, že dievčatá nielenže majú o niektoré skutočnosti z oblasti politiky menší záujem, ale aj tam, kde majú o niektorých faktoch dostatočné vedomosti, majú tendenciu podliehať kritickejšej sebareflexii.

Potvrdzujú to v tomto konkrétnom prípade (oblasť euro) aj výsledky ostatných krajín EÚ, ČR a Švajčiarska, v ktorých chlapci hodnotia svoje vedomosti odpoveďou veľa približne o 10 % častejšie ako dievčatá. Podobná tendencia rozdielov v sebahodnotení je pozorovateľná u žiakov ZŠ a gymnázií. V prípade eura sebahodnotenie gymnazistov (40,7 %) prevyšuje sebahodnotenie žiakov základných škôl (33,1 %).

Medzinárodný priemer súhrnnej škály sebahodnotenia žiakov, teda svojich vlastných vedomostí o EÚ, bol pre všetky zúčastnené krajiny štandardizovaný na 50 bodov a štandardná odchýlka mala 10 bodov. Údaje za Slovenskú republiku uvádzame v grafe č. 34.

Graf č. 34. Sebahodnotenie žiakov SR v oblasti poznatkov o EÚ

(Údaje sú v percentách.)

Ukázalo sa, že svoje vedomosti hodnotia približne rovnako žiaci z rodín s vyšším SEI (52,5 bodov) aj žiaci z rodín s nižším SEI (51,9 bodov). Najvyššie hodnoty sebahodnotenia dosahujú žiaci z krajských miest – nad 30 000 a nad 100 000 obyvateľov (53,0 a 52,9 bodov) a najmä žiaci z gymnázií (53,3 bodov).

5.2 Výsledky dotazníka v európskom module

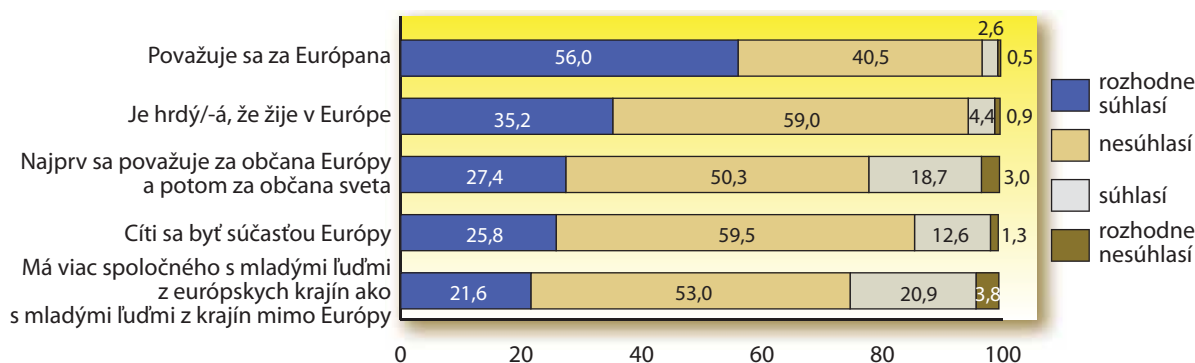
V tejto časti vyhodnocujeme údaje, ktoré sa získali z dotazníka zameraného na postoje žiakov k rozličným európskym témam. Predmetom skúmania je európska a národná identita, účasť na aktivitách presahujúcich hranice nášho štátu a záujem o dianie v Európe a v Európskej únii, znalosť cudzích jazykov a postoje k ich výučbe, postoje k migrácii v rámci Európy, názory na rovnosť príležitostí pre cudzincov v SR a napokon názory na jednotnú európsku politiku a rozširovanie EÚ. Dotazník obsahoval 12 tematicky ucelených batérií otázok a dve samostatné položky.

5.2.1 Európska a národná identita

Cieľom úvodnej batérie otázok bolo zistiť, ako žiaci vnímajú svoju identitu a občianstvo na národnej, európskej a globálnej (svetovej) úrovni. Dôležitým aspektom tu bol pocit spolupatričnosti. Žiaci hodnotili 9 výrokov v škále od rozhodne súhlasím, súhlasím, nesúhlasím, po rozhodne nesúhlasím. Prvých päť výrokov sa týkalo európskej identity (graf č. 35, údaje na CD: príloha C, ot. č. 1).

Graf č. 35. Postoje žiakov k európskemu občianstvu

(Údaje sú v percentách.)

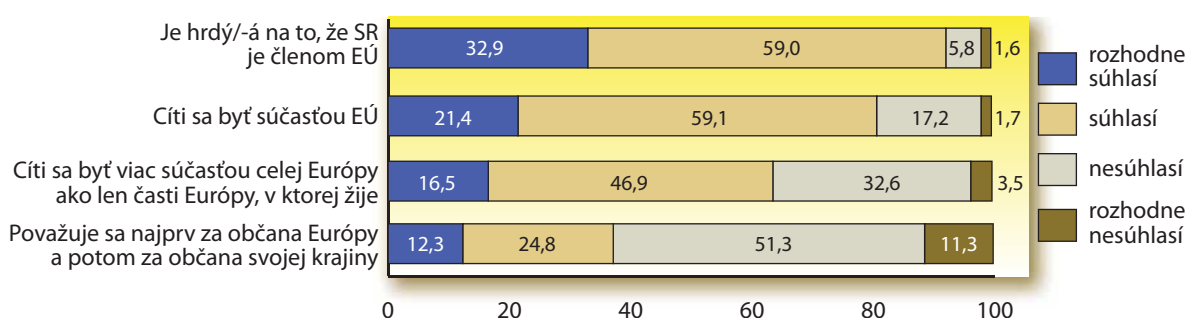

Na prvý pohľad je zrejmé, že žiaci sa najviac identifikujú s prvým a druhým výrokom, t. j. až 96,5 % z nich rozhodne súhlasí alebo súhlasí s tým, že sa cíti byť Európanom a takmer rovnako veľa žiakov (94,2 %) cíti hrdosť na to, že žije v Európe. O niečo menej, ale predsa vysoký podiel žiakov sa cíti byť súčasťou Európy (85,3 %). Tieto hodnoty vyjadrujú „demonštratívny“ vzťah žiakov k Európe ako kontinentu, ktorý predstavuje osobité a neopakovateľné civilizačné a geografické životné prostredie. Tento vzťah vykazuje nižšie hodnoty vtedy, keď ho žiaci musia vo svojich odpovediach konfrontovať so vzťahom k iným krajinám sveta alebo dokonca so vzťahom k národnému štátu, k svojej vlasti. Takže nás neprekvapuje podiel žiakov, ktorí majú pocit, že majú viac spoločného s mladými ľuďmi z európskych krajín ako s mladými ľuďmi z krajín mimoeurópskych (74,6 %). Napokon, približne rovnaké množstvo žiakov (77,7 %) uprednostňuje svoju európsku identitu pred svetovou (svetoobčianskou).

A aký vzťah získali žiaci k EÚ odvtedy, ako sme sa stali jej členskou krajinou (graf č. 36, údaje na CD: príloha C, ot. č. 1)? Súčasťou EÚ sa cíti byť 80,5 % žiakov. To je o 4,8 % menej ako je podiel žiakov, ktorí sa cítia byť

Graf č. 36. Postoje žiakov k EÚ

(Údaje sú v percentách.)

súčasťou Európy. Hrdosť na členstvo SR v EÚ uvádza 91,9 % žiakov. To je o 2,3 % menej ako je podiel žiakov, ktorí sú hrdí na to, že žijú v Európe. Ale 37,1 % žiakov sa cíti byť najprv občanom EÚ, až potom občanom svojho národného štátu – Slovenskej republiky. To prijímame ako akceptovateľnú preferenciu. Príslušnosť k národnému štátu je pocitovaná ako bazálna identita a ostatné identity sa k tejto základnej identite pripájajú alebo navrstvujú bez toho, aby sme to vnímali ako niečo v rozpore s touto identitou. Takže približne dve tretiny žiakov sa cítia byť v prvom rade občanom svojho národného štátu a jedna tretina preferuje jeho európsky kontext.

Vzťah k Európe ako celku je silný, 63,4 % žiakov SR sa cíti byť viac súčasťou celej Európy ako len časti Európy, v ktorej žijú. V tomto prípade môžeme pod Európou chápať strednú Európu, ktorej historickou súčasťou je aj Slovensko. V tomto výskumnom projekte stoja žiaci pred problémom rozlišovania Európy a Európskej únie. Ako sme naznačili, Európa predstavuje čosi stabilnejšie, geograficky i kultúrno-historicky nemenné. Európska únia je, naopak, niečo historicky nové, niečo, čo sa chápe ako dynamický politický a sociálno ekonomický projekt integrovania jednotlivých národných štátov Európy do formujúceho sa jednotného štátneho útvaru s meniacimi sa pravidlami pre svojich občanov a aj s rýchle sa meniacim počtom krajín, ktoré nové spoločenstvo a úniu tvoria.

Ak sa pozrieme na odpovede žiakov z hľadiska typu školy a regiónov, prípadne podľa veľkosti lokality, v ktorej je škola, či dokonca podľa SEI rodiny v oblasti hodnotenia Európy, nenachádzame žiadne rozdiely medzi postojmi žiakov, ktoré by boli zásadného charakteru.

Isté rozdiely nachádzame skôr v medzinárodných komparáciách, najmä medzi SR a ČR. Slovenská republika má v niektorých elementoch identifikácie proeurópskych postojov bližšie k európskej skupine 23 krajín ako k ČR. Najzreteľnejšie si to možno povšimnúť pri identifikovaní sa žiakov s EÚ, kde na Slovensku s EÚ nesúhlasný postoj vyjadrilo 18,9 % žiakov, ale v ČR až 38,3 % žiakov. Slovensko v tomto konkrétnom prípade vysoko predbieha aj ostatné krajiny EÚ, kde žiaci svoj nesúhlas s EÚ prejavili na úrovni 28,6 %.

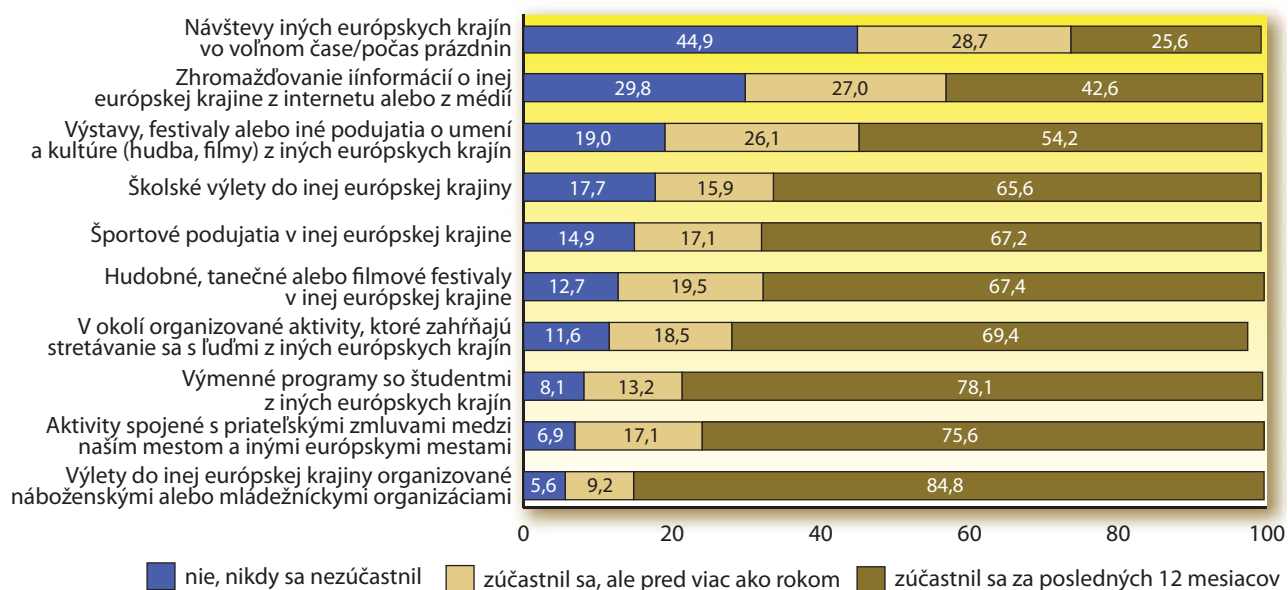
Slovensko je bezkonkurenčne krajinou s najvyššou mierou priateľskej identifikácie nielen s Európou (12,9 % má nesúhlasný postoj), ale najmä krajinami EÚ, ktorých sa žiaci „cítia byť súčasťou“, a sú aj „hrdí na to, že ich krajina je členom Európskej únie“. Svoju „hrdosť na členstvo vlastnej krajiny v EÚ“ odmieta vyjadriť 20,4 % žiakov ČR a 12,6 % žiakov ostatných krajín, ale len 7,4 % žiakov SR.

5.2.2 Účasť na aktivitách za hranicami Slovenskej republiky

Nasledujúca časť dotazníka v európskom module sa týkala aktivít žiakov, ktoré majú do istej miery medzinárodný (multikultúrny) charakter. Tieto aktivity môže žiakom sprostredkovať obec, škola či nejaká organizácia pre mládež, alebo ich žiaci vykonávajú z vlastnej iniciatívy. Žiaci si v tejto batérii desiatich otázok mohli voľiť odpoveď z niekoľkých možností: áno, zúčastnil/-a som sa v posledných 12 mesiacoch, áno, zúčastnil/a som sa, ale pred rokom, nikdy som sa nezúčastnil/-a (graf č. 37, údaje na CD: príloha C, ot. č. 2).

Graf č. 37. Účasť žiakov na aktivitách presahujúcich hranice SR

(Údaje sú v percentách.)

Najprv sa pozrieme na kultúrne a iné akcie, ktoré ponúkli príležitosť stretávania sa s ľuďmi z iných krajín Európy. Údaje ukazujú, že 30,1 % žiakov sa v minulosti zúčastnilo takejto akcie v okolí bydliska a podobne 24 % žiakov dokázalo dokonca identifikovať, že tieto podujatia boli súčasťou partnerstva európskych miest. Regionálne hľadisko tu nezohráva v podstate žiadnu špecifickú úlohu. Rozdiely v zážitkovom svete „multikulturality“ dospievajúcej mládeže sú pozorovateľné medzi SR a ČR (27 %) na jednej strane i medzi SR a ostatnými krajinami EÚ (34 %).

Z obsahového hľadiska možno takéto stretnutia dospievajúcej mládeže špecifikovať na oblasť „umenia a kultúry“ a „športu“. Žiaci uviedli, že aspoň raz do roka (12,7 %) alebo ešte za dlhšie obdobie (19,5 %) sa zúčastnili aktivít typu „výstava, festival či iné kultúrne akcie“ a približne podobné údaje o účasti máme aj za športové aktivity mladých ľudí v inej krajine.

Regionálny pohľad naznačuje, že v prípade kultúrnych aktivít sa neobjavujú nejaké rozdiely. Inak je to v prípade športových aktivít, keďže najmä na západnom Slovensku sa na týchto aktivitách zúčastnilo o 10 % viac žiakov (40 %) ako na strednom a východnom Slovensku (30 %). V oboch prípadoch sa údaje o cezhraničných aktivitách zhodujú aj medzi SR a ČR. Nielen žiaci ostatných krajín EÚ, ale dokonca aj švajčiarski žiaci mali v ostatnom období približne rovnaké, ak nie lepšie možnosti kultúrnych a športových aktivít v iných krajinách.

Nasledujúce položky v skúmanej batérii otázok sa týkali pobytu v zahraničí. Žiaci mali uviesť, či sa v priebehu posledných 12 mesiacov alebo dávnejšie zúčastnili výmenného pobytu, školského výletu do inej krajiny, alebo či podnikli výlet do nejakej európskej krajiny, ktorý by bol usporiadaný náboženskou alebo mládežníckou organizáciou.

Takéhoto výmenného pobytu sa zúčastnilo 21,3 % žiakov, z toho rovnaký podiel chlapcov a dievčat, z gymnázií i základných škôl. Regionálne hľadisko v tomto prípade nemalo podstatnejší vplyv. Porovnanie s ČR, ako aj s ostatnými krajinami EÚ, ukazuje na približne rovnakú úroveň týchto aktivít.

Školský výlet do inej európskej krajiny absolvovalo skoro 33,6 % žiakov, rovnako chlapcov ako dievčat. Ale skutočne priepastný rozdiel sa objavil medzi žiakmi gymnázií a základných škôl za posledných 12 mesiacov, v ktorých z gymnazistov bolo na školskom výlete 32,2 % a zo žiakov ZŠ 15,8 %. **Regionálne hľadisko sa významne uplatňuje v prípade školských výletov žiakov.** Na jednej strane je západné Slovensko: školských výletov sa nezúčastnilo 51 % žiakov základných škôl. V prípade stredného Slovenska poskočil údaj o neúčasti na školských výletoch na 69,4 % a dokonca v prípade východného Slovenska až na 80,9 %.

Súvisí to aj so SEI rodiny žiakov – na školskom výlete bolo 42,6 % žiakov z rodín s vyšším SEI, 33,1 % žiakov z rodín so stredným SEI a 30,2 % žiakov z rodín s nižším SEI.

Najviac žiakov navštívilo inú európsku krajinu vo svojom voľnom čase alebo cez prázdniny; 73,6 % žiakov odpovedalo na túto otázku kladne, pričom 44,9 % takto cestovalo počas posledných 12-tich mesiacov. V tomto smere sa prejavil obrovský rozdiel medzi žiakmi gymnázií, ktorí vyrazili do cudziny v minulom roku v 69,7 % prípadov, a žiakmi základných škôl, ktorým sa to podarilo iba v 41,6 % prípadov. Tu už je rozdiel medzi sociálno-ekonomickými skupinami rodičov žiakov klasický: žiakov z rodín s nižším SEI sa pobytu v cudzine zúčastnilo 31,9 %, z rodín so stredným SEI 48,5 %, ale z rodín s vyšším SEI až 65,1 % žiakov. Pobytu v cudzine sa nezúčastnilo najmenej žiakov zo Švajčiarska (8,9 %), Českej republiky (17,4 %), Slovenska (25,6 %) a z ostatných krajín EÚ (31,8 %).

Relatívne menší vplyv na cestovanie mladých ľudí má činnosť najrozličnejších organizácií pre mládež (aj náboženských). Túto možnosť získalo 14,8 % žiakov, a to bez rozdielu pohlavia, bez rozdielu medzi žiakmi gymnázií a základných škôl, ale aj SEI rodiny. Aj keď z hľadiska kvantity vycestovania nemá cestovanie prostredníctvom mládežníckych organizácií až taký vplyv, **má výrazne sociálne vyrovnávajúci vplyv a spája žiakov z hľadiska rovnosti príležitostí.** Regionálne hľadisko dokonca mierne preferuje žiakov z východného (16,3 %) a stredného Slovenska (16,8 %) pred žiakmi zo západného Slovenska (12,9 %).

V medzinárodnom porovnaní je však Slovensko aj v oblasti podpory cestovania do cudziny prostredníctvom organizácií pre mládež na podstatne nižšej úrovni ako ČR (22,6 %), ale aj ako ostatné krajiny EÚ (20,0 %) a Švajčiarsko (28,0 %).

Posledná otázka v tejto oblasti zisťovala, do akej miery žiaci zhromažďujú informácie o cudzích európskych krajinách z internetu alebo z masmediálnych prostriedkov (napr. z tlače, televízie, rozhlasu). Ukázalo sa, že takto získavalo informácie 56,8 % žiakov, rovnako chlapci a dievčatá, značný rozdiel bol ale medzi žiakmi gymnázií (72,9 %) a žiakmi základných škôl (54,6 %). Regionálne hľadisko medzi žiakmi základných

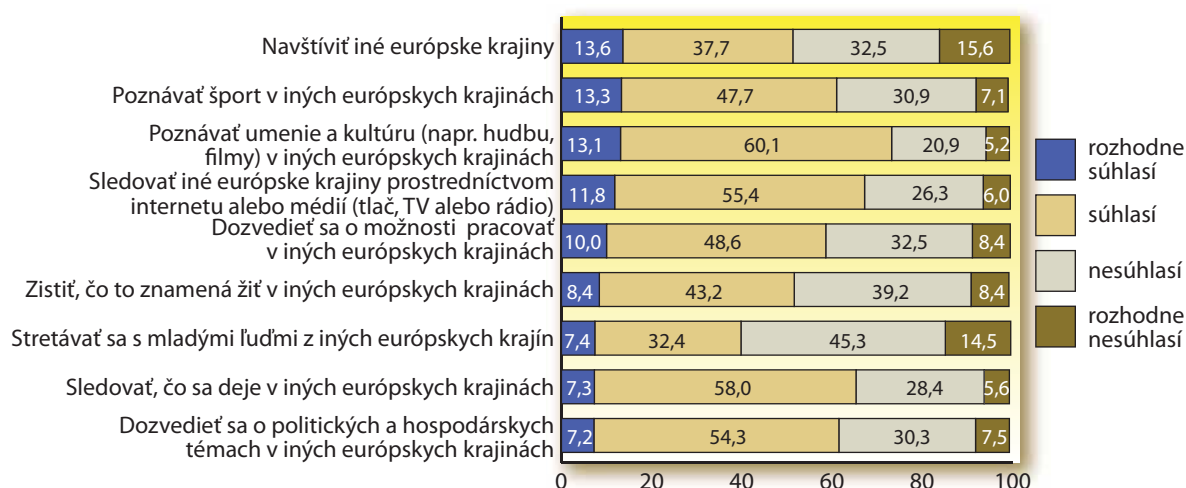
škôl neodhalilo nejaké významné rozdiely. Medzinárodné komparácie naznačujú, že ČR (58,9 %), ostatné krajiny EÚ (67,6 %) a Švajčiarsko (72,4 %) dosahujú lepšie výsledky v oblasti využívania internetu a mas-médií.

5.2.3 Možnosti na získanie medzinárodných skúseností v škole

Škola je inštitúciou, ktorá je nielen miestom prehlbovania vedomostí o Európe a európskych záležitostiach, ale aj sprostredkovateľom najrozličnejších skúseností multikultúrneho charakteru. Úlohou žiakov bolo uviesť, nakoľko im ich škola poskytuje príležitosť dozvedieť sa informácie o rozličných oblastiach zahraničného diania, napríklad o politike, kultúre, športe, ako aj to, do akej miery im škola umožňuje bezprostredný kontakt s inými európskymi krajinami, presnejšie s mladými ľuďmi z týchto krajín (graf č. 38, údaje na CD: príloha C, ot. č. 3).

Graf č. 38. Možnosti, ktoré škola poskytuje žiakom na poznávanie Európy

(Údaje sú v percentách.)

Z predchádzajúcej analýzy vieme, že organizovaných výmen mládeže občianskymi združeniami sa nikdy nezúčastnilo 84,8 % žiakov, výmenných programov žiakov organizovaných školou sa nikdy nezúčastnilo 78,1 % žiakov, na školských výletoch sa nikdy nezúčastnilo 65,6 % žiakov, vo voľnom čase alebo počas prázdnin nevyužilo podobnú príležitosť 25,6 % žiakov.

Ak sa pozrieme na navštevovanie iných európskych krajín z hľadiska poskytnutia príležitostí k účasti, ukáže sa, že tu existujú pomerne veľké rozdiely podľa jednotlivých kategórií. Podľa žiakov, škola im *rozhodne* poskytuje príležitosť navštíviť európske krajiny (13,6 %), spoznávať šport v týchto krajinách (13,3 %), spoznávať ich umenie a kultúru (13,1 %), sledovať, čo sa v nich deje prostredníctvom internetu a médií (11,8 %), dozvedieť sa, čo to znamená žiť v takýchto krajinách (8,4 %), dozvedieť sa, či a ako možno pracovať v týchto krajinách (10 %), stretávať sa s mladými ľuďmi z Európy (7,4 %), dozvedieť sa niečo o ich politike a ekonomike (7,2 %), sledovať, čo sa deje v európskych krajinách (7,3 %).

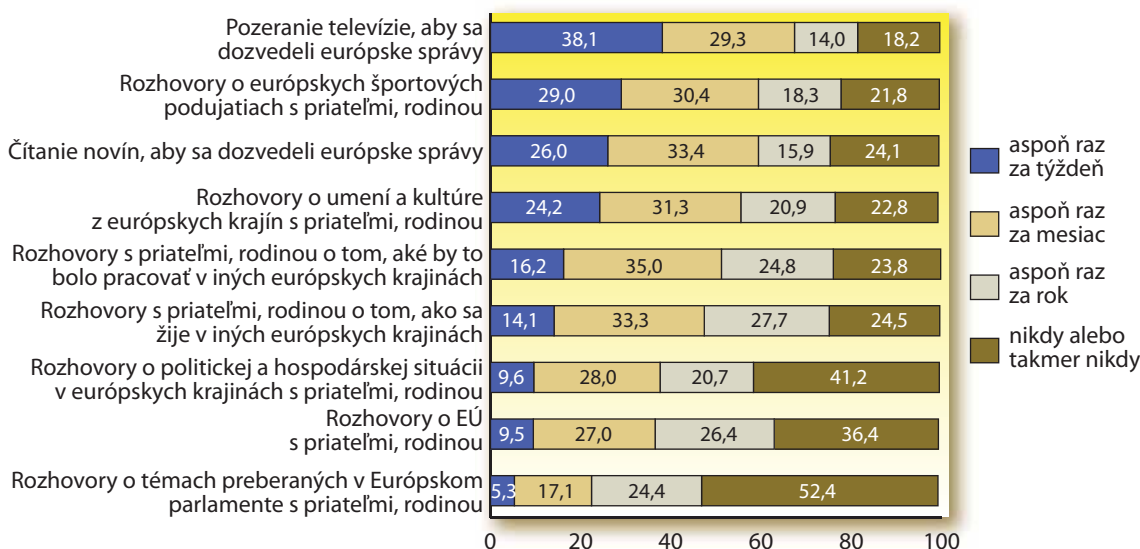
Celková úroveň súhlasu žiakov s tým, že škola im poskytuje niektorú z možností zoznamovania sa s európskymi krajinami, je vyššia. Napríklad v prípade príležitosti získať informácie o tom, čo sa deje v európskych krajinách, dosahuje až 65,3 % (rozhodný súhlas a súhlas). Rovnako významné je však aj pomerne negatívne hodnotenie školy z hľadiska poskytnutia príležitosti stretávania sa s mladými ľuďmi z európskych krajín – *nesúhlasí* a *rozhodne nesúhlasí* 59,8 % žiakov.

5.2.4 Záujem o dianie v Európe a v Európskej únii

Žiaci, ktorí majú 14 rokov, sa intenzívne zaujímajú o svoju budúcnosť, ktorú si už nie je možné predstaviť mimo európskeho kontextu. Rozhovory s rodičmi, príbuznými, priateľmi o najrozličnejších európskych témach sú celkom bežné. Informácie o dianí v Európe nezískavajú len prostredníctvom školy, ale aj samostatne z médií, predovšetkým z televízie a z novín. Žiaci odpovedali na predložené otázky v škále nikdy alebo skoro nikdy, ročne – aspoň jeden raz za rok, mesačne – raz za mesiac, týždenne – raz za týždeň (graf č. 39, údaje na CD: príloha C, ot. č. 4).

Graf č. 39. Záujem žiakov o dianie v Európe a v Európskej únii

(Údaje sú v percentách.)

Prvé dve otázky sa týkali záujmu o informácie z tlače a z televízie. Novinové správy týkajúce sa európskeho diania si prečíta 26 % žiakov raz za týždeň a ďalších 33,4 % aspoň raz za mesiac. Sledovanie európskeho spravodajstva v televízii týždenne je o niečo vyššie (38,1 %) a raz do mesiaca o niečo nižšie (29,3 %).

Žiaci odpovedali, že *raz týždenne* hovoria na tému „aké by to bolo pracovať v iných európskych krajinách“ (16,2 %), ale aj všeobecnejšie „ako sa žije v iných európskych krajinách“ (14,1 %). Miera záujmu o špecifickejšie otázky politiky vyjadrená frekvenciou *každý týždeň* je ešte nižšia – o problémoch politickej alebo hospodárskej situácie v iných európskych krajinách s priateľmi alebo členmi svojej rodiny hovorí 9,6 % žiakov. A ešte menej často žiaci preberajú v tomto okruhu záležitosti prejednávané v Európskom parlamente (5,3 % každý týždeň).

Údaje o rozhovoroch žiakov SR s týždňovou frekvenciou na tému umenie a kultúra (24,2 %) a šport (29,0 %) v iných európskych krajinách demonštrujú prirodzené záujmové preferencie každodenného rodinného života. Presvedčajú nás o tom aj skutočne významné rozdiely medzi chlapcami a dievčatami. Chlapci sa orientujú na tému športových udalostí a dievčatá na sféru umenia a kultúry. Existujú aj rozdiely v rozložení odpovedí žiakov, najmä podľa typu navštevovanej školy – gymnazisti sa týmto témam venujú viac. Žiaci na Slovensku v porovnaní so žiakmi v ČR oveľa častejšie debatujú o týchto témach a problémoch.

5.2.5 Znalosť cudzích jazykov a postoje k výučbe cudzích jazykov

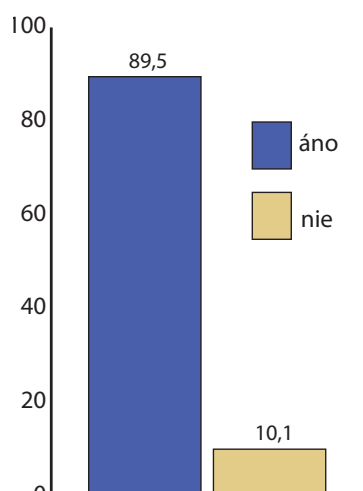
Dôležitou oblasťou, ktorá má vzťah k európskej identite žiakov, sú ich jazykové kompetencie. Naše údaje neprinášajú poznatky o úrovni znalosti cudzích jazykov na podklade vedomostného testu, ale na základe sebahodnotenia [graf č. 40. a) a graf č. 40. b), údaje na CD: príloha C, ot. č. 5 a 6]. Prvá otázka vyžadovala, aby žiak posúdil, či sa dokáže dohovoriť alebo dorozumieť niektorým z jazykov používaných v iných európskych krajinách. Druhá otázka zisťovala aj ich sebahodnotenie, ako dobre sa podľa seba týmto jazykom dokáže dohovoriť s inými ľuďmi. Ak žiak ovládal viac jazykov, mal sa vyjadriť k tomu, ktorý z nich ovláda najlepšie. Úroveň znalosti sa hodnotila v škále od *veľmi dobre*, *dobre* po *nie celkom dobre*.

Podľa sebahodnotenia 89,5 % žiakov ovláda jeden cudzí jazyk a 71,1 % sa jeho prostredníctvom dokáže dohovoriť alebo dorozumieť. Žiaci gymnázií, ako to tvrdia, ovládajú tento jazyk *veľmi dobre* (31,5 %), zatiaľ čo zo žiakov základných škôl si to trúfa prehlásiť oveľa menej (15 %).

Záujem o cudzí jazyk i úroveň jazykových znalostí žiakov je podmienená motiváciou žiakov učiť sa cudzí jazyk, ktorá často vyplýva z toho, či si žiaci uvedomujú dôležitosť ovládať cudzí jazyk. Žiaci odpovedali na 6 otázok týkajúcich sa učenia cudzích jazykov (graf č. 41, údaje na CD: príloha C, ot. č. 7). Na každú otázku žiaci mohli odpovedať voľbou jednej zo 4 odpovedí (*rozhodne súhlasím*, *súhlasím*, *nesúhlasím*, *rozhodne nesúhlasím*).

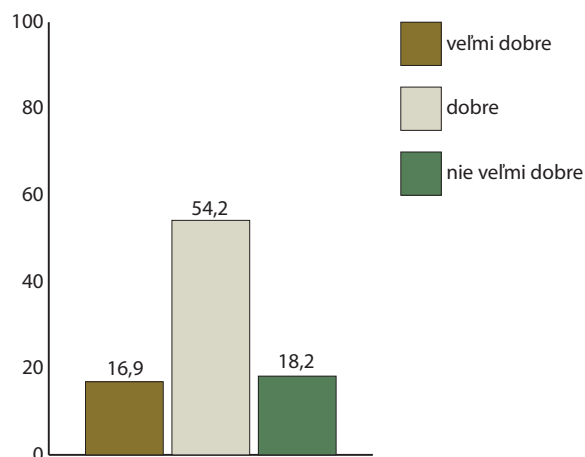
Graf č. 40. a) Ovládanie niektorého z európskych jazykov

(Údaje sú v percentách.)

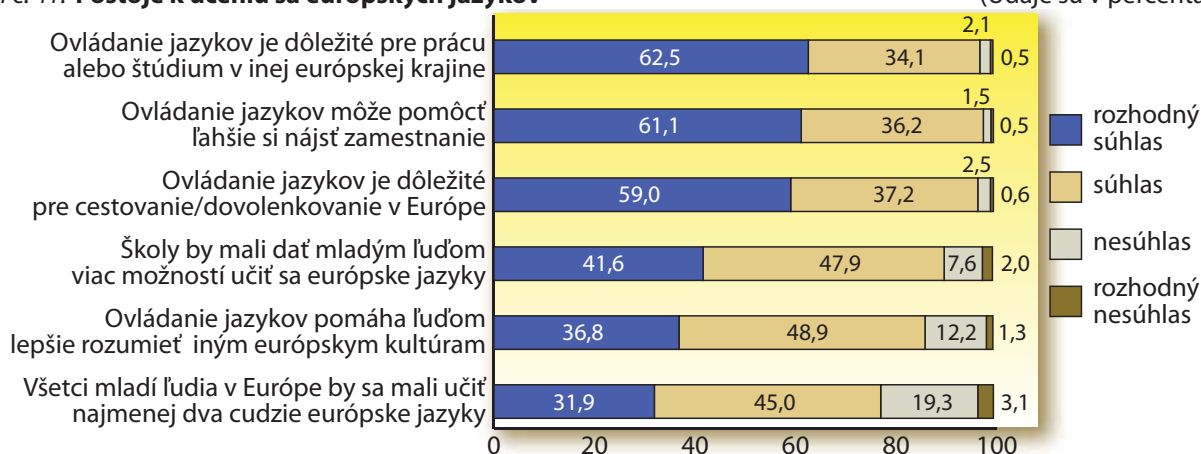
Graf č. 40. b) Miera ovládania niektorého z európskych jazykov

(Údaje sú v percentách.)

Graf č. 41. Postoje k učeniu sa európskych jazykov

(Údaje sú v percentách.)

Skoro všetci žiaci uviedli, že znalosť cudzieho európskeho jazyka je dôležitá. Pozoruhodné je, že v najsilnejšom postoji *rozhodne súhlasím* podľa jednotlivých oblastí využitia cudzieho jazyka nie sú podstatnejšie rozdiely:

- keby chceli pracovať alebo študovať ..... 62,5 %,
- pri hľadaní zamestnania ..... 61,0 %,
- pri cestovaní do inej európskej krajiny ..... 59,0 %.

O niečo nižšie sa umiestnila argumentácia menej pragmatická a presahujúca individuálny záujem žiaka, t.j. že znalosť cudzích európskych jazykov pomáha ľuďom lepšie porozumieť kultúre iných európskych krajín (36,8 %).

O niečo nižšie sa umiestnil menej pragmatický postoj presahujúci individuálny záujem žiaka, že znalosť cudzích európskych jazykov pomáha ľuďom lepšie porozumieť kultúre iných európskych krajín (36,8 %).

O niečo menšia zhoda panuje medzi slovenskými žiakmi v otázke súhlasu s výučbou dvoch cudzích jazykov vo všetkých krajinách Európy (76,9 % žiakov uviedlo, že *rozhodne súhlasí* alebo *súhlasí*). Žiaci gymnázií by túto prax podporili rozhodnejšie (41,6 %) ako žiaci základných škôl (30,6 %). Odráža sa to aj v rozdielnych podporných postojoch žiakov podľa SEI: uvažuje tak menej žiakov z rodín s nízkym a stredným SEI (29,8 %) ako z rodín s vyšším SEI (38,9 %).

Zavedenie výučby dvoch cudzích jazykov do škôl podporujú rovnako Slováci (31,9 %) ako Česi (32,1 %), zatiaľ čo ostatní členovia EÚ (27,2 %) a dokonca aj Švajčiari (24,4 %) o niečo menej.

Aj keď cudzie jazyky sa môžeme učiť v rodine alebo aj privátne, mimo školy, až **89,5 % žiakov súhlasí alebo rozhodne súhlasí s tým, že viac príležitostí na učenie sa cudzích jazykov používaných v iných európskych krajinách by im mali dávať najmä školy**. Toto stanovisko zastávajú žiaci bez rozdielu ich regionálnej príslušnosti.

5.2.6 Postoje k migrácii v rámci Európy

Nové možnosti slobodného pohybu občanov po európskych krajinách prinášajú často viac obáv ako reálne ekonomické, kultúrne a sociálne dôsledky. Ako tieto obavy vnímajú 14/roční žiaci, naši respondenti? Aký majú postoj k tým občanom európskych krajín, ktorí cestujú po Európe, prípadne sa presťahovali do inej európskej krajiny a stali sa jej občanmi? Svoj názor na podobné problémy mohli vyjadriť prostredníctvom desiatich položiek (graf č. 42, údaje na CD: príloha C, ot. č. 8). Každá položka mala odpovede v škále od *rozhodne súhlasím*, *súhlasím*, *nesúhlasím* a *rozhodne nesúhlasím*. Niektoré, najmä pozitívne formulované položky, odkazujú na možné výhody cestovania osôb po európskych krajinách, iné, skôr negatívne formulované položky, sa zaberajú uzatváraním hraníc a iným obmedzovaním slobodného pohybu osôb po Európe.

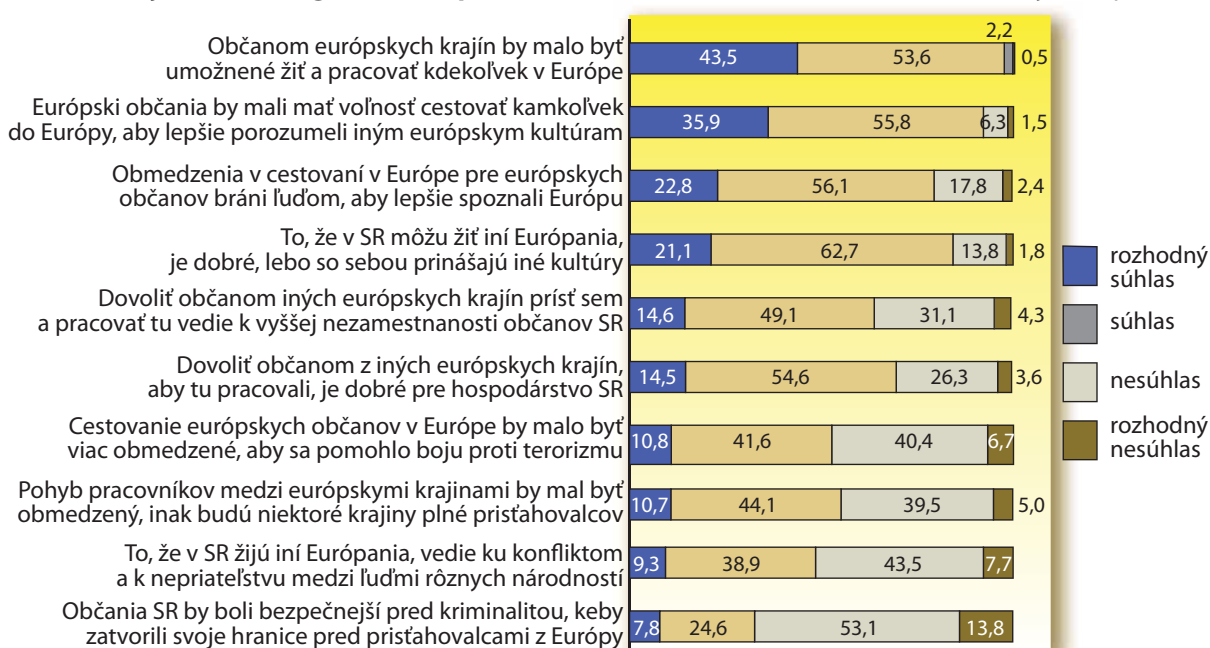
Prvou položkou sme zistili, že podľa žiakov majú občania európskych krajín možnosť žiť a pracovať kdekoľvek v Európe. Väčšina z nich (97,1 %) vyjadrila súhlas s týmto výrokom (t. j. označili možnosť *rozhodne súhlasím* alebo *súhlasím*). Podobne súhlasne odpovedala väčšina žiakov na otázku, či by občania Európy mali mať možnosť slobodne cestovať kadekoľvek po Európe, aby tak mohli lepšie porozumieť kultúre iných európskych krajín (91,7 %). Podobný súhlas vyjadrili žiaci v prípade výroku, že je dobré povoliť občanom iných európskych krajín žiť na Slovensku aj preto, že prinášajú odlišnú kultúru (83,8 %). Klesajúci trend súhlasu žiakov sme zaznamenali pri tvrdení, že ak sa obmedzí cestovanie európskych občanov po Európe, znemožní to ľuďom lepšie poznať Európu (78,9 %). Celková podpora klesla v prípade tvrdenia, že možnosť občanov iných európskych krajín pracovať na Slovensku je dobrá pre hospodárstvo Slovenskej republiky (69,1 %).

Druhá skupina položiek už bola formulovaná negatívne a týkali sa obmedzenia pohybu občanov po Európe, uzatvárania hraníc štátov a pod. Prvá položka z tejto skupiny zisťovala postoje žiakov k opatreniu obmedzovania cestovania európskych občanov s predpokladaným cieľom posilniť boj proti terorizmu. Viac ako polovica žiakov (52,4 %) toto opatrenie akceptovala ako oprávnené, pričom najviac si to myslia žiaci základných škôl (55,5 %) a najmenej žiaci gymnázií, len 29,2 %. Najviac žiakov (60 %), ktorí súhlasia s obmedzovaním slobody cestovania, pochádza z obcí do 3 000 obyvateľov, najmenej ich pochádza z miest nad 30 000 obyvateľov (43,7 %). Pohlavie žiakov tu nehrá významnejšiu úlohu. Treba priznať, že žiaci z Českej republiky (43,8 %), ale aj zo Švajčiarska (46,6 %) zaujali liberálnejšie postoje k cestovaniu európskych občanov, zatiaľ čo žiaci z ostatných krajín EÚ (53,6 %) sa skôr konzervatívnejšími postojmi približujú Slovensku.

Následne mali žiaci vyjadriť súhlas či nesúhlas s výrokom, že pobyt občanov iných európskych krajín na Slovensku vyvoláva konflikty a nepriateľstvo medzi ľuďmi rozličných národností. Celkovo súhlasilo 48,2 % slovenských žiakov (ale v ČR až 56,7 %) a 51,2 % žiakov s ním nesúhlasilo (v ČR 42,7 %). Podstatné rozdiely

Graf č. 42. Postoje žiakov k migrácii v Európe

(Údaje sú v percentách.)

sú v negatívnych postojoch žiakov gymnázií (34,6 %) a základných škôl (50,0 %). Najväčšie obavy však prejavujú Švajčiar (60,2 %) a sú na podobnej úrovni ako ČR. Ostatné krajiny EÚ (46,9 %) sú na podobnej úrovni ako Slovensko.

Obmedzenie pohybu pracovníkov z jednej európskej krajiny do druhej bolo predmetom ďalšej položky. S výrokom, že pokiaľ takéto obmedzenie nenastane, budú krajiny plné prisťahovalcov, súhlasilo 54,8 % z celkového počtu skúmaných žiakov na Slovensku (v ČR až 66,5 %). Analogicky (tak, ako v predchádzajúcich prípadoch) vyjadrujú tieto obavy predovšetkým žiaci základných škôl (55,9 %), menej žiaci gymnázií (46,3 %). Za obmedzenie pohybu pracovníkov boli skôr chlapci (60,2 % na Slovensku, ale 71,3 % v Česku) než dievčatá (49,4 % na Slovensku a v 60,9 % Česku). Najviac stúpenčov obmedzovania pohybu pracovnej sily sme však objavili medzi žiakmi vo Švajčiarsku (68,7 %), najmä medzi chlapcami (71,6 %).

Ďalším možným dôsledkom sťahovania občanov iných európskych krajín do našej krajiny za účelom získania práce môže byť zvýšenie nezamestnanosti občanov SR. S týmto tvrdením súhlasí na Slovensku 63,7 % žiakov (v ČR 70,1 %).

Posledná položka sa týkala uzatvorenia hraníc pred prisťahovalcami z iných európskych krajín za účelom ochrany slovenských občanov pred kriminalitou. Také opatrenie by uvítala tretina slovenských žiakov (32,4 %).

5.2.7 Názory na rovnosť príležitostí cudzincov v Slovenskej republike

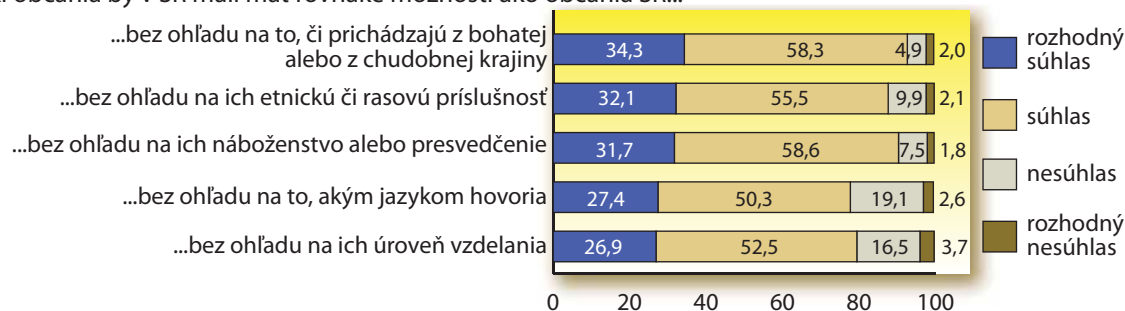
Dôležitou oblasťou začlenenou do európskeho dotazníka sú postoje žiakov voči imigrantom v ich krajine. Cieľom nasledujúcej batérie položiek bolo zistiť, do akej miery žiaci podporujú princípy rovnosti, spravodlivosti a tolerancie vo vzťahu k občanom iných európskych krajín v SR.

Podľa údajov (graf č. 43, údaje na CD: príloha C, ot. č. 9) sa ukázalo, že žiaci nepovažujú za dôležité to, či imigranti prišli z chudobnej alebo z bohatej krajiny. S týmto výrokom na Slovensku rozhodne súhlasilo alebo súhlasilo 92,6 % žiakov (v ČR 89 % všetkých žiakov). Ďalšie faktory migrácie, ktoré by žiaci úplne tolerovali, sú náboženské vyznanie (90,3 %) a etnický alebo rasový pôvod (87,6 %), v ČR je to 82,8 % (náboženské vyznanie) a 82 % (etnický alebo rasový pôvod).

Graf č. 43. Postoje žiakov k migrácii do SR

(Údaje sú v percentách.)

Európski občania by v SR mali mať rovnaké možnosti ako občania SR...

Ak by mali mať občania prichádzajúci na Slovensko z iných európskych krajín rovnaké príležitosti ako Slováci bez ohľadu na to, akým jazykom hovoria, tak v tomto prípade tolerancia o niečo klesá (77,7 %). Na približne rovnakej úrovni je pre rovnakú príležitosť faktor úroveň dosiahnutého vzdelania. Približne 79,4 % žiakov považuje dosiahnuté vzdelanie imigrantov za relevantný faktor pre rovnosť príležitostí.

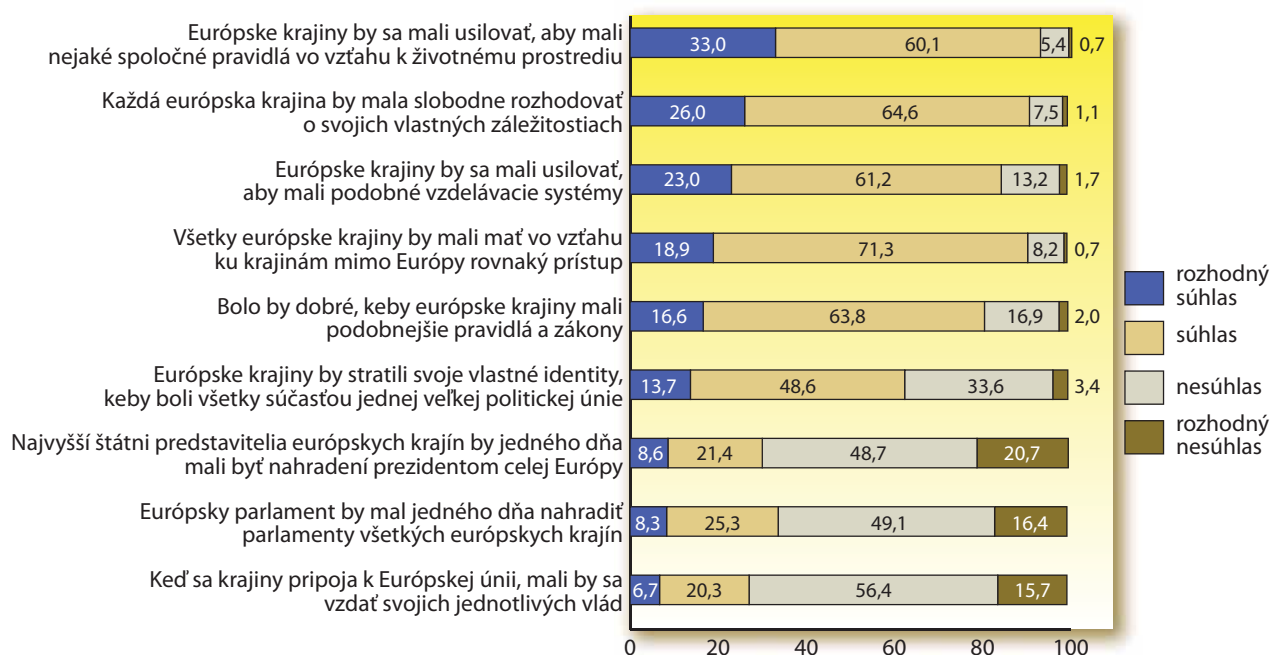
Slovenskí žiaci by prejavili najvyššiu toleranciu k tým imigrantom, ktorí majú odlišné vierovyznanie alebo rasovo-etnický pôvod. Vzdelanie a jazyk majú podľa nich pre poskytovanie rovnakých príležitostí imigrantom väčší význam.

5.2.8 Názory na jednotnú európsku politiku

Výskum predstavil žiakom aktuálne otázky európskej politiky. Žiaci mohli vyjadriť, ako chápu politickú previazanosť európskych krajín, ako vidia potrebu dávať do súladu politiku jednotlivých krajín v rozličných oblastiach, napríklad v oblasti školstva, ochrany a tvorby životného prostredia, zahraničnej politiky EÚ. Žiaci posudzovali celkom deväť výrokov v škále od rozhodne *súhlasím*, *súhlasím*, *nesúhlasím*, až po *rozhodne nesúhlasím* (graf č. 44, údaje na CD: príloha C, ot. č. 10).

Graf č. 44. Postoje žiakov k jednotnej európskej politike

(Údaje sú v percentách.)

Tieto aspekty politického zjednocovania Európy nenachádzajú zatiaľ u žiakov na Slovensku veľkú podporu. V porovnaní s Českou republikou je však u žiakov SR viditeľný väčší príklon k trendu *politického zjednocovania Európy v uvedených položkách*. *Nedosahuje však úroveň ostatných krajín EÚ.*

Výskum poskytol žiakom aj možnosť vyjadriť sa k politickému zjednocovaniu európskych krajín z hľadiska ochrany integrity a udržiavania exekutívnych kompetencií jednotlivých krajín. Až 90,6 % žiakov na Slovensku sa domnieva, že každá európska krajina by mala slobodne rozhodovať o svojich vnútorných záležitostiach (v ČR 90,2 %). Pritom 62,3 % žiakov súhlasilo s výrokom, že európske krajiny by prišli o svoju identitu, keby boli všetky súčasťou jedného politického zväzku. V tomto postoji sa slovenskí žiaci pozoruhodne zhodujú ani nie tak s českými (70,4 %), ale najmä so švajčiarskymi žiakmi (62,7 %).

Nasledujúce položky sa zamerali na európske zjednocovanie konkrétnych politík jednotlivých zemí, a to v oblasti zahraničnej politiky, ochrany a tvorby životného prostredia, v oblasti vzdelávania a hospodárskej politiky.

Z celkového počtu slovenských žiakov sa 93,1 % domnieva, že by sa európske krajiny mali pokúsiť o zavedenie jednotných zásad ochrany životného prostredia a 90,2 % sa domnieva, že by všetky európske krajiny mali zaujímať jednotný postoj k mimoeurópskym krajinám (v ČR 77,4 % žiakov).

Relatívne vysoko, ale o niečo málo nižšie ako v predchádzajúcich prípadoch, sa žiaci stotožňujú s názorom, že by európske krajiny mali mať podobné predpisy a zákony (80,4 %). Podobne, 84,2 % žiakov súhlasilo, že by sa európske krajiny mali usilovať o zjednocovanie svojich vzdelávacích systémov. V zásade teda platí, že **slovenskí žiaci podporujú zjednocovanie európskych krajín pri riešení mnohých aktuálnych spoločenských problémov. To je aktuálne najmä v súčasnosti.**

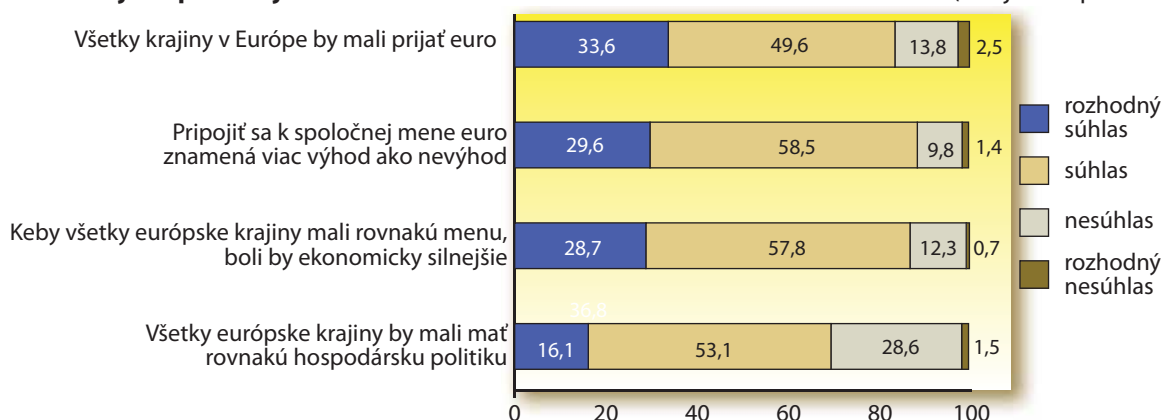
Spoločná mena euro

Významným faktorom zosúladenia politík európskych krajín je rozširovanie eurozóny, teda územia EÚ, na ktorom sa používa spoločná mena euro. Jednotlivé krajiny únie zaujímajú k zavedeniu spoločnej meny rozličný postoj. Preto úlohou výskumu bolo zistiť, ako hodnotia euro súčasní mladí Európania. Žiaci mali možnosť vyjadriť sa k trom výrokom o tejto mene v škále od rozhodne *súhlasím*, *súhlasím*, *nesúhlasím* až po *rozhodne nesúhlasím* (graf č. 45, údaje na CD: príloha C, ot. č. 11).

Slovenskí žiaci vyjadrili súhlas s výrokmi, že spoločná mena prináša krajinám viac výhod ako nevýhod (88,1 %), a že rovnaká mena môže krajinám zaistiť väčšiu ekonomickú silu (86,5 %). Menej žiakov, ale predsa len ich počet presahuje polovicu, sa prikláňa k názoru, že by európske krajiny mali mať približne rovnakú hospodársku politiku (69,2 %).

Graf č. 45. **Postoje k spoločnej mene euro**

(Údaje sú v percentách.)

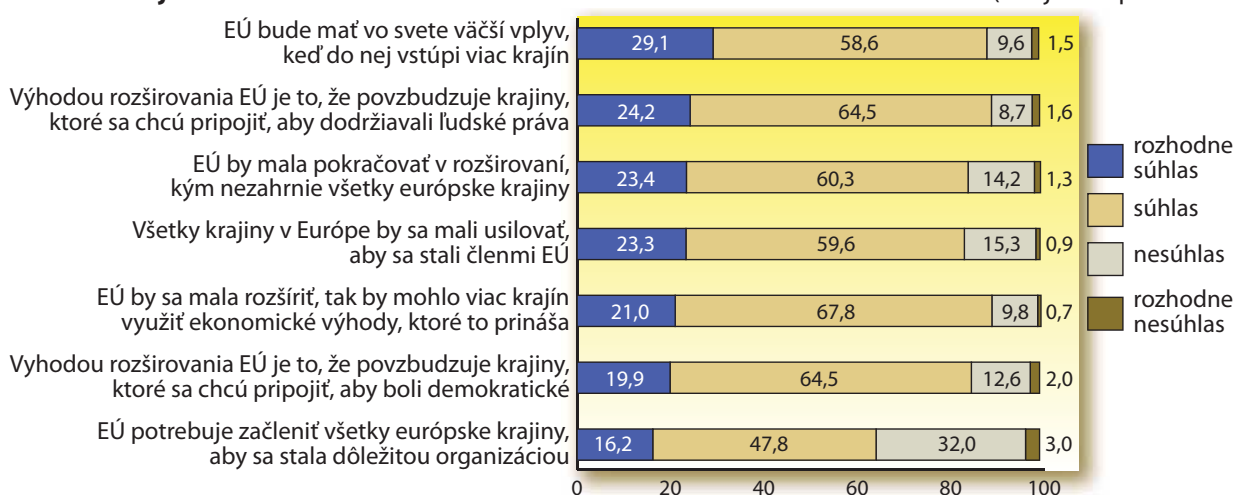
Slovenskí žiaci sú na vrchole rebríčka stúpcov rozširovania eurozóny (83,2 %). S veľkým odstupom po nich nasledujú žiaci ostatných krajín EÚ (66,8 %) aj žiaci ČR (52,5 %). Na najnižšom stupienku rebríčka podporovateľov rozširovania eurozóny sa ocitli švajčiarski žiaci (34,7 %).

5.2.9 Názory na rozširovanie Európskej únie

Záverečnou oblasťou výskumu boli v európskom module otázky týkajúce sa zvyšovania počtu členských krajín EÚ (graf č. 46, údaje na CD: príloha C, ot. č. 12). S výrokom, že EÚ bude mať vo svete väčší vplyv, ak do nej vstúpi viac krajín, súhlasilo 87,7 % slovenských žiakov. Podľa názoru 64,0 % žiakov, ak má byť EÚ dôležitou organizáciou, musia v nej byť všetky európske krajiny. 83,7 % žiakov sa domnieva, že EÚ by sa mala rozširovať dovtedy, kým do nej nevstúpia všetky európske krajiny. O niečo menej žiakov súhlasilo s výrokom, že všetky európske krajiny by sa mali usilovať o členstvo v EÚ (82,9 %).

 Graf č. 46. **Postoje k rozširovaniu EÚ**

(Údaje sú v percentách.)

Rozširovanie EÚ po roku 2004 o nové krajiny má pre slovenských žiakov taký istý význam, ako sa zdôrazňoval pri príprave vstupu Slovenska do EÚ. Veľká časť žiakov (88,8 %) sa domnieva, že EÚ by sa mala ďalej rozširovať aj preto, aby mohlo viac krajín využívať hospodárske výhody, ktoré vstup do EÚ so sebou prináša. Rovnaká časť žiakov súhlasila s myšlienkou, že rozširovanie je výhodné tiež preto, že to krajiny, ktoré chcú vstúpiť do EÚ, motivuje k zavedeniu demokracie a k dodržiavaniu ľudských práv (88,7 %).

5.3 Zhrnutie

V tejto kapitole sme skúmali vedomosti a postoje slovenských 14-ročných žiakov vo vzťahu k Európe a k Európskej únii. Podrobne sme analyzovali jednotlivé položky vedomostného testu a dotazníka tzv. európskeho modulu a škály z týchto položiek odvodené. Cieľom bolo odpovedať na piatu a šiestu výskumnú otázku: „Aké sú vedomosti slovenských žiakov o Európe a Európskej únii?“ a „Aké sú postoje slovenských žiakov k Európe a Európskej únii“.

5.3.1 Medzinárodné komparácie

Slovenskí žiaci boli pri vyplňovaní vedomostného testu o Európe a Európskej únii mimoriadne úspešní a svojimi vedomosťami vysoko prevyšujú medzinárodný priemer. V niektorých sledovaných oblastiach je táto úspešnosť lepšia, v iných sa pohybuje na medzinárodnom priemere. **Slovenskí žiaci prejavili k Európe a EÚ veľmi ústretové postoje, prejavujú záujem o dianie v EÚ a oceňujú jej prínos pre rozvoj slovenskej spoločnosti vo všetkých sledovaných oblastiach.**

Slovenskí žiaci vynikli v porovnaní s ostatnými skupinami nielen svojimi vedomosťami o mieste zasadania Európskeho parlamentu, ale prekvapivo aj o tom, kto volí európskych poslancov do Európskeho parlamentu, kde ostatní žiaci zlyhali. Pripísali sme to na konto intenzívnej predvolebnej informačnej kampani pred voľbami do EÚ a EP v roku 2009 na Slovensku.

Porovnanie SR a ČR

Osobitnú pozornosť sme venovali porovnávaní slovenských a českých žiakov nielen vzhľadom na spoločné tradície a podobnosti edukačných systémov v občianskej oblasti, ale aj z toho dôvodu, že Slovensko na rozdiel od Česka má odlišnú cestu k prijatiu do EÚ a aj proces integrácie pokročil oveľa viac, najmä s prihliadnutím na prijatie spoločnej meny euro práve v roku 2009.

Práve táto okolnosť sa prejavila vo významnom rozdiel výsledkov českých a slovenských žiakov pri hodnotení platnosti meny euro v európskych krajinách a najmä v členských krajinách EÚ. Jednoducho žiaci extrapolujú situáciu svojej krajiny na ostatné krajiny EÚ: Slováci sa domnievajú, že aj iné krajiny majú euro. Česi, že aj iné krajiny euro nemajú. Ale aj pozitívne postoje slovenských žiakov k spoločnej mene euro sú najvyššie. Českí žiaci sú skôr odporcovia spoločnej meny i ďalšej politickej unifikácie EÚ.

Porovnanie SR a Švajčiarska

Pre komparatívnu metódu sa ukázal prínos zaradenie Švajčiarska ako krajiny, ktorá nie je plnohodnotným členom EÚ. Má špecifický vzťah k EÚ v ekonomickej oblasti, ale samostatnú menu.

Výsledok Švajčiarska (89,4 %) pri správnej charakteristike EÚ v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ naznačuje, že žiaci v krajine, ktorá nie je plnohodnotným členom EÚ, dosahuje niekedy lepšie znalosti. Mnohé oblasti sledovania postojov žiakov k akejsi multikultúrnej integrácii ukazujú, že švajčiarski žiaci neprejavujú príliš liberálne alebo tolerantné postoje. Najviac stúpcov obmedzovania pohybu pracovnej sily v Európe sme objavili medzi žiakmi vo Švajčiarsku (68,7 %), najmä medzi chlapcami (71,6 %).

Porovnanie SR a členských krajín EÚ

Napokon porovnáваме výsledky slovenských žiakov aj so skupinou ostatných členských krajín EÚ (23), ktoré predstavujú predovšetkým staršie členské krajiny EÚ. Analýza umožňuje objasniť dve polohy zistených rozdielov.

Najmä staršie členské krajiny EÚ majú problémy sledovať dramatický proces rozširovania EÚ o nové krajiny. Odhady súčasného počtu členov EÚ (11 – 20) žiakmi týchto krajín (32,8 %) boli správne pred niekoľkými rokmi, ale nie v súčasnosti.

Naopak, novšie krajiny, ako napríklad SR, majú tendenciu domnievať sa, že príspevky z rozpočtov národných štátov v prospech projektov EÚ dávajú všetky členské krajiny rovnako. Neuvedomujú si, že zatiaľ do rozpočtu EÚ prispievajú predovšetkým bohatšie krajiny, čo sa chápe ako prejav solidarity s chudobnejšími partnermi, ktorým tak pomáhajú nenávratnými príspevkami na rozličné infraštruktúrne projekty (diaľnice, železnice, čističky a pod.).

5.3.2 Národné komparácie

Slovenskí žiaci, chlapci a dievčatá, ako sme to uviedli na začiatku analýzy, majú všetci približne 14 rokov a navštevujú dva typy škôl: základnú školu a gymnázium. Škola môže byť umiestnená v obci alebo v meste s odlišnou veľkosťou s ohľadom na počet obyvateľov a kultúrno-spoločenskú infraštruktúru, ktorú má k dispozícii. Každá škola patrí do jedného z 8 samosprávnych krajov, ktoré majú zriaďovaciu právomoc pre regionálne školstvo, a teda každé VÚC do značnej miery určuje, kto konkrétne školy vedie a čo sa tam učí, s prihliadnutím na koncepciu občianskej výchovy.

Porovnanie chlapcov a dievčat

Vo väčšine prípadov dosahujú chlapci a dievčatá porovnateľné výsledky. Týka sa to najmä tých prípadov, ktoré žiaci zodpovedali celkovo správne. V niektorých prípadoch uviedli správne odpovede častejšie dievčatá (napr. počet členských krajín EÚ: 76,9 % oproti 73,5 %) v iných chlapci (ekologické zákony: 68,9 % oproti 58,1 %). Rovnako sledovanie postojov chlapcov a dievčat ukázalo, že mnohé oblasti nevykazujú veľké rozdiely, s výnimkou kultúry a športu. Zistili sme skutočne významné rozdiely medzi chlapcami s orientáciou na oblasť športu a dievčatami s orientáciou na oblasť umenia a kultúry v rozprávaní sa s rodičmi, príbuznými a priateľmi o dani v EÚ.

Porovnanie podľa typov škôl

Rozdiel medzi základnou školou a gymnáziom sa z pohľadu dosahovaných výsledkov javí ako najvýznamnejší. S malou výnimkou v prípadoch, keď žiaci základných škôl dosiahli rovnaké alebo porovnateľné výsledky ako gymnazisti. Gymnazisti ich prevyšujú nielen celkovo lepšími vedomosťami, ale prejavujú aj pozitívnejšie postoje smerom k väčšej otvorenosti EÚ, k tolerantnosti k imigrantom, odmietajú obmedzovanie cestovania európskych občanov s predpokladaným cieľom posilniť boj proti terorizmu. Takéto opatrenia by akceptovalo ako oprávnené 55,5 % žiakov základných škôl, ale len 29,2 % žiakov gymnázií.

Porovnanie podľa regiónov

Vo väčšine prípadov nie sú rozdiely zistené medzi žiakmi ZŠ jednotlivých regiónov konzistentné. Raz majú niektoré kraje lepšie výsledky a iné horšie a naopak, podľa konkrétnych oblastí a otázok. Predsa sa však na jednom či druhom konci rebríčka objavujú niektoré regióny častejšie ako iné. Organizovanie vycestovania žiakov prostredníctvom mládežníckych organizácií má výrazne sociálne vyrovnávajúci vplyv, spája žiakov a zabezpečuje tak rovnosť príležitostí medzi žiakmi z rôznych regiónov. Toto hľadisko prirodzene mierne preferuje žiakov z východného (16,3 %) a stredného Slovenska (16,6 %) pred žiakmi zo západného Slovenska (12,9 %).

Porovnanie podľa veľkosti miest

Vo väčšine prípadov dosahovali najlepšie výsledky žiaci z miest od 30 001 do 100 000 obyvateľov, ide teda o krajské mestá s výnimkou veľkomiest, Bratislavy a Košíc. Tieto dve mestá (ale zrejme najmä Košice) majú v súbore škôl zaradených do výskumnej vzorky niektoré také, ktorých žiaci majú značné problémy s čitateľskou gramotnosťou a porozumením a ich vedomosti nedosahujú požadovanú úroveň. Rovnako aj intolerantné postoje žiakov sa v mnohých prípadoch viažu na menšie obce. Napríklad približne 60 % žiakov so súhlasným postojom k obmedzovaniu slobody cestovania pochádza z obcí do 3 000 obyvateľov a len 44 % ich je z miest nad 30 000 obyvateľov.

Porovnanie podľa SEI

Vo väčšine prípadov dosahujú lepšie výsledky žiaci z podnetnejšieho rodinného prostredia. Rozdiely však nie sú až také výrazné. Osobitne nás prekvapilo zistenie, že v gymnáziách dosiahli v niektorých prípadoch lepšie výsledky žiaci z rodín s nižším sociálno-ekonomickým indexom, čo interpretujeme ako dôsledok výkonnostnej orientácie žiakov. SEI sa prejavuje všade tam, kde sa môže prejaviť finančné situovanie rodičov a ich orientácia na investície do budúceho uplatnenia ich detí. Najviac žiakov navštívilo inú európsku krajinu vo svojom voľnom čase alebo počas prázdnin (73,6 %), z toho 44,9 % takto cestovalo počas posledných 12 mesiacov. Tu už je rozdiel medzi sociálno-ekonomickými podmienkami rodín žiakov klasický: zo žiakov z rodín s nižším SEI sa pobytu v cudzine zúčastnilo 31,9 %, zo žiakov z rodín so stredným SEI 48,5 %, ale z rodín s vyšším SEI až 65,1 % žiakov. Tam, kde sa uskutočnilo vycestovanie do cudziny z iniciatívy a prostredníctvom školy alebo občianskeho združenia, sme zaznamenali pozoruhodný jav. Aj keď sa nejedná o príliš významný faktor z hľadiska kvantity vycestovania žiakov do cudziny (15 %), má vycestovanie prostredníctvom školy a občianskeho združenia výrazne sociálne vyrovnávajúci vplyv a zabezpečuje rovnosť príležitostí medzi žiakmi z rodín s rôznym SEI. Aj z hľadiska regiónov vidieť, že západné, východné a stredné Slovensko sú v oblasti cestovania do cudziny na rovnakej úrovni.

Výučba občianskej náuky a výchovy k občianstvu v SR podľa výpovedí učiteľov a riaditeľov

6

Výučba občianskej náuky a výchovy k občianstvu v SR podľa výpovedí učiteľov a riaditeľov

Doterajšie empirické výskumy naznačujú (Schulz a kol., 2008), že výsledky žiakov dosiahnuté vo vedomostnom teste z občianskej výchovy ale aj ich názory na spoločenské dianie budú ovplyvnené nielen individuálnymi charakteristikami (napr. pohlavím, motiváciou k štúdiu, záujmom o verejnú činnosť a pod.), prípadne rodinným zázemím (vzdelaním rodičov, ich kultúrnymi aktivitami, ich zamestnaním), ale napokon aj celkovým vplyvom školy.

V tejto kapitole sa venujeme štvrtej výskumnej otázke:

Otázka č. 4: „Ktoré aspekty škôl a vzdelávacieho systému súvisia s občianskymi vedomosťami a občianskymi postojmi, zahŕňajúc:

- všeobecný prístup k občianskemu vzdelávaniu, kurikulum, a/alebo štruktúru predmetu a jeho realizáciu,
- pedagogické postupy, najmä tie, ktoré podporujú vyššiu úroveň uvažovania a analýz súvisiacich s občianstvom,
- okolnosti organizácie školy, vrátane možností prispievať k riešeniu konfliktov, účasť na riadiacich procesoch a zapojenie do rozhodovacích procesov.“

6.1 Učitelia občianskej výchovy a etickej výchovy

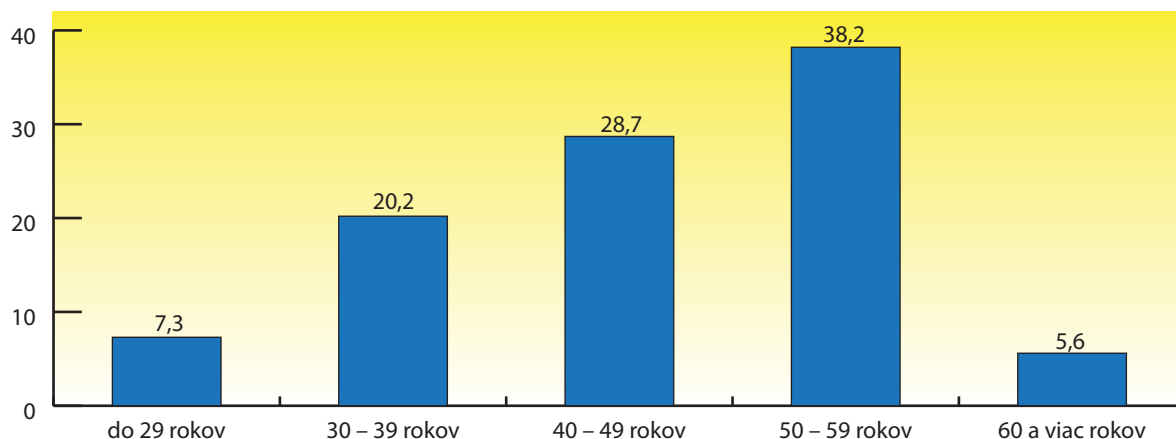
Spolu odpovedalo na otázky v dotazníku pre učiteľa 1 984 učiteľov. V našej analýze používame pre učiteľov občianskej a etickej výchovy osobitnú kategóriu, pomocou ktorej chceme odlíšiť túto skupinu pedagogických pracovníkov od ostatných učiteľov. Predpokladáme, že na rozdiel od učiteľov, ktorí v 8. ročníku ZŠ alebo vo 4. ročníku OGY vyučujú iné predmety, sú ich názory a postoje, ale aj hodnotenia prístupu, vyučovacích metód a organizácie školy v predmetnej oblasti skutočne kompetentné.

Predovšetkým treba skonštatovať, že v našom celkovom súbore ide o exkluzívnu skupinu, ktorá má 281 respondentov. Tvoria ju predovšetkým ženy (80,3 %) a generačná štruktúra tejto skupiny je celkom vyrovnaná (graf č. 47). Medzi učiteľmi je málo mladých (do 29 rokov), ale aj starších pracovníkov (nad 60 rokov). Práve najmladšia a najstaršia generácia, ako ukážu výsledky výskumu, sa prejavuje špecificky, čo však možno vyplýva z ich malého počtu.

Pozornosť pri informáciách o učiteľoch OV a EV treba upriamiť na skutočnosť, že v našom súbore sú takmer všetci učitelia zo základných škôl (96,1 %). V tomto súbore sú primeraným spôsobom zastúpení učitelia z rozličných oblastí Slovenska a zo škôl so sídlom rozličnej veľkosti.

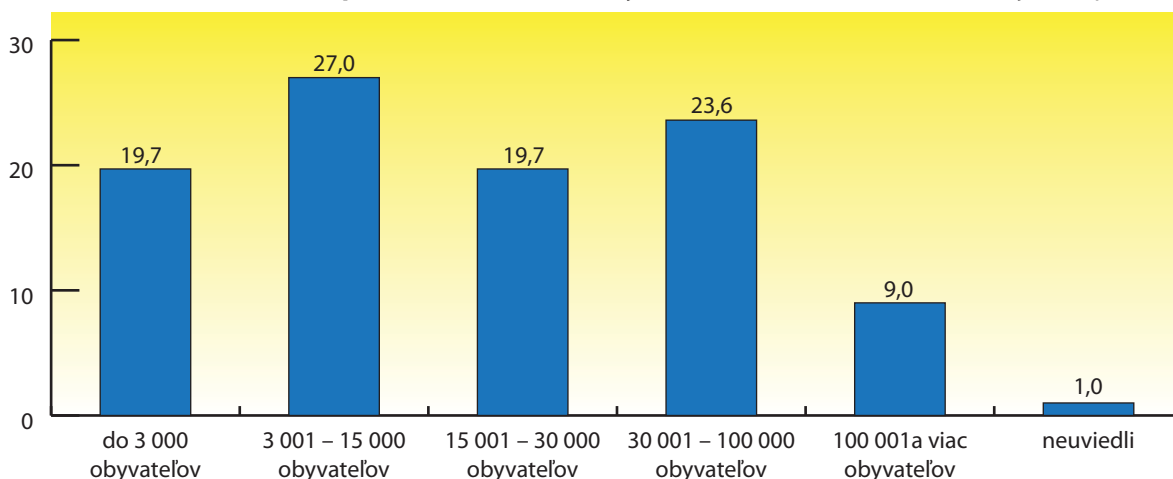
Graf č. 47. Veková štruktúra učiteľov občianskej a etickej výchovy

(Údaje sú v percentách.)

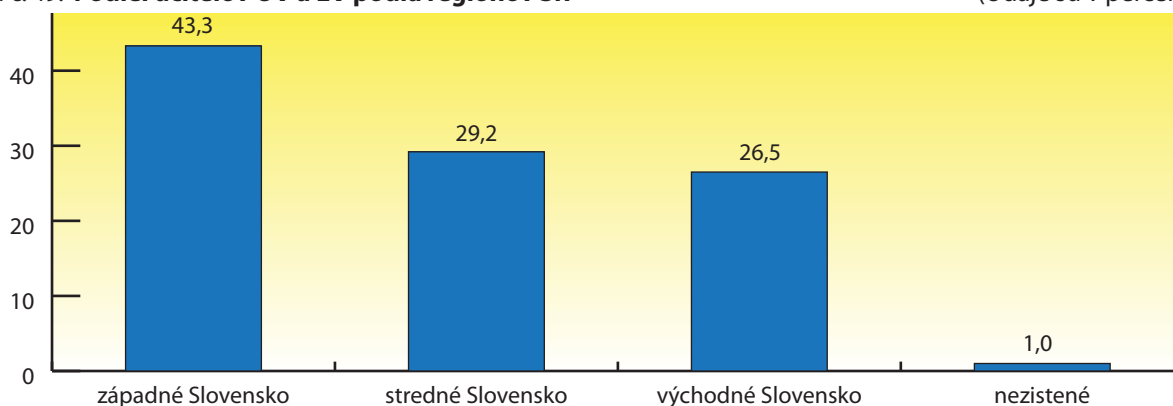
Graf č. 48. Podiel učiteľov OV a EV podľa veľkosti sídla školy

(Údaje sú v percentách.)

Graf č. 49. Podiel učiteľov OV a EV podľa regiónov SR

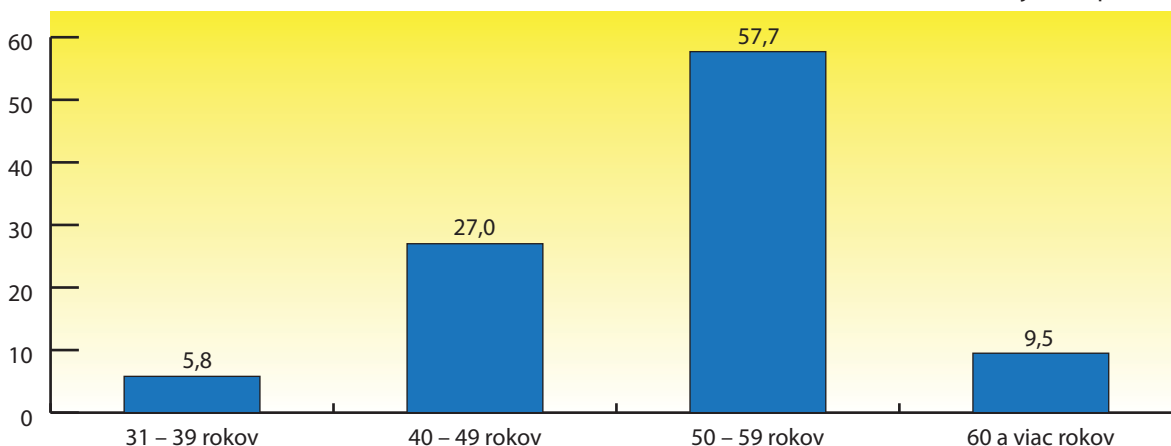
(Údaje sú v percentách.)

Osobitnú skupinu pedagogických pracovníkov, ktorí sa vyjadrovali k otázkam občianskej výchovy, tvorili **riaditelia škôl**. Spolu ich bolo 137, z toho bolo 125 riaditeľov ZŠ a 12 riaditeľov gymnázií. Najviac riaditeľov malo 50 a viac rokov, iba 8 riaditeľov malo 39 alebo menej rokov.

Graf č. 50. Veková štruktúra riaditeľov škôl

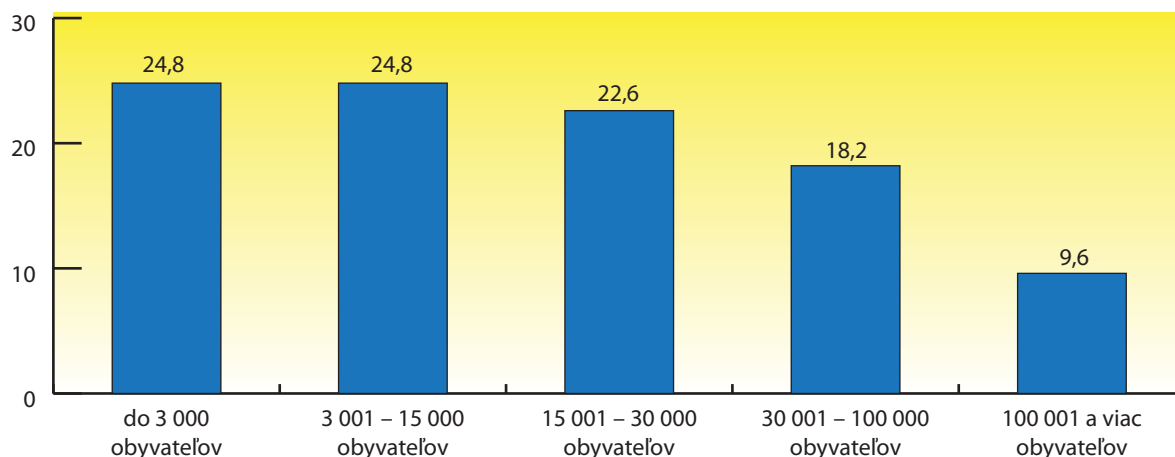
(Údaje sú v percentách.)

Pre spracovanie údajov o riaditeľoch podľa veku sme ich zlúčili do dvoch vekových skupín: do 49 rokov a nad 50 rokov.

Graf č. 51. Podiel riaditeľov podľa veľkosti sídla školy

(Údaje sú v percentách.)

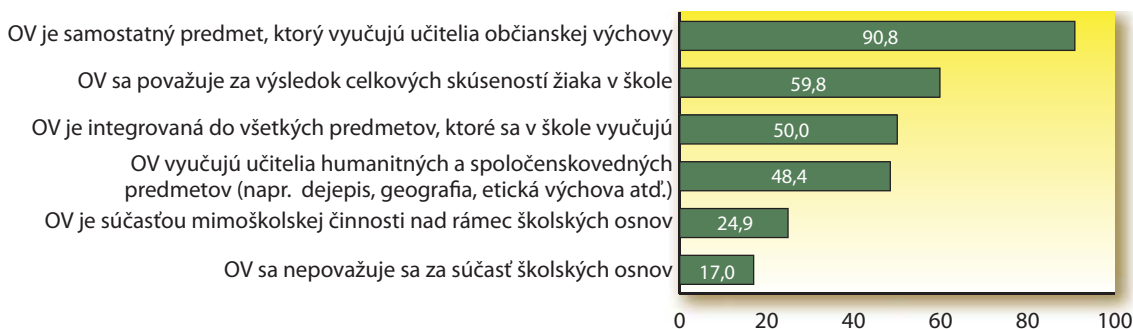
6.2 Postavenie predmetu občianska výchova na školách SR

6.2.1 Chápanie občianskej výchovy riaditeľmi škôl

Vyučovanie občianskej výchovy na Slovensku charakterizovali riaditelia škôl predovšetkým ako samostatný predmet s aprobovanými učiteľmi občianskej výchovy, na ktorého výučbe sa ale podieľajú aj učitelia humanitných a spoločenských vied (graf č. 52, údaje na CD: príloha E, ot. č. 16). Predmet je považovaný za súčasť školských osnov. To však neznamená, že občianska výchova sa nechápe aj ako akási súčasť všetkých predmetov, ktoré sa v škole vyučujú, či dokonca ako súčasť mimoškolskej činnosti, ktorá presahuje rámec školských osnov. Napokon, výchova k občianstvu sa považuje za výsledok celkových skúseností, ktoré žiaci získavajú v škole.

Graf č. 52. Vyučovanie občianskej výchovy na školách

(Údaje sú v percentách.)

Občiansku výchovu charakterizujú riaditelia základných škôl a gymnázií rovnako. Samostatnú pozíciu má tento predmet aj v Českej republike. V ostatných krajinách EÚ (49,6 %), ale aj v Južnej Amerike (41,6 %) je situácia odlišná. Nie vo všetkých týchto krajinách sa občianska výchova chápe ako samostatný predmet. Signalizuje to aj skutočnosť, že občiansku výchovu v týchto krajinách vyučuje podstatne viac učiteľov humanitných (83,7 %) a spoločenských vied (76,3 %).

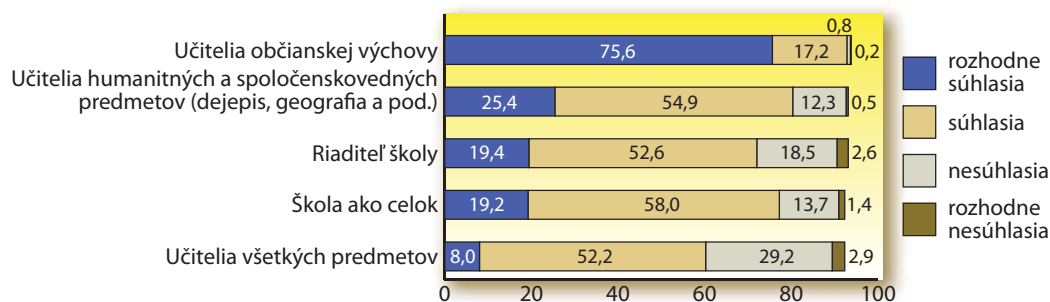
6.2.1.1 Zodpovednosť za výučbu občianskej výchovy

Všeobecne sa konštatuje, že osnovy občianskej výchovy sú vo väčšine vzdelávacích systémov definované vágne a aj dôležitosť tohto predmetu je v porovnaní s ostatnými predmetmi skôr nižšia. Ďalším fenoménom je fakt, že proklamované ciele občianskej výchovy a ich reálna výučba sa značne rozchádzajú (Torney-Purta a kol., 1999). Za postavenie tohto predmetu v celkovej štruktúre predmetov nezodpovedá v plnej miere samotný učiteľ. Vo výskume sa učitelia mohli vysloviť k otázke o zodpovednosti za predmet občianska výchova (graf č. 53, údaje na CD: príloha D, ot. č. 22).

Pozícia jednotlivých indikátorov v škále, najmä však skutočnosť, že podľa učiteľov by učitelia občianskej alebo etickej výchovy mali mať zodpovednosť za svoj predmet, vyjadruje celkový výsledok akejsi „profe-

Graf č. 53. **Zodpovednosť za vyučovanie občianskej výchovy podľa učiteľov**

(Údaje sú v percentách.)

sionalizácie“ predmetu. V zásade zaujímajú toto stanovisko všetci učители bez rozdielov, ale na Slovensku (75,6 %) a v Česku (71,9 %) to zdôrazňujú odpoveďou: rozhodne súhlasím. V ostatných krajinách EÚ (44,7 %) alebo Južnej Ameriky (44,4 %) či Ázie (36,8 %) sa zodpovednosť primerane rozložila aj na menej silnejšie hodnotenie súhlasím (30 – 35 %).

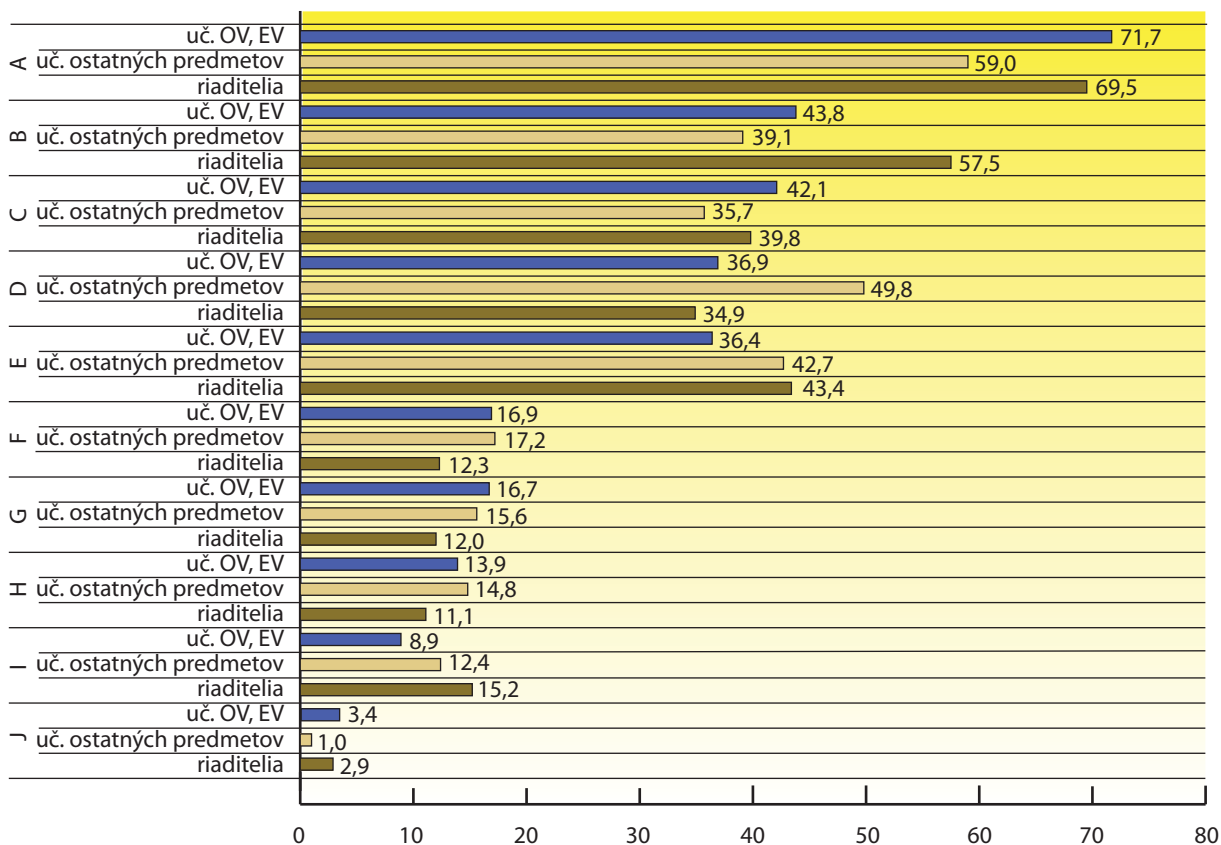
V prípade občianskej výchovy sú nezanedbateľné medzipredmetové súvislosti. Viac to zdôrazňujú učители gymnázií ako základných škôl. To isté sa týka aj riaditeľa školy, ktorého postoj a vyjadrenia pri rozličných príležitostiach môžu posilňovať alebo oslabovať nielen motiváciu žiakov, ale aj pozíciu učiteľa občianskej výchovy. Pozíciu riaditeľa rozhodne zdôrazňujú najmä v Ázii a Oceánii (36,9 %), v Južnej Amerike (25,6 %), ale aj v ostatných krajinách EÚ (24,6 %), zatiaľ čo v Česku je to menej často (15,1 %), podobne ako u nás (19,4 %).

6.2.1.2 Ciele občianskej výchovy

Vo výskume sa venovala značná pozornosť tomu, ako učители OV a EV, ostatní učители a riaditeľa chápu ciele občianskej výchovy. Ich úlohou bolo vybrať si z 10 cieľov tie 3, ktoré pokladajú za najdôležitejšie (graf č. 54, údaje na CD: príloha D, ot. č. 21, príloha E, ot. č. 17):

Graf č. 54. **Najdôležitejšie ciele OV a EV podľa učiteľov a riaditeľov.**

(Údaje sú v percentách.)

- A – zlepšovanie vedomostí o občianskych právach a povinnostiach,
- B – zlepšovanie kritického a nezávislého myslenia žiakov,
- C – zlepšovanie vedomostí o spoločenských, politických a občianskych inštitúciách,
- D – zvyšovanie úcty k životnému prostrediu a jeho ochrana,
- E – rozvíjanie schopností a kompetencií žiakov riešiť konfliktné situácie,
- F – zlepšovanie schopnosti brániť vlastný názor,
- G – podporovanie rozvoja efektívnych stratégií v boji proti rasizmu a xenofóbii,
- H – zvyšovanie účasti žiakov na živote školy,
- I – zvyšovanie účasti žiakov na aktivitách miestneho spoločenstva (obce, mestskej časti),
- J – príprava žiakov na budúce angažovanie sa v politike.

Riaditelia považujú za prioritný cieľ OV a EV získavanie vedomostí o občianskych právach a povinnostiach, rozvíjanie kritického myslenia žiakov a ich schopností riešiť konfliktné situácie. Pozornosť si zaslúži aj skutočnosť, že za menej dôležité považujú, aby sa v tomto predmete žiaci pripravovali aj na „participáciu na živote v škole“ (11,1 %). Odmietli to najmä riaditelia gymnázií. To je v rozpore so situáciou u riaditeľov v ostatných krajinách EÚ, kde si predsa len viacerí zvolili aj túto prioritu (23 %). Na Slovensku tento cieľ pripúšťa viac riaditeľov škôl z menších sídiel a najmä z východného a stredného Slovenska.

Podľa učiteľov patria na prvé miesta tradičné ciele spájané s edukáciou na školách, a to získavanie vedomostí, či už o individuálnych právach a povinnostiach občana alebo o občianskych a iných spoločenských inštitúciách. Nasledujú kompetencie žiaka riešiť konfliktné situácie a podpora jeho kritického a nezávislého myslenia. Spomedzi dvoch špecifických oblastí – životné prostredie a rasizmus – sa prioritizuje ako všeobecne akceptovateľnejší výchovný cieľ: úcta a ochrana životného prostredia. Na ostatných miestach sa ako sledované ciele ocitli participatívne aspekty občianstva žiakov v súčasnosti a v budúcnosti. Pritom učiteľia celkom pochopiteľne sledujú prednostne účasť žiakov na živote školy.

Dôraz na získavanie občianskych vedomostí dávajú predovšetkým učiteľia OV a EV (71,7 %) a spomedzi všetkých učiteľov sú to viac ženy (60,2 %) ako muži (52 %). Pritom sa objavila pozoruhodná osobitosť, že menší dôraz na získavanie vedomostí (50 %) kladú mladší učiteľia do 30 rokov a starší učiteľia nad 60 rokov. Dôraz na tento výchovný cieľ dávajú viac učiteľia základných škôl ako gymnázií, pričom sa v prípade základných škôl nepodarilo potvrdiť nejaký rozdiel medzi oblasťami Slovenska. Získavanie vedomostí o občianskych právach a povinnostiach preferujú najviac učiteľia pôsobiaci na školách v obciach do 3 000 obyvateľov (62,7 %).

V medzinárodných komparáciách sa v tomto ohľade potvrdzujú všeobecnejšie tendencie. SR sa umiestňuje pri definovaní cieľov občianskej alebo etickej výchovy na približne rovnakej úrovni ako krajiny EÚ (62,1 %) a Južnej Ameriky (60,5 %). Česká republika (50 %) tento výchovný cieľ na takej úrovni nepreferuje.

V skupine výchovných cieľov zameraných na osvojovanie si schopností alebo kompetencií preferujú slovenskí učiteľia „riešenie konfliktných situácií“. Medzi učiteľmi občianskej alebo etickej výchovy (36,4 %) je menej stúpcov sledovania tohto výchovného cieľa. Tento výchovný cieľ považujú za dôležitejší učiteľky (41,9 %) ako učiteľia (34,1 %). Menej však učiteľia ZŠ na východnom Slovensku v porovnaní s ich kolegami na strednom a západnom Slovensku. Vek učiteľov tu zohráva mimoriadne významnú úlohu.

Tabuľka č. 12. **Závislosť preferencie cieľa OV a EV „Riešenie konfliktných situácií“ od veku učiteľov**

Vek	Preferencia cieľa v percentách
do 29 rokov	46,9
30 – 39 rokov	42,0
40 – 49 rokov	40,7
50 – 59 rokov	37,2
60 a viac rokov	35,7

Medzinárodné komparácie v tomto prípade poukazujú na približne rovnakú úroveň európskych krajín (33,5 %), a to aj včítane Českej republiky (39,6 %). Vyššia preferencia tohto výchovného cieľa sa objavila medzi učiteľmi v Južnej Amerike (56,8 %).

V skupine menej preferovaných „participatívnych“ cieľov si našu pozornosť zaslúži výchovný cieľ „účasť žiakov na živote školy“. Medzi „učeníím sa demokracii“ a „robením demokracie“ by mala byť istá väzba a učiteľia občianskej výchovy by mali medzi vedomosti o občianskych právach a povinnostiach

či spoločenských inštitúciách iste zaradiť aj napr. informácie o žiackych školských radách alebo študentských parlamentoch, aby sa sledovaný cieľ v konkrétnej škole aj realizoval. Poznatky výskumu ukazujú, že učitelia občianskej alebo etickej výchovy sa v ničom neodlišujú od iných učiteľov, ani muži od žien. Väčší dôraz na sledovanie tohto výchovného cieľa dávajú učitelia gymnázií (19,2 %), kým učitelia ZŠ len na 13,6 %. Dôraz na tento výchovný cieľ dávajú aj učitelia zo škôl z veľkých miest (19,8 %), ale najviac učitelia vo veku nad 60 rokov (25,2 %).

Medzinárodná komparácia ukazuje, že SR má v tomto ohľade bližšie k Južnej Amerike a ku krajinám EÚ, ale podstatne ďalej je od Českej republiky, kde učitelia tento výchovný cieľ sledujú na podstatne nižšej úrovni (8,4 %).

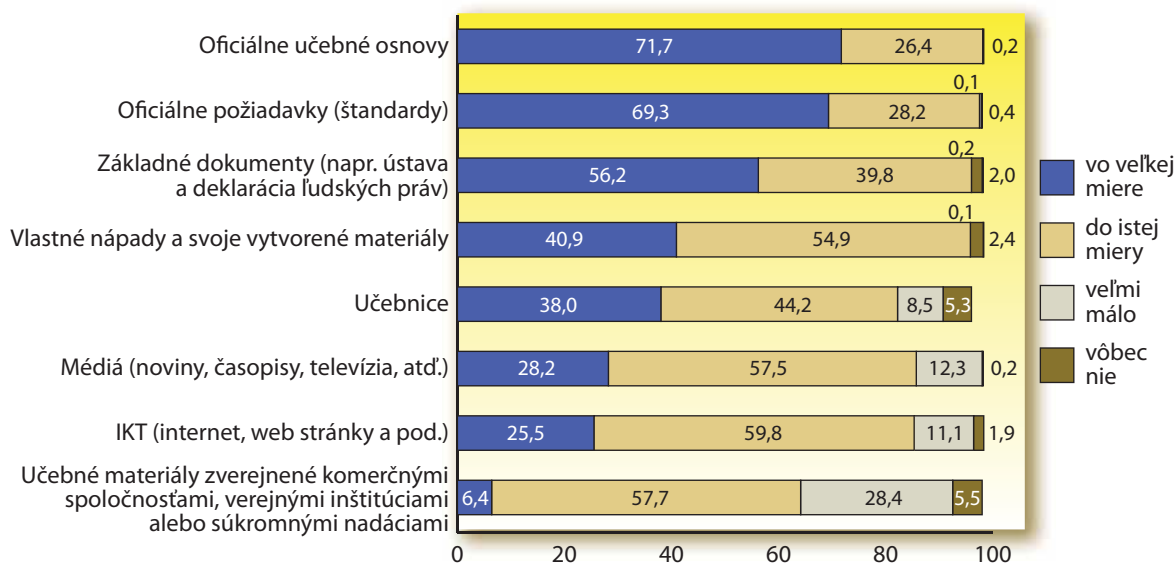
Jednotlivé výchovné ciele občianskej výchovy nie sú nezávislé od rodových a generačných rozdielov učiteľov, ako ani od škôl, na ktorých učitelia pôsobia.

6.3 Zdroje tém na vyučovanie občianskej alebo etickej výchovy a formy výučby týchto predmetov

Učitelia občianskej alebo etickej výchovy, na rozdiel od učiteľov iných predmetov, majú oveľa pestrejšiu škálu zdrojov pre výber tém na svoje hodiny, ktoré môžu využiť, aby zaujali svojich žiakov. Vo výskume sme im predložili relatívne pestrý zoznam takýchto zdrojov (graf č. 55, údaje na CD: príloha D, ot. č. 24). Boli to klasické zdroje, ako štandardy, učebnice, učebné osnovy, moderné zdroje, ako IKT, médiá a nakoniec aj vlastné nápady.

Graf č. 55. Zdroje tém na vyučovanie OV a EV

(Údaje sú v percentách.)

Získali sme celkový obraz preferencií zdrojov, ktorý môžeme hodnotiť ako veľmi adekvátny požiadavkám a koncepcii výučby, ale aj očakávaniam samotných žiakov. Najčastejšie rešpektujú učitelia tri oficiálne dokumenty a primerane využívajú učebnice, rozličné médiá, IKT a vlastné nápady.

Oficiálne učebné osnovy využívajú podstatne viac ženy (75,6 %) ako muži (54,2 %), najviac učitelia nad 60 rokov (87,7 %). Pozoruhodné je, že učitelia zo škôl so sídlom v najmenších obciach (67,6 %) a najväčších dvoch mestách (64,2 %) spoločne naznačujú, že učebné osnovy nerešpektujú až tak dôsledne ako ich kolegovia z ostatných škôl.

Učebnice využívajú vo veľkej miere rovnako muži aj ženy, ale predsa len významne viac častejšie učitelia základných škôl (39,3 %) ako gymnázií (21,9 %). Najviac ich však využívajú učitelia nad 60 rokov.

Učebnice používajú oveľa častejšie učitelia v Južnej Amerike (66,2 %) a v Ázii a Oceánii (50,5 %), čo sa približuje učiteľom v ostatných krajinách EÚ (49,4 %). V Českej republike sa učebnice využívajú skôr do istej miery (55,4 %).

Informačné a komunikačné technológie sú na Slovensku využívané približne rovnako mužmi ako ženami, ale ani rozdiely podľa veku nie sú až tak výrazné, ako by sa to dalo očakávať. IKT používa veľmi málo

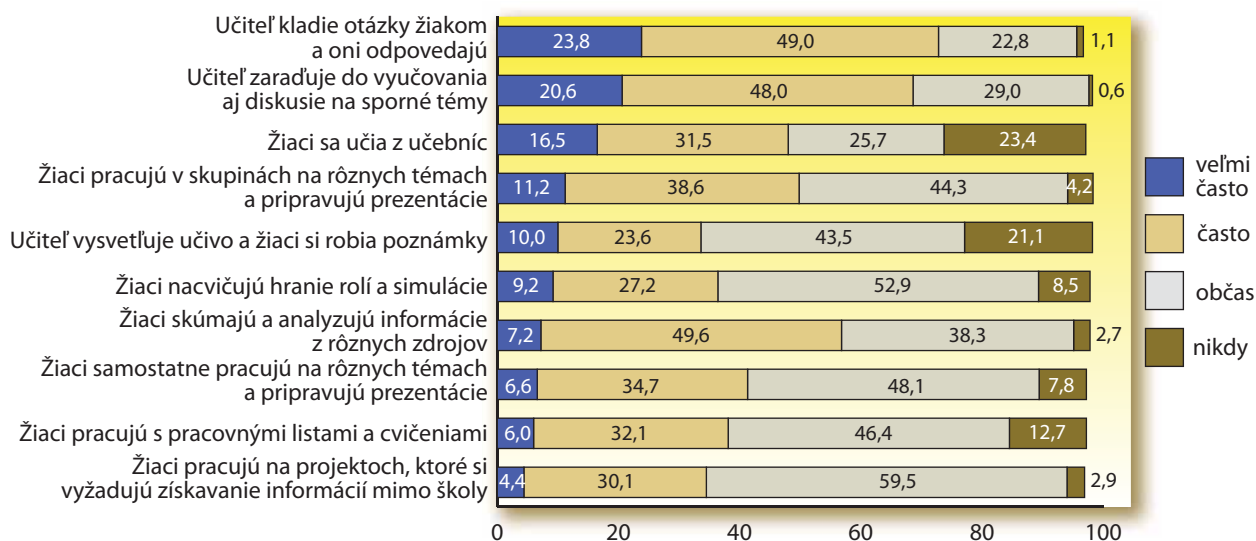
až 21,6 % učiteľov do 29 rokov a iba 13 % učiteľov nad 60 rokov. IKT vo *veľkej miere* využíva 38,5 % učiteľov gymnázií, zatiaľ čo takýchto učiteľov na ZŠ je 24,4 %. Atypické je, že základné školy na východnom Slovensku majú najmenej učiteľov (7,6 %), ktorí IKT využívajú *málo* alebo *nikdy*. Skôr sa takíto učiteľia vyskytujú na strednom (16,5 %) alebo západnom (15,3 %) Slovensku.

V tejto kategórii zdrojov bude iste zaujímavé medzinárodné porovnanie Slovenska (13 % *málo* a *nikdy*). V Ázii a Océánii je to 23 %, v Južnej Amerike 19 %, v ostatných krajinách EÚ 22,2 %, ale v Českej republike 10,8 %. Pozoruhodné je, že vo veľkej miere využívajú IKT všetky krajiny intenzívnejšie ako Slovensko, najviac nás predstihli v Južnej Amerike (37,2 %).

Jednotlivé formy výučby sme zoradili podľa postojovej kategórie veľmi často, aby sme získali celkové poradie využívaných foriem výučby v tomto predmete (graf č. 56, údaje na CD: príloha D, ot. č. 25).

Graf č. 56. **Formy výučby občianskej alebo etickej výučby**

(Údaje sú v percentách.)

Z výsledkov je zrejmé, že metóda „otázka a odpoveď“ je najfrekvencovanejšia, *veľmi často* alebo *často* ju využíva 72,8 % učiteľov a je typická pre ženy, učiteľov ZŠ a pre učiteľov vo veku od 40 do 60 rokov. Je to spôsob výučby, ktorý je typickejší pre Južnú Ameriku (74,8 %), menej pre Áziu a Océániu (79,7 %). V ostatných krajinách EÚ (63,1 %), ale aj v Českej republike (56,8 %) je tento spôsob menej preferovaný ako na Slovensku.

Výučbu formou diskusie, najmä pri kontroverzných témach, využíva *veľmi často* alebo *často* 68,6 % učiteľov občianskej alebo etickej výchovy. Je taktiež typická pre ženy, učiteľov vo veku od 40 do 60 rokov, ale, na rozdiel od predchádzajúcej, je typická pre učiteľov na gymnáziách. Tento spôsob výučby sa využíva takmer rovnako v Južnej Amerike (63,5 %), menej v ostatných krajinách EÚ (57,6 %), ale aj v Českej republike (55,4 %) a v Ázii a Océánii (45,2 %).

Práca s učebnicou pri vyučovaní tohto predmetu vyvoláva mnohé otázky. Výskum poskytuje informáciu, že s ňou pracujú učiteľia zo všetkých krajov Slovenska, predsa len viac učiteľia v školách, ktoré sídli v obciach do 3 000 obyvateľov (23,9 %). Medzinárodné porovnania ukazujú, že s učebnicou sa pracuje viac v Južnej Amerike a v Ázii a Océánii (30 % – 33 %) ako v Európe (18,8 %). Najnižšiu hodnotu sme zistili v súbore Českej republiky, kde 6,9 % učiteľov priznáva, že s učebnicou pracuje *veľmi často*.

Práca žiakov v skupinách (49,8 % učiteľov uviedlo odpoveď *často* a *veľmi často*) má osobitný význam, nakoľko jej výsledkom má byť prezentácia nejakej témy na hodine občianskej výchovy. Z podrobnejšej analýzy vyplýva, že je to forma výučby, ktorú preferujú viac ženy ako muži, najmä na základných školách západného Slovenska (57,5 %) a najmenej na školách východného Slovenska (37,2 %). Tímovú prácu žiakov relatívne menej obľubujú najmladší učiteľia.

V istej konfrontácii s touto formou výučby občianskej výchovy je samostatná práca žiaka, ktorá tiež vstúpuje do prezentácie nejakej témy. Je zastúpená o niečo menej ako predchádzajúca: *často* a *veľmi často* ju uplatňuje 41,3 % učiteľov, najviac však na strednom Slovensku (53,2 %), pričom pohlavie učiteľov tu nehrá žiadnu úlohu.

Najmenej realizovanou formou výučby je práca žiakov na projektoch, ktoré si vyžadujú získavanie informácií mimo školy (34,5 % učiteľov uviedlo odpoveď *často* a *veľmi často*). Je to forma, ktorú uplatňujú najmä učiteľky (38,2 %) a najmladší učiteľia do 29 rokov (41,1 %). Hodnovernejší je však podľa nášho názoru údaj o tom, že veľmi často sa realizujú projekty so získavaním informácií mimo školy iba v 4,4 % prípadoch.

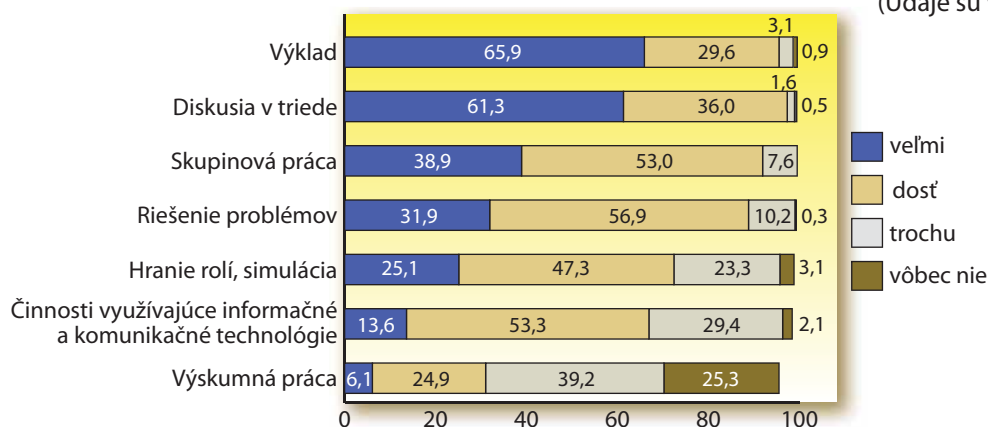
Muži (7,5 %) prejavili svoj odmietavý postoj k takýmto projektom viac ako ženy (1,9 %). Z vekového hľadiska nachádzame stúpcov tejto formy výučby v strednej generácii učiteľov vo veku 40 – 49 rokov (9,4 %) a odporcov tejto formy výučby nachádzame medzi najmladšou a najstaršou generáciou učiteľov.

6.4 Sebadôvera učiteľa pri využívaní vyučovacích metód, prístupov a pri vyučovaní

Pre výchovné predmety všeobecne a pre občiansku výchovu zvlášť platí, že sa v ich rámci uplatňujú netradičné vyučovacie metódy a prístupy. Ako sme ukázali, niekedy sa neuplatňujú až tak často, ako by sa očakávalo, a to aj preto, že si vyžadujú dôkladnú prípravu a motiváciu učiteľa experimentovať. Výskum prináša niekoľko informácií o sebadôvere učiteľa občianskej a etickej výchovy pri využívaní takých metód vyučovania ako je skupinová práca, hranie rolí a simulácie a pod.

Prezentujeme ich v takom poradí, ako si ich zvolili učiteľia na hodnotiacej škále. Mali uviesť, nakoľko sa cítia sebaistí pri využívaní jednotlivých vyučovacích metód: veľmi, dosť, trochu a vôbec nie (graf č. 57, údaje na CD: príloha D, ot. č. 10).

Graf č. 57. Sebadôvera učiteľov občianskej a etickej výchovy pri využívaní vyučovacích metód a prístupov (Údaje sú v percentách.)

Jednotlivé metódy vyučovania sa umiestnili podľa očakávania. Najväčšiu sebaistotu majú učiteľia občianskej alebo etickej výchovy pri výklade učebnej látky, pri vedení diskusie žiakov v triede, pri skupinovej práci a pri riešení problémov. O niečo menšia sebaistota sa objavuje pri využívaní IKT, simulácii nejakých životných či historických situácií spojených s tým, že samotní žiaci v nich „hrajú roly“. Na konci škály sebaistoty sa ocitla „výskumná práca“, ktorá sa môže spájať napr. s „projektovou“ činnosťou jednotlivých žiakov, či celých tímov žiakov, ktorí spoločne zhromažďujú, analyzujú a vyhodnocujú nejaké údaje z miesta školy alebo celého regiónu.

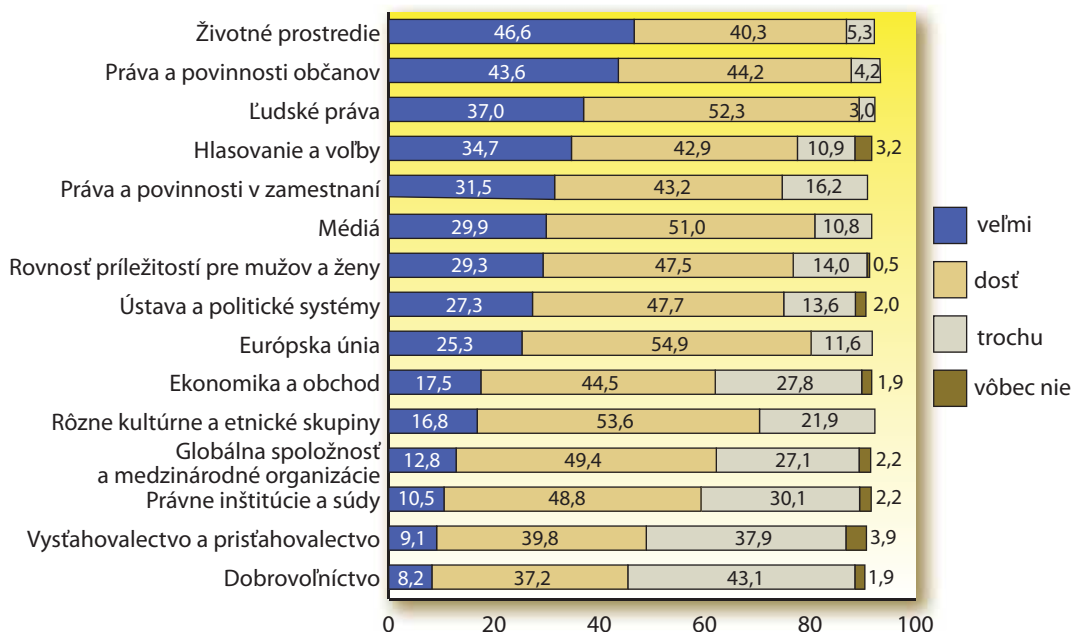
Významnejším spôsobom intervenuje do hodnotenia „sebadôvery“ pri využívaní rôznych vyučovacích metód ani nie tak pohlavie ako vek učiteľov. V mnohých tradičných metódach sa najmladšia generácia učiteľov ešte necíti tak komfortne ako stredná a staršia generácia, ale v prípade IKT alebo pri hraní rolí sa najstaršia generácia učiteľov dostáva na podobnú úroveň ako najmladší učiteľia v tradičných metódach.

Učiteľia občianskej a etickej výchovy sa v sebadôvere odlišujú (61,3 %) od učiteľov ostatných predmetov (47,9 %) osobitne pri hodnotení „vedenia diskusie“ v triede (25,1 %), ale čiastočne aj pri „simuláciách“ (17,9 %). To by signalizovalo isté špecifické kompetencie učiteľov, ktoré sa spájajú s metódami a s predmetom.

Medzinárodné komparácie však naznačujú, že v niektorých prípadoch je sebadôvera učiteľov v Južnej Amerike a v Ázii a Oceánii na vyššej úrovni. Týka sa to skupinovej práce (64,5 %) a výskumnej práce (45,8 %) v Južnej Amerike. V porovnaní s európskymi krajinami a osobitne s Českou republikou nie sú rozdiely až také významné.

Skúmala sa aj istota učiteľov občianskej výchovy pri výučbe rozličných tém (graf č. 58, údaje na CD: príloha D, ot. č. 28). Získané údaje sme zoradili podľa pozitívnych odpovedí (*veľmi* a *dost*).

Graf č. 58. **Istota učiteľov občianskej a etickej výchovy pri výučbe jednotlivých tém** (Údaje sú v percentách.)

Prvú skupinu tém predstavujú tri témy, v ktorých sa učitelia cítia sebaisto:

- životné prostredie,
- práva a povinnosti občanov,
- ľudské práva.

Druhú skupinu predstavujú témy:

- médiá,
- Európska únia,
- hlasovanie a voľby,
- rovnosť mužov a žien,
- ústava a politické systémy,
- práva a povinnosti v zamestnaní.

Isté percento učiteľov (okolo 10 %) sa v týchto témach necíti najistejšie.

Tretiu skupinu tém predstavujú témy, v ktorých istota učiteľov občianskej a etickej výchovy pri výučbe má najnižšiu hodnotu a rastie už i istá pochybnosť (trochu a vôbec nie) o ich bezproblémovom zvládaní:

- dobrovoľníctvo ..... 45,0 %,
- vystáňovalectvo ..... 41,8 %,
- právne inštitúcie a súdy ..... 32,3 %,
- ekonomika a obchod ..... 29,7 %,
- globálna spoločnosť a medzinárodné organizácie ..... 29,3 %,
- rôzne kultúrne a etnické skupiny ..... 21,9 %.

To, že práve téma dobrovoľníctva, ktorá veľmi súvisí s poslaním predmetu občianska výchova, sa ocitla na tak nelichotivom mieste z hľadiska istoty učiteľov pri jej výučbe, je v roku, ktorý bol stanovený za Európsky rok dobrovoľníctva (2011), prinajmenšom pozoruhodné zistenie. Napokon aj téma vystáňovalectva (41,8 %) si zaslúži pozornosť v príprave učiteľov ani nie tak z historického aspektu ako z aktuálneho. Dnes sa migrácia v európskom priestore stáva očakávanou, ale aj podporovanou európskou stratégiou spojenou s fungovaním európskeho trhu práce. Ostatné témy ako sú právne inštitúcie a súdy, globálna spoločnosť

a medzinárodné organizácie, ekonomika a obchod, ale aj kultúrne a etnické skupiny z hľadiska istoty učiteľov naznačujú komplikovanosť predmetu občianska výchova a zvýšené nároky na učiteľov OV a EV.

S tým súvisí aj otázka, ktorou sa zisťovalo, ktoré tri z deviatich aspektov by sa mali zlepšiť vo výučbe občianskej alebo etickej výchovy v škole (graf č. 59, údaje na CD: príloha D, ot. č. 29).

Najviac učiteľov OV a EV si pre zlepšenie výučby svojho predmetu vybralo *materiály a učebnice*. Viac ako 55,9 % učiteľov požaduje, aby boli učebnice lepšie (viac muži, 30 – 39 roční a 50-roční a starší učitelia) a 51,9 % uviedlo, aby ich bolo viac (častejšie ženy, 30 – 39 roční a najstarší učitelia).

Druhá skupina učiteľov sa sústredila na doplnkové školenia, či už sa to týkalo obsahu výučby (tém) alebo vyučovacích metód. V obidvoch prípadoch takéto aktivity vyžadujú viac ženy a 30 – 59 roční učitelia. Nemôžeme si nepovšimnúť, že istá časť učiteľov očakáva od príslušných inštitúcií viac príležitostí pre špeciálne projekty (viac ženy a najmladší a najstarší učitelia), viac hodín na výučbu svojho predmetu (viac muži), ale aj viac možností na spoluprácu medzi učiteľmi rôznych predmetov.

Mnohé z týchto námetov sú nielenže oprávnené, ale aj realizovateľné v prípade, že dôjde k utvoreniu svojpomocnej záujmovo-odbornej platformy učiteľov občianskej výchovy s podporou expertov, univerzít a metodických centier.

Graf č. 59. Možnosti zlepšenia výučby občianskej alebo etickej výchovy podľa učiteľov (Údaje sú v percentách.)

6.5 Hodnotiace postupy učiteľov

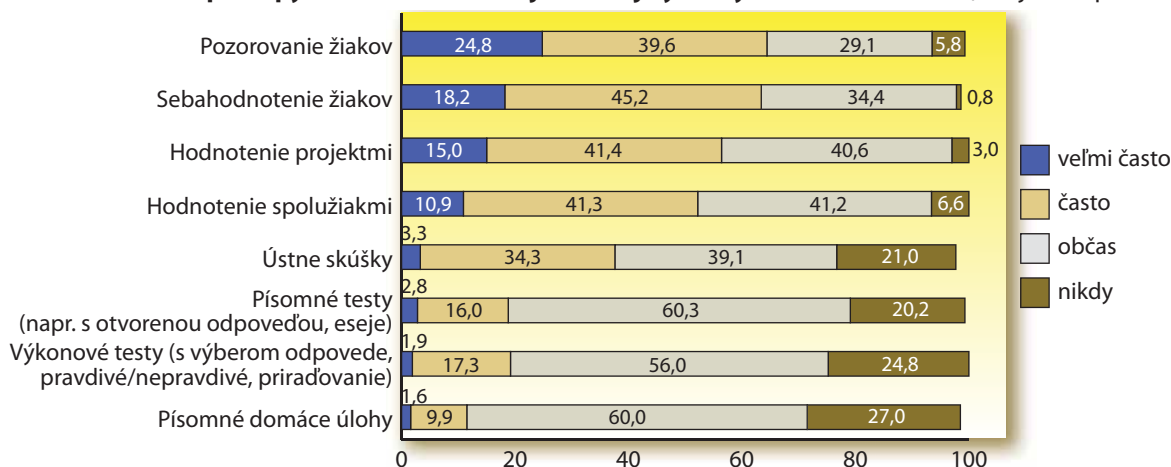
Osobitosťou predmetu občianska a etická výchova sú spôsoby hodnotenia žiakov, ktoré učitelia preferujú. Aj keď nemáme k dispozícii informácie o tom, ako hodnotia žiakov učitelia v iných predmetoch, napr. v dejepise alebo v zemepise, už na prvý pohľad je zrejmé, že striktné hodnotiace postupy ako písomné úlohy, vedomostné a písomné testy či dokonca ústne skúšanie sú tu v úzadí. Ako najvhodnejšie spôsoby hodnotenia žiakov sa uvádza pozorovanie, sebahodnotenie a hodnotenie spolužiakmi (graf č. 60, údaje na CD: príloha D, ot. č. 27).

S prihliadnutím na malý počet respondentov (učiteľov občianskej výchovy a etickej výchovy) vo výskumnom súbore možno upozorniť na rozdiely medzi učiteľmi na základných školách a v gymnáziách. Či už sa to týka častého alebo veľmi častého používania výkonových testov (46,4 %), písomných testov (44 %), ale aj písomných domácich úloh (25,8 %), používajú sa skutočne častejšie na gymnáziách, zatiaľ čo „ústne testy (skúšanie)“ sú tu menej frekventované (23,4 %) ako na základných školách (38,2 %). Na základných školách sa preferujú menej exaktné spôsoby hodnotenia.

Medzinárodné komparácie naznačujú, že rovnako v Južnej Amerike, v Ázii a Oceánii, ale aj v ostatných krajinách EÚ, sú výkonové testy s predpísanými odpoveďami relatívne frekventovaným spôsobom hodnotenia výsledkov žiakov v predmete občianska výchova (často a veľmi často ich používa 49,6 – 70,1 % učiteľov z týchto krajín). Písomné testy sú veľmi často využívané ako podklad pre hodnotenie v Južnej Amerike (13,3 %) a v Ázii a Oceánii (29,6 %). Tento spôsob hodnotenia žiakov využíva *veľmi často* v ostatných krajinách EÚ 5,2 % učiteľov, v Česku 5,6 % učiteľov, ale najmenej často na Slovensku – 2,8 % učiteľov.

Graf č. 60. Hodnotiace postupy učiteľov občianskej a etickej výchovy

(Údaje sú v percentách.)

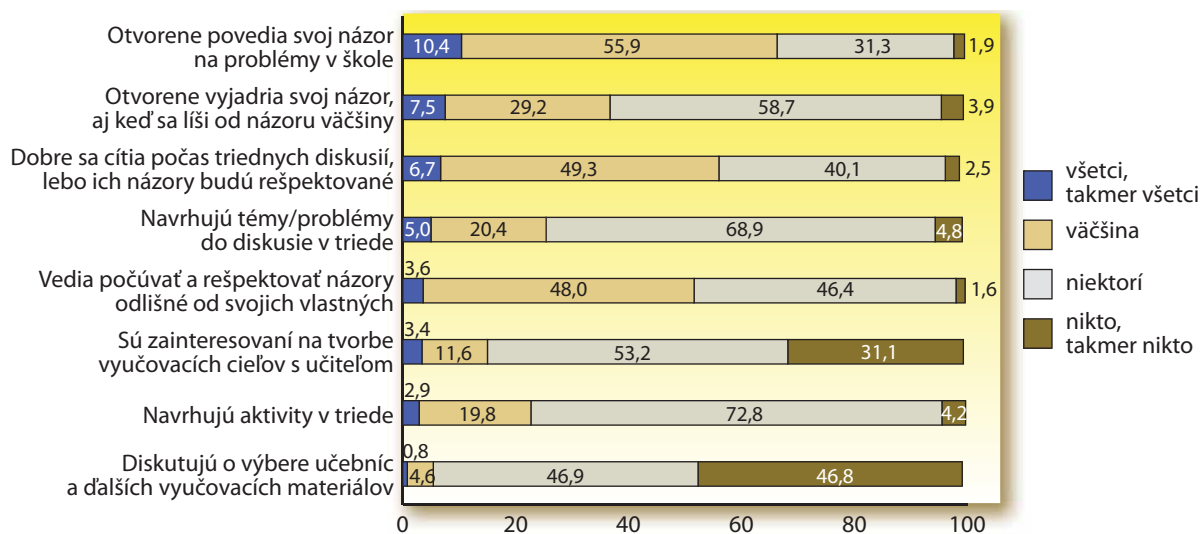

6.6 Podiel aktívnych žiakov na hodinách

Hodina občianskej výchovy, na rozdiel od hodín tradičných predmetov, sa nevyznačuje vyššou aktivitou učiteľa a nižšou participáciou žiakov. Museli by sme absolvovať niekoľko hospitácií alebo zúčastnených pozorovaní, aby sme o tom získali objektívnejšie údaje. Ale aj informácie učiteľov o aktivite žiakov na hodinách občianskej výchovy môžu mať istú výpovednú hodnotu. Vo výskume dostali učitelia príležitosť hodnotiť niektoré aktivity žiakov (graf č. 61, údaje na CD: príloha D, ot. č. 19). Prvú skupinu aktivít žiakov tvoria tie, ktoré sa týkajú vyučovania, a druhú tie, ktoré identifikujú správanie sa žiakov počas vyučovania.

Graf č. 61. Aktivity žiakov z pohľadu učiteľov OV a EV

(Údaje sú v percentách.)

Pre prvú skupinu aktivít (týkajúcich sa vyučovania) sme vybrali z hodnotiacej škály (všetci alebo takmer všetci, väčšina, niektorí, nikto, takmer nikto) hodnotenie nikto alebo takmer nikto.

Poskytnuté informácie signalizujú, že žiaci vo veľmi malom počte prípadov vstupujú do tvorby výchovných cieľov (15 % – odpovede všetci, takmer všetci alebo väčšina) a ešte menej aj do výberu učebných materiálov pre predmet občianska výchova (5,4 %).

V ostatných krajinách EÚ (15,4 %) a dokonca aj v Českej republike (7,3 %) sa žiaci viac zapájajú do výberu učebníc a ďalších učebných pomôcok. Zdá sa, že takáto možnosť nie je ničím neobvyklým ani pre žiakov v Južnej Amerike (29,3 %) alebo z Ázie a Oceánie (31,1 %).

Inak je to v tých prípadoch, ktorými identifikujeme možnosti žiakov prejavovať počas vyučovania svoje vlastné názory a hodnotenia. Sú to nielen niektorí, ale spravidla najmä väčšina žiakov, ktorí využívajú a aj vytvárajú svojou aktivitou na vyučovacej hodine demokratickú atmosféru.

Pre druhú skupinu aktivít žiakov (identifikujúcich správanie sa žiakov na vyučovaní) sme vybrali z tej istej škály hodnotenie všetci a väčšina. V tomto prípade sa viac ako polovica učiteľov zjednotila v hodnotení, že

celková atmosféra „vyučovacej hodiny“ je priaznivá a vzťahy medzi žiakmi v zásade nevybočujú z normy. Žiaci si dobre si rozumejú so svojimi spolužiakmi, veľmi dobre sa zaradili do triedy, rešpektujú svojich spolužiakov, aj keď sú iní, a majú dobrý vzťah s ostatnými žiakmi.

6.7 Občianska atmosféra na škole

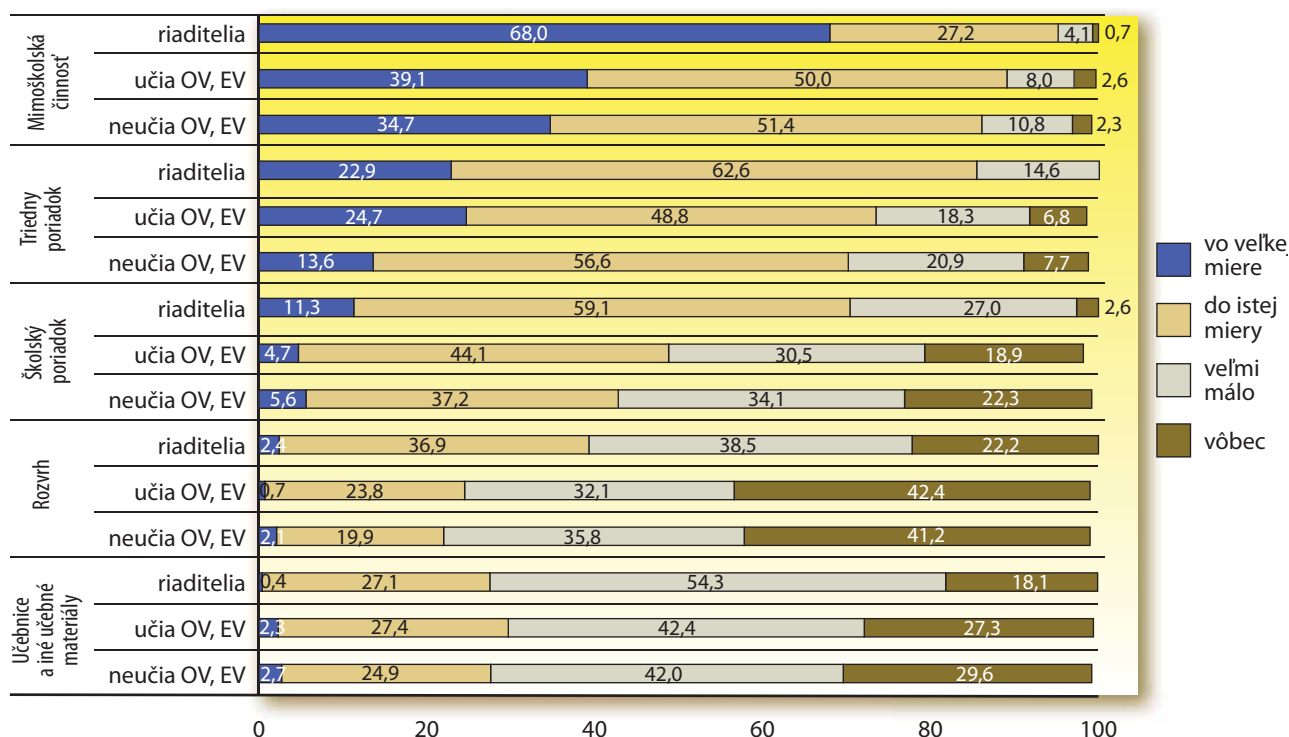
Občianska atmosféra v školách sa konceptualizuje ako možnosť aktivít a ako skutočné aktivity žiakov, učiteľov a rodičov v občianskej sfére. Tieto aktivity sa zvyčajne pokrývajú takými indikátormi, ako je zapojenie sa do verejného života alebo do života školy, účasť na voľbách, kandidovanie vo voľbách, účasť na diskusiách o veciach vo verejnom záujme (Ketter, S., Zukin, C., Andolina, M. and Jenkins, K., 2002). V tejto časti si všimneme dve osobitné formy ovplyvňovania občianskej atmosféry v škole. Prvou je zohľadňovanie názorov žiakov pri rozhodovaní o dôležitých veciach života školy. Druhou je osobná účasť učiteľov na rozličných občianskych aktivitách.

6.7.1 Zohľadňovanie názorov žiakov

Dôležitým indikátorom občianskej atmosféry v škole je to, ako sú názory žiakov vôbec a názory žiakov na školu rešpektované (graf č. 62, údaje na CD: príloha E, ot. č. 10, príloha D, ot. č. 13). Vypovedá to o tom, ako, a či vôbec, funguje vo vnútri školy demokratický politický mechanizmus. V podstate teda nejde iba o to, či existuje možnosť žiakov vyjadriť sa, ale aj to, do akej miery sa tieto názory zohľadňujú. Až táto skutočnosť môže ovplyvňovať to, ako žiaci pristupujú k občianskej výchove.

Graf č. 62. Zohľadňovanie názorov žiakov na niektoré otázky.

(Údaje sú v percentách.)

Názory žiakov sa najviac nezohľadňujú pri rozvrhu, učebniciach a školskom poriadku. Z výsledkov zisťovania úrovne „zohľadňovania“ vyplýva, že väčšinou sa názor žiakov rešpektuje. Sú tu však podstatné rozdiely pokiaľ sa to týka aj oblasti mimoškolskej činnosti žiakov na jednej a „rozvrhu“ na strane druhej.²⁵

Najviac sa zohľadňuje názor žiakov na záujmové mimoškolské aktivity a na pravidlá regulujúce správanie sa žiakov v triede, t.j. triedny poriadok, viac podľa učiteľov OV a EV. Ale aj v prípade záuj-

²⁵ Zaujímavé je porovnanie vyjadrení učiteľov a riaditeľov s vyjadreniami žiakov na túto tému. Na str. 60 si čitateľ môže nájsť potrebné údaje v obrázku č. 7. Spomedzi riaditeľov si až 68 % myslí, že názory žiakov pri mimoškolskej činnosti sú akceptované vo veľkej miere. To si myslí len 18,9 % žiakov. A opačne. V prípade rozvrhu nie je rozdiel až tak veľký, ale má opačné garde: 17 % žiakov sa domnieva, že ich názory na rozvrh sú akceptované vo veľkej miere, zatiaľ čo iba 4,1 % riaditeľov a 8 %, resp. 10,8 % učiteľov to pripúšťa. To naznačuje, že vedenie školy rozhoduje o mnohých otázkach života žiakov na základe vlastných predstáv, ktoré nemusia byť vždy v súlade s názormi žiakov. Platí to aj opačne.

movej činnosti „zohľadňovanie“ názorov žiakov nie je až tak jednoznačné. Predovšetkým je tu značný podiel *veľmi málo sa zohľadňuje* (10,8 %) a *zohľadňuje sa do istej miery* (51,4 %). Iba 35 – 39 % učiteľov odpovedalo o bezvýhradnom rešpektovaní názorov žiakov na mimoškolskú činnosť, z riaditeľov vyše dve tretiny – 60,8 %. Názory učiteľov sú bez veľkých rozdielov podľa všetkých sledovaných hľadísk s výnimkou sídla školy. Školy, ktoré sídlia v najmenších obciach do 3 000 obyvateľov (41,9 %), zohľadňujú názory žiakov na mimoškolskú činnosť oveľa viac ako tie, ktoré sídlia vo veľkomestách (23,9 %).

Aj medzinárodné hľadisko demonštruje, že krajiny EÚ, vrátane Českej republiky, sa odlišujú napríklad od škôl Južnej Ameriky (21,2 %) či Ázie (26,3 %), v ktorých je zohľadňovanie názorov žiakov na mimoškolské aktivity bez výhrad ešte na nižšej úrovni.

Najmenej sa zohľadňujú názory žiakov pri výbere učebníc a pri tvorbe rozvrhu hodín. Reprezentuje to autonómne kompetencie školy a žiaci na tejto úrovni škôl to viac-menej aj rešpektujú. Osobitnú pozíciu z hľadiska výchovy žiakov k občianstvu má však školský poriadok. *Vzhľadom na akceleráciu dospievania, ale aj demokratizáciu všetkých spoločenských inštitúcií máme akúsi tendenciu priznávať aj žiakom väčšiu možnosť zasahovať do tvorby pravidiel, ktoré regulujú vzťahy medzi žiakmi, žiakmi a učiteľmi, učiteľmi a riaditeľom a pod.* Podrobnejšia analýza ukazuje, že odpovede vo veľkej miere a do istej miery sa vyskytujú menej často na ZŠ (42,8 %) ako na gymnáziách (48,5 %). Ale ako vidieť, rozdiel nie je až taký výrazný. Skôr sa dá povedať, že tu dominuje všeobecná tendencia, ktorá sa uplatňuje na všetkých školách a akceptujú ju všetci učители. Slovensko (43,6 %) tu znovu zaostáva za ostatnými krajinami EÚ (66,6 %), ba dokonca aj za Českom (50,6 %). Výsledky sú značne odlišné aj v porovnaní s Južnou Amerikou (57 %) a Áziou (62 %).

6.7.2 Účasť učiteľov na občianskych aktivitách

Okrem metód a prostriedkov výučby, ktoré učители preferujú, je vhodným ukazovateľom efektívnosti výchovy k demokratickému občianstvu aj osobná participácia učiteľa na rozličných občianskych podujatiach a hnutiach. Vo výskume dostali učители možnosť uviesť, či sa za posledných 12 mesiacov zúčastnili takejto aktivity prostredníctvom niektorej zo spoločenských organizácií alebo občianskych hnutí či iniciatív (graf č. 63, údaje na CD: príloha D, ot. č. 16). Zoradili a označili sme ich podľa frekvencie neúčasti, pretože viac učiteľov sa ich nezúčastnilo ako zúčastnilo.

A – Politické strany alebo organizácie

B – Kultúrne skupiny, ktoré podporujú integráciu etnických menšín

C – Organizácie za ľudské práva (napr. Amnesty International)

D – Asociácie učiteľov

E – Cirkevné spoločenstvá

F – Odborové zväzy

G – Skupiny na pomoc znevýhodneným ľuďom

H – Environmentálne organizácie (napr. Greenpeace, iné environmentálne organizácie s celoštátnou alebo miestnou pôsobnosťou)

I – Zdravotnícke organizácie a združenia pre postihnutých

J – Kultúrne a/alebo vzdelávacie organizácie (napr. UNESCO)

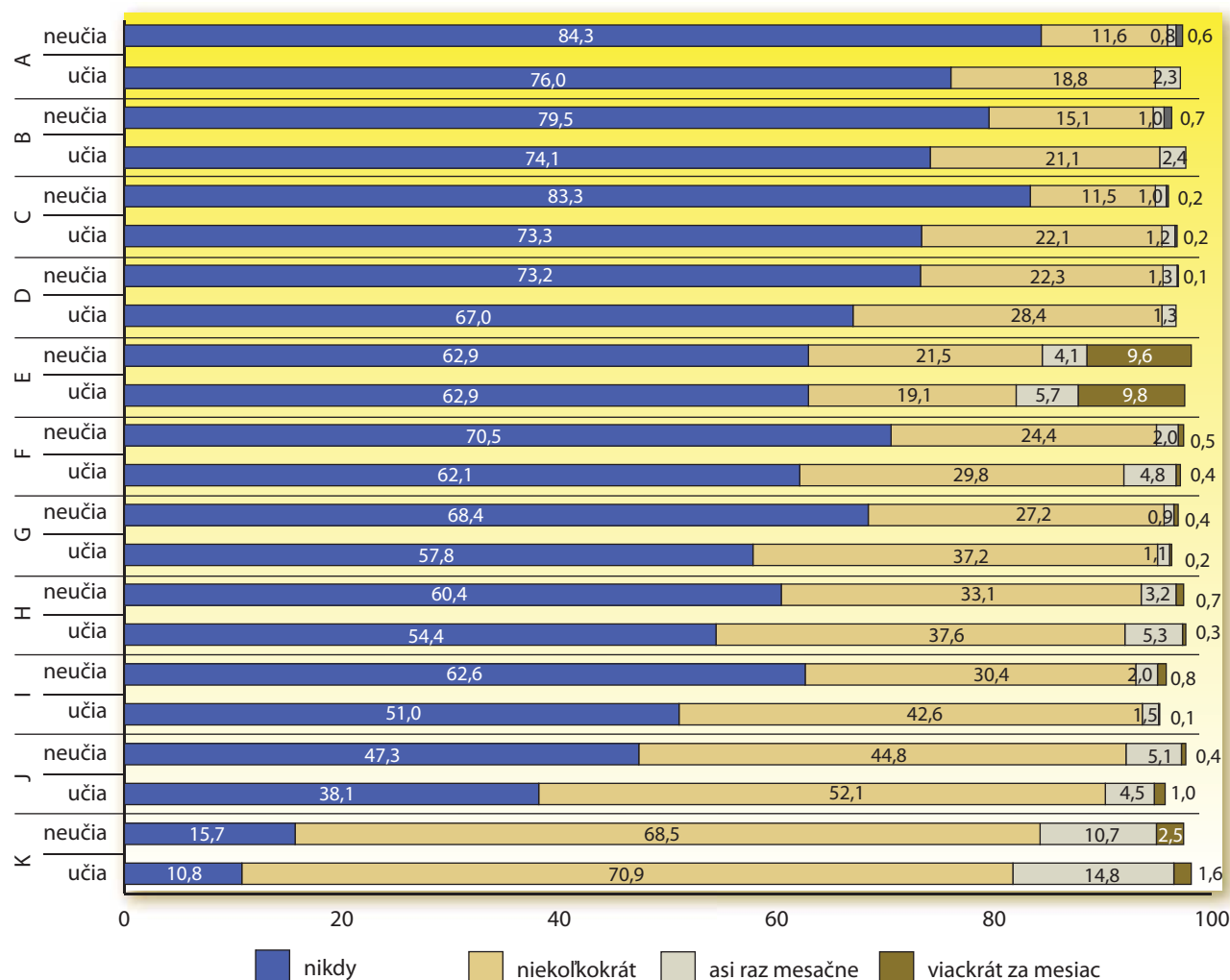
K – Združenia, ktoré propagujú kultúru v miestnom spoločenstve (napr. výstavy, divadelné predstavenia, atď.)

Pokiaľ uplatníme hľadisko úrovne aktivít učiteľov občianskej výchovy a ostatných učiteľov, očakávali by sme isté rozdiely. S výnimkou aktivít v cirkevných spoločenstvách (38 %), pri ktorých je ich aktivita približne rovnaká, vo všetkých ostatných sa prejavujú učители občianskej výchovy ako aktívnejší. Napr. v prípade kultúrnych aktivít viac približne o 5 % a v prípade ľudsko-právnych organizácií či pomoci znevýhodneným osobám viac až o 10 %. To by zodpovedalo našim očakávaniam, že učiteľ občianskej výchovy ide svojim žiakom aj osobným príkladom a súčasne túto svoju aktivitu dokáže kreatívne zúročiť aj na vyučovacej hodine.

Prejavujú sa aj iné tradične očakávané tendencie v aktivitách učiteľov – starší učители už mali viac príležitostí zapojiť sa do rozličných sietí aktivít a môžu teda zvyčajne uviesť viac osobných aktivít za posledných 12 mesiacov. Rovnako platí, že učitelky sa častejšie ako učители orientujú na kultúrne aktivity a pomoc znevýhodneným skupinám. V mnohých prípadoch ide o učiteľov s veľmi vyrovnanou participáciou, napr. prostredníctvom asociácie učiteľov, odborovej organizácie, politických strán a organizácií.

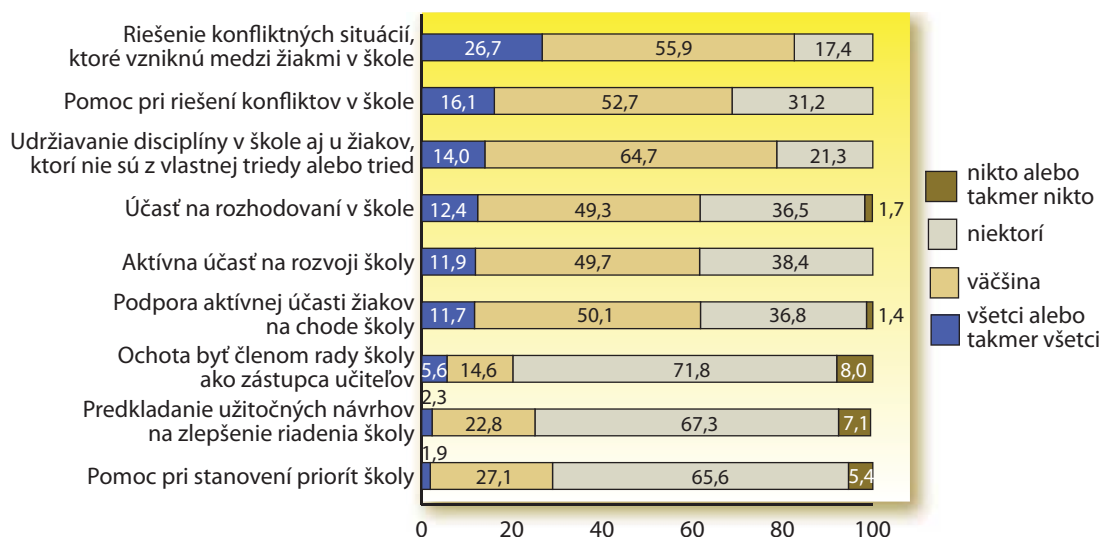
Graf č. 63. Účasť učiteľov, ktorí učia alebo neučia OV a EV, na občianskych aktivitách (Údaje sú v percentách.)

Všeobecne platí, že od učiteľov sa očakáva relatívne široká paleta aktivít uľahčujúcich celkový chod školy. Výsledky potvrdzujú (Graf č. 64, údaje na CD: príloha D, ot. č. 11), že vo väčšine prípadov to tak aj je. Učitelia riešia konfliktné situácie medzi žiakmi, pomáhajú udržiavať disciplínu a dokonca podporujú žiakov, aby sa aktívne zúčastňovali na rozličných aktivitách školy. Už menej často sa stáva, že prejavujú ochotu zastupovať ostatných učiteľov v školskej rade, predkladajú nejaké návrhy na zlepšenie riadenia školy, či dokonca pomáhajú pri stanovení priorit školy.

Graf č. 64. Účasť učiteľov na chode školy

(Údaje sú v percentách.)

6.8 Záver

Prostredníctvom osobitných výskumných nástrojov boli vo výskume získané názory a postoje učiteľov a riaditeľov na niektoré otázky týkajúce sa obsahu a metód výučby výchovy k občianstvu.

Vyučovanie občianskej výchovy na Slovensku charakterizovali riaditelia škôl predovšetkým ako samostatný predmet s aprobovanými učiteľmi občianskej výchovy, na ktorého výučbe sa však podieľajú aj učitelia humanitných a spoločenských vied. Predmet je súčasťou školských osnov. Riaditelia považujú za prioritný cieľ OV a EV získavanie vedomostí o občianskych právach a povinnostiach, rozvíjanie kritického myslenia žiakov a ich schopností riešiť konfliktné situácie. Pozornosť si zaslúži aj skutočnosť, že za menej dôležité považujú, aby sa v tomto predmete žiaci pripravovali aj na „participáciu na živote v škole“ (11,1 %). Nepodporili to najmä riaditelia gymnázií.

Celkovo možno povedať, že podľa učiteľov v oblasti občianskej výchovy sa pozornosť sústreďuje nielen na faktografické ciele (osvojenie si vedomostí), ale aj na ciele rozvoja kompetencií (podpora kritického myslenia, rozvoj schopnosti riešiť konflikty a obhajovať vlastné názory), okrajovo sa sleduje výchovný cieľ orientácie žiakov na praktickú politickú činnosť (zapojenie do života školy alebo verejného života) či dokonca prípravy na zapojenie do politického života.

Vo vyučovaní občianskej výchovy abscentuje osvojovanie si vedomostí o poslaní a fungovaní mechanizmov samosprávy v škole a o možnostiach účasti žiakov na rozhodovaní o mnohých otázkach ich každodenného života v škole.

Rozdiel medzi preferovanou orientáciou riaditeľov a učiteľov na ochranu životného prostredia a menej preferovanou orientáciou na boj proti rasizmu a xenofóbii pokladáme za značne veľký.

Celkovo možno skonštatovať, že občianska výchova sa vyučuje už aj komunikatívnejšími metódami, v ktorých prevažuje diskusia medzi žiakmi a učiteľom a podporuje sa skupinová a individuálna práca žiakov. To však neznamená, že na Slovensku sa menej často využívajú tradičné metódy výučby, ako napr. výklad, samostatná práca s učebnicou, práca s pracovnými listami či cvičenia.

Z výsledkov zisťovania miery zohľadňovania názorov žiakov, ktoré sa pokladá za istú formu podpory ich participácie, vyplýva, že väčšinou sa názory žiakov rešpektujú. Sú tu však podstatné rozdiely. Najviac sa zohľadňuje názor žiakov na záujmové mimoškolské aktivity a na pravidlá regulujúce správanie sa žiakov v triede, t. j. na triedny poriadok. Ostatné oblasti učitelia skôr všeobecne považujú za ich „autonómne“ kompetencie (rozvrh a výber učebníc).

Dôležitým faktorom ovplyvňujúcim výsledky vyučovania občianskej výchovy 14-ročných žiakov je aj občianska aktivita učiteľa, ktorá spoluvytvára osobitú atmosféru dôveryhodnosti učiteľa. Zistili sme, že učitelia občianskej výchovy sa v porovnaní s ostatnými učiteľmi prejavujú ako aktívnejší občania: v prípade kultúrnych aktivít viac približne o 5 % a v prípade ľudsko-právnych organizácií či pomoci znevýhodneným osobám až o 10 % viac. To zodpovedá našim očakávaniam, že učiteľ občianskej výchovy ide svojim žiakom aj osobným príkladom a súčasne túto svoju aktivitu dokáže kreatívne zúročiť aj na vyučovacej hodine.

LITERATÚRA

BOCKOVÁ, A., ĎURAJKOVÁ, D., JANASOVÁ, Z. 2002. Vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z náuky o spoločnosti pre gymnáziá. Štvorročné štúdium. Ministerstvo školstva SR schválilo vzdelávacie štandardy s exemplifikačnými úlohami pre gymnáziá so štvorročným štúdiom dňa 11. januára 2002 pod číslom 045/2002-4. Bratislava : Štátny pedagogický ústav.

BOŠŇÁKOVÁ, M., MACHÁČEK, L. 2005. Aj nás sa to týka. Bratislava : IUVENTA. 12 s.

Civic Education Study. Civic education survey among 14-years old students in SR. (M. Čapová, I. Sklenárová) Bratislava: State Paedagogical Institute. 2002, 156 p.

BOŠŇÁKOVÁ, M., MIHÁLIKOVÁ, J. 2006. Tretia vlna. Profesionálna podpora žiackych školských rád. Bratislava: IUVENTA. 26 s.

ČAPOVÁ, M., SKLENÁROVÁ, I., 2002. Výskum občianskeho vzdelávania štrnástročných žiakov v SR. ŠPÚ. 2002. 156 s.

EURYDICE. The information network on education in Europe. Citizenship Education at School in Europe Slovakia National Description – 2004/05.

EUYOUPART Politická participácia mladých ľudí v Európe. L. Macháček. Trnava: UCM, 2005, 64 s.

KRÍŽ, M. a kol. 2005. Stručný katalóg ľudských práv s námetmi na ich uplatnenie v škole. Bratislava: ŠPU, 68 s.

MACHÁČEK, L. (ed.) 2003. Participácia, občianstvo, demokracia. Trnava: Slovenská pedagogická spoločnosť a Katedra pedagogiky FF UCM v Trnave. CD ROM ISBN 80-89031-48-9.

MACHÁČEK, L. (ed.) 2004. Orientácia mladých mužov a žien na európske občianstvo a európsku identitu. Bratislava: SÚ SAV. 44 s.

MACHÁČEK, L. 2005. Political knowledge and the political attitudes of youth in EU. In The Central European Dimension of Youth Research. Ed. By L. Macháček, Trnava : UCM, s. 36-46.

MACHÁČEK, L. 2005. Participácia študentov na samospráve stredných a vysokých škôl Slovenska. Bratislava: IUVENTA, 58 s.

MACHÁČEK, L. (ed.) 2006. Participácia študentov na samospráve školy. Bratislava: IUVENTA.

MACHÁČEK, L. 2009. Slovenskí študenti ako prvovoliči vo voľbách do Európskeho parlamentu v roku 2009. KP FF UCM v Trnave, Trnava. ISBN 978-80969686-4-0.

MACHÁČEK L. 2010. Občianska participácia a volebné správanie študentov na Slovensku. Trnava: KP FF UCM. 56 s. ISBN 978-80-970360-0-3

ONDRUŠKOVÁ, N. (ed.) 2001. Európska dimenzia v praxi školy. Bratislava: EVYAN. 154 s.

SOUKUP, P. ed. Národní zpráva z Medzinárodni studie občanské výchovy. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání. 217 p.

SCHULZ, W., AINLEY, J., KERR, D., and LOSITO, B. 2010. Initial findings from the IEA International Civic and Citizenship Study. Amsterdam, The Netherlands: international Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).

SCHULZ, W., AINLEY, J., FRAILLON, J., KERR, D., and LOSITO, B. 2010. ICCS 2009 International report: Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary school students in 38 countries. Amsterdam, The Netherlands: international Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).

KERR, D., STURMAN, L., SCHULZ, W., BURGE, B. 2010. ICCS 2009 Report. Civic knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary school students in 24 European countries. Amsterdam, The Netherlands: international Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).

SCHULZ, W., FRAILLON, J., AINLEY, J., LOSITO, B. and KERR, D. 2008. International Civic and Citizenship Education Study: Assessment framework. Amsterdam, The Netherlands: international Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).

KETTER, s., ZUKIN, C., ANDOLINA, M., and JENKINS, K. 2002. The Civic and Political health of a Nation: A Generational Portrait. CIRCLE and The Pew Charitable Trusts.

TORNEY-PURTA, J., SCHWILLE, J., & AMADEO, J. A. (1999). Civic education across countries: Twenty-four case studies from the IEA Civic Education Project. Amsterdam, The Netherlands: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).

TORNEY-PURTA, J., LEHMANN, R., OSWALD, H., & SCHULZ, W. (2001). Citizenship and education in twenty-eight countries. Amsterdam, The Netherlands: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).